

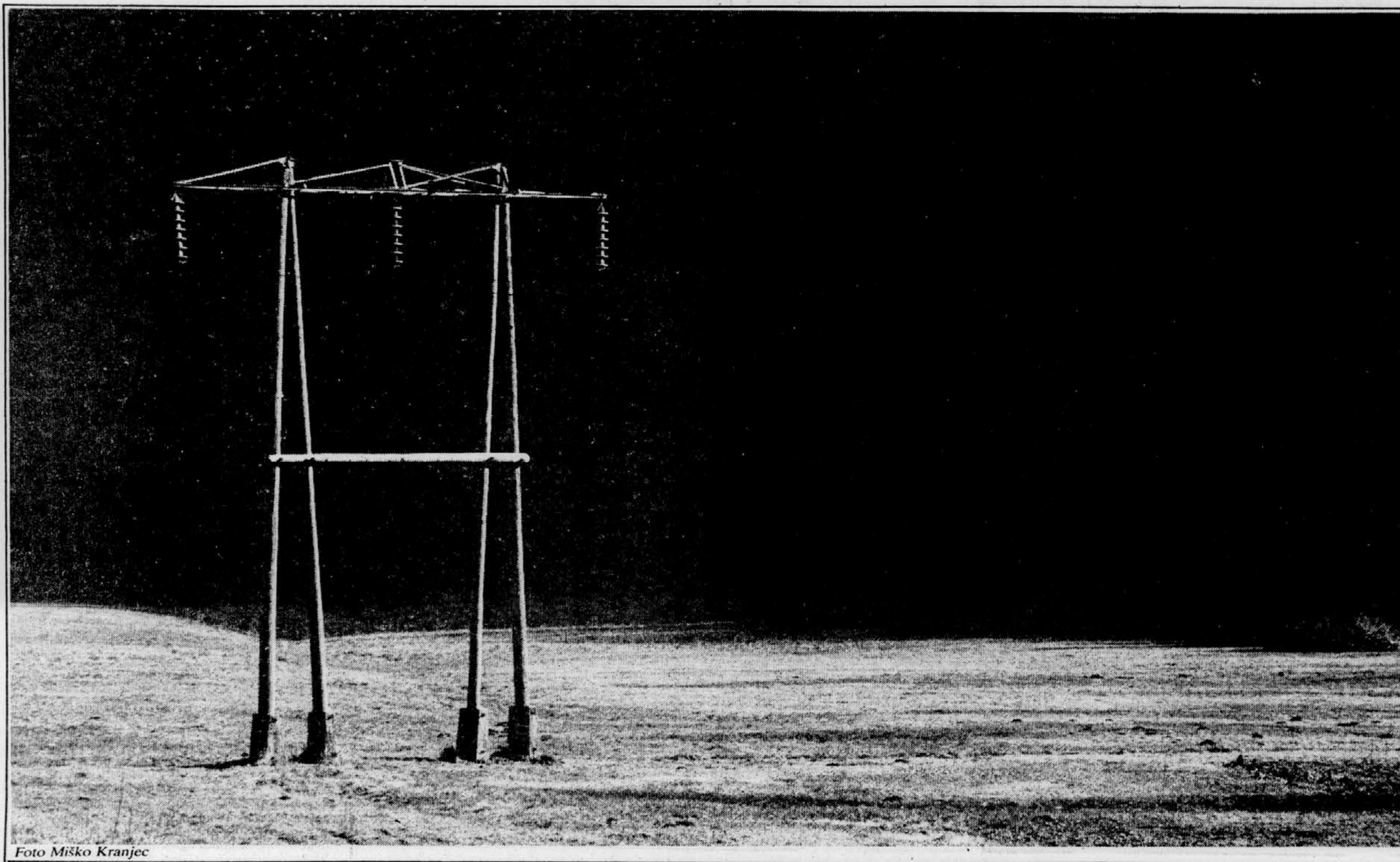

Foto Miško Kranjec

Tekma med nafto in premogom

Še nikoli doslej sveta ni tako težilo breme, ki mu pravimo pomanjkanje energije in je zadnje čase človeštvu pognalo v kosti strah pred negotovo prihodnostjo civilizacije.

Nikoli doslej energija v svetovnih razsežnostih ni imela tolikšne gospodarske, s tem pa tudi politične moči. Dandanes ni moč sprejeti nobenega sklepa, pa naj gre za gradnjo manj pomembnih gospodarskih objektov ali pa za pereča mednarodna vprašanja, tako tudi za vprašanje vojne in miru, ne da bi pri tem tako ali drugače sodelovala tudi energija.

Pri nas se vsi strinjamo, da je energetika gospodarska panoga splošnega in izjemnega pomena, za katero naj bi skrbel celotna družba. Kadar pa gre za njen razvoj, mnenja niso enotna. Številni pozivi k enotnemu razvoju energije, ki jih je bilo slišati na simpozijih in konferencah, za okroglimi mizami in po televiziji ter brati v časnikih, so že obrodili sadove. Slišati pa je tudi nasprotna stališča, ki povzročajo zmedo, zbuja dvome in onemogočajo, da bi iz naših domačih virov dobili toliko energije, kot bi je lahko.

Jugoslavija je bogata z energijo. V resnici je ima toliko, da bo lahko še lep čas iz domačih virov, ki naj bi jih okrepili z razumnim uvozom, krila potrebe, ki bi jih sprožil razvoj industrije, gospodarstva in prevoza v celoti. Uvažali naj bi le nekaj tekočih goriv.

V nasprotju s to trditvijo strokovnjakov pa je pri nas zadnje čase slišati izjave, da je Jugoslavija energetskega revna. Marsikdo se ob tem sprašuje, zakaj naše otroke v šolah učijo, da je Jugoslavija bogata z energijo. Primerjamo jo z najbogatejšimi državami sveta, ki pa »dokažemo«, da nimamo niagarskih slapov, sibirskih rudnikov črnega premoga in kuvajtskih virov nafte, ugotovimo, da smo revni.

Tisti, ki tako premišljujejo o naših energetskih zmogljivostih, vidijo izhod drugod, v pretiranem uvozu energije. Tako smo na eni strani priča precejšnji inflaciji in visokemu plačilnemu primanjkljaju, na drugi pa pretiranim zahtevam po uvozu energije. Priporočamo gradnjo številnih jedrskih elektrarn, pri tem pa s prstom kažemo na razvite države, ki jih gradijo.

Posamezniki vidijo vzroke za trenutno pomanjkanje energije v skromnosti naših energetskih virov. V resnici pa je pri nas čutili energetsko krizo zato, ker so bila vlaganja v energijo premajhna in prepozna, ukrepi pa neustrezni v prelomnih obdobjih.

Če v današnjih zapletenih mednarodnih gospodarskih razmerah ne začutijo, kdaj in v katero panogo je treba vlagati sredstva, je tako, kot da

jih sploh ne bi vložil. Sicer pa je znano, da neredna vlaganja običajno doživijo neuspeh in da imajo ti spodrsiljaji hujše posledice v državah z manj razvitim gospodarstvom. Trenutna energetska odvisnost Jugoslavije od tujine (uvažamo 42,6 odstotka energije) je nevzdržna in gospodarsko neutemeljena.

Naša država sodi med velike uvoznike tekočih goriv, o čemer priča visoka stopnja rasti uvoza, ki je večkrat preseгла celo 20 odstotkov na leto in je bila na prvem mestu med največjimi evropskimi uvozniki nafte. Hkrati z ukrepi gospodarske reforme smo začeli naglo uvajati gospodarske reforme, ki smo jih doslej zapostavljali. S tem si lahko vsaj deloma odgovorimo na vprašanje, zakaj se naši drugi bogati viri energije (hidroenergetske zmogljivosti in premog) počasi razvijajo, o čemer priča nizka stopnja izkoriščenosti teh zmogljivosti.

Podražitev nafte na svetovnem trgu se je seveda odrazila tudi v Jugoslaviji. Jugoslavija je leta 1968 plačevala nafto po 222 dinarjev za tono, leta 1970 po 255 dinarjev, leta 1978 pa se je cena povečala za okoli 8,5-krat in dosegla 1875 dinarjev. (Stroške prevoza do jugoslovanske meje je pri tem poravnal uvoznik). Ta podražitev ne bi bila realna, če ne bi vanjo vključili tudi padca vrednosti našega dinarja. Do leta 1968 so nafta obračunavali po tečaju 12,5 dinarja za ameriški dolar, v letu 1978 pa po 18,2 dinarja za dolar. Po zadnji devalvaciji je tečaj še bolj neugoden.

V desetih letih (1968–1977) je Jugoslavija uvozila okoli 104,9 milijona ton tekočih goriv in zanje plačala 69,3 milijarde novih dinarjev. V tem obdobju smo v Jugoslaviji nakopali 128,5 milijona ton premoga. V proizvodnji in predelavo premoga smo v tem času vložili 16,6 milijarde dinarjev, kar je le 24 odstotkov vsote, plačane za uvoženo nafto. Bržkone ti podatki dovolj zgovorno pričajo o prednostih vlaganja v razvoj energetskih virov. S sredstvi za nakup in montažo opreme v premogovnikih bi si lahko dolgoročno zagotovili redno preskrbo z energijo, češar ni mogoče doseči z izdatki za uvoženo energijo.

Do leta 1972 je delež uvožene nafte v naši plačilni bilanci znašal od 2 do 4 odstotke. Leta 1972 se je povečal na 3,9 odstotka, že naslednje leto na 6,5 odstotka, leta 1978 pa kar na 14,33 odstotka. Medtem ko je uvožena nafta praznila in še vedno prazni našo devizno blagajno, so vlaganja v energetiko, zlasti v premogovnike, skromna. Zakaj govorimo ravno o premogu? Zato, ker gre za primarno energijo in sicer za energijo iz našega največjega energetskega vira. Če bomo nakopali več premoga, bomo kajpada imeli več električne energije, na različne načine

bomo lahko nadomestili nafto, manj deviz bomo porabili za njen uvoz itd. Bodisi da gre za samofinanciranje ali za skupna vlaganja, je jasno, da je od položaja premogovnikov najbolj odvisen položaj energetike, od tega pa položaj celotnega gospodarstva. To bi morali razumeti kot prvi pogoj za bodočo proizvodnjo, za bodoči razvoj naše družbe.

Doslej smo za premog kot osnovni, najmočnejši in največji energetski vir namenili le 0,6 odstotka oziroma komaj 1,6 odstotka vseh vlaganj v industrijo. Zato se razumljivo zastavlja vprašanje, kakšno družbeno vlogo lahko ima ta oblika energije in kakšen pomen ima v primerjavi z drugimi oblikami, zlasti s sodobno jedrsko energijo. Po letu 1974 so se vlaganja v premogovnike v absolutnih zneskih sicer res nekoliko povečala, to pa je zvedenelo spriču naraščajoče inflacije kot posledice boja za nafto med industrijskimi državami in državami izvoznici nafte. Vlaganja v premogovnike so se zmanjšala ob najbolj nepravem času, v obdobju pred naftnim embargom. Po embargu so se številne evropske države vrnile k premogu in začele spodbujati razvoj premogovnikov. Zato se je na mednarodnem trgu povečalo povpraševanje po rudniški opremi, to pa je sprožilo podražitve in druge težave pri nakupu. Prav gotovo bi morali zdaj odpreti nove rudniške kope, zlasti površinske kope lignita in rjavčega premoga. Pospešena gradnja termoelektrarn na premog bi lahko razrešila precej energetskih problemov. Gospodarsko je neutemeljeno, da nakopljemo tako malo premoga, ko pa strokovnjaki ocenjujejo, da imamo zaloge za več sto let.

Prav tako ni opravičila za gradnjo novih jedrskih elektrarn, saj bi tako porabili sredstva, ki bi jih lahko vložili v proizvodnjo energije iz domačih virov, pravijo strokovnjaki. Sicer pa jedrska energija v komercialnem smislu nima druge funkcije, kot da iz nje pridobivamo električno energijo. Naše energetske zmogljivosti pa so zadostne, da bi lahko povečali proizvodnjo električnega toka, kolikor je to potrebno.

Čeravno Jugoslavija v primerjavi z drugimi državami ne porabi veliko tekočega goriva, ne moremo reči, da je poraba smotna. Da bi dobili predstavbo o tem, nam navedemo podatke o porabi kurilnega olja in dieselskega goriva v več državah, izraženo v kilogramih na prebivalca. Leta 1976 je Jugoslavija porabila 382 kilogramov tega goriva na prebivalca, Grčija 721, Zahodna Evropa 1165, Amerika 1423, Švedska 2599 (največ na svetu),

Poljska 217 itd. Navzlic majhni porabi pa to močno obremenjuje našo plačilno bilanco, zato nikoli ne bi smeli pozabiti na priporočila, da naj bi nafto in naftne derivate uporabljali le tam, kjer jih z drugimi oblikami energije ni mogoče nadomestiti. Doslej pa smo žal pogosto ravnali drugače.

V primerjavi z drugimi državami pri nas tudi ne porabimo veliko bencina, saj smo med evropskimi državami na predzadnjem mestu pred Albanijo. Tega pa nismo navedli zato, da bi zbudili presenečenje in dvome, temveč da bi si bolj predstavljali, kolikšno je breme uvoza v trenutnih razmerah, kar še bolj odločno narekuje varčevanje.

Te dni smo priča vestem o rekordni proizvodnji električne energije v naših hidroelektrarnah. Jugoslovansko elektrogospodarstvo ima trenutno 80 odstotkov zaloga, vsa zbiralna jezera pa so polna. In vendar je pred nami dolga zima, polna neznank. Treba je tudi povedati, da imamo še veliko neizrabljenih hidroenergetskih zmogljivosti, vendar gradnja elektrarn, ki jih poganja vodna energija, dolgo traja. To velja tudi za termoelektrarne, ki prav tako zamujajo.

Strokovnjaki trdijo, da so hidroenergetske zmogljivosti naših rek še precej neizkoriščene. Tako vode Drine in njenih pritokov skrivajo v sebi okoli 3,5 milijarde kilovatih ur. Odveč je poudarjati, koliko bi nam pomenilo, če bi te zmogljivosti izkoristili v trenutni energetski suši, po drugi strani pa bi, če bi to reko ukrotili, prihranili veliko skrbi prebivalcem ob njenih bregovih.

Naposled je posredovala tudi družbena regulativa in zadnje čase je čutili željo, da bi izboljšali materialni položaj energetskih panog, zlasti pa premogovnikov. A o tem vsekakor še nismo izrekli zadnje besede. Družbenopolitične skupnosti si zdaj prizadevajo, da bi s podražitvijo premoga in z drugimi ukrepi izboljšale materialni položaj premogovnikov, prav gotovo pa je res, da bi morali tako ukrepati že veliko prej, dokler še niso zabredli v krizo.

In na koncu velja zapisati še tole: naša država je udeležena v svetovnem prebivalstvu z 0,6 odstotka, v svetovni porabi energije z 0,4 odstotka, v svetovnih virih energije z 0,1 odstotka. Navidez majhne številke, toda še kako velike, ko gre za porabo energije, vezano na devizno plačilno bilanco. Zato ob vseh družbenih ukrepih velja tudi tokrat spomniti na ljudski rek: iz malega raste veliko – vsak izmed nas lahko z manjšimi potezami veliko prispeva k varčevanju energije. To pa je v sedanjem energetskem položaju nujno.

Slobodan Dukić

Tema dneva:

Neplačani računi – pollegalna družbena kraja

Kdo je kriv: posameznik, ki ne plačuje računov, ali komunalni tozdi, ki mu s svojim ravnanjem to omogočajo?

Poštni predal 29

16

Janez Stanič

Neuporaba sile in onemogočanje zunanjega vmešavanja

Ob poljskih dogodkih

Franciszek Lewicki

Socialistično samoupravljanje

Iz poljskega tiska

18

Dragiša Bošković

Slabše, še preden bo boljše

Aktualen pogovor z Erwinom Laszlo

Janez Tušek

Ivo Žolnir

Portret tedna

19

Osemdeset let revolucionarja Miha Marinka

Nikoli ni bil opazovalec, ni se umikal in nikoli ni izgubil kompasa

20

Miha Marinko

Podtalno delo

Iz spominov, ki jih je izdala Mladinska knjiga

21

Vilko Novak

Vroči tiri za brzec novega tisočletja

Francoska nasprotja

Milica Kacin-Wohinz

Obtožnica

Tržaški proces proti narodnorevolucionarni organizaciji Slovencev (2)

22

Silvestra Rogelj

Omajani temelji starega prava

Po konferenci ILA

23

Vladimir Frantar

Festival tradicije in kvalitete

Salzburške igre 1980

24

Vesna Marinčič

Operacija z enim očesom in vsem telesom

Kirurški poseg skozi sečno cev, ki ga je pri nas uvedel dr. Bojan Pirkmajer

R. G. Schwartzberg

Družina pride vedno prav

Zvezde politike (2)

25

Renzo Foa

Činov resnični nasprotnik je upanje v demokracijo

Trda roka v Seulu

26

Milan Maver

Pišmevritstvo

Iz počitniškega dnevnika Jake Sulca

27

Anketa Dela

Avto, zrezek in izlet namesto kruha, mleka in žgancev

Ali se je struktura potrošnje spremenila?

28

poštni predal 29

Delo, 26. avgusta

Traktor je zahteval letos že 40 življenj

Pravilnik o varstvu pri kmetijskem delu (Ur. list SFRJ št. 34/68) v 10. členu predpisuje, da morajo traktorji za vožnjo v neugodnih vremenskih, zemeljskih in reliefnih razmerah imeti kabine, ki naj bi vozniško varovale, če bi se prevrnil (t. l.). Predzadnji odstavek istega člena pravi, da mora kolesni traktor za vožnjo v neugodnih reliefnih razmerah imeti zaščitni okvir, ki naj bi vozniško varoval, če se traktor prevrne.

V 146. členu je predpisano, da je treba varnost kmetijskih strojev uskladiti z ukrepi in normativi iz tega pravilnika v treh letih od dne, ko je začel veljati.

Pravilnik je začel veljati 9. 8. 1968, skrajni rok za uresničitev predpisov, torej tudi za namestitve varnostnih okvirov oziroma varnostnih kabin, je bil 9. 8. 1971. Predpis torej imamo že polnih dvanajst, oziroma če odštejemo prehodno dobo, devet let, treba ga je le izvajati.

Pri tem ga predvsem za objektivno ugotovitev, katera kabina je varnejša pri prevračanju. Jugoslavija je sprejela določbo kodeksa OECD za testiranje storilnosti in varnosti kmetijskih traktorjev, ki je bil izdan leta 1970 in izpopolnjen leta 1974, se pa nenehno dopolnjuje glede na tehnični razvoj in nova dognanja. Testiranje po tem kodeksu omogoča ugotavljanje, ali je določen varnostni okvir (kabina) zares var in ali ustreza predpisu pravilnika o varstvu pri kmetijskem delu.

Kodeks OECD predpisuje metodiko testiranja okvirjev (kabine, tj. streho, steklo, vrata pri tem odstranijo, da se izognejo nepotrebnim stroškom). Poglavitni del preizkusa so trije udarci v gornji rob okvira z nihajno utežjo, to je betonskim blokom težkim 2000 kg, ki je obesen 6 m nad traktorskim okvirom ter zaniha v kotu 20° od navpičnice. Za traktorje, lažje od 2000 kg, se kot udarca zmanjšuje, za težje pa se poveča teža uteži. Kabino preizkusijo tudi z dvema prečnima hidravličnima stiskoma gornjega dela okvira s silo, ki je enaka teži traktorja.

Vrstni red preizkusa je: udarec od zadaj, stisk od zadaj, udarec od spredaj, udarec iz boka, stisk od spredaj. Po vseh teh obremenitvah se okvir ne sme skriviti v notranjost tako imenovane varnostne cone.

Opremo za tako testiranje ima edinoletni Institut za mehanizacijo gospodarstva iz Zemuna, kjer so doslej preverili in potrdili trdnost in varnost okvirjev tovarne Agromehanika – Orašje za traktorje URSUS 335 in 355, UNIVERZAL, IMT 533, 540, 558, FIAT 402 in 404 ter za nekatere tipe traktorjev SAME. Tovarni IMT, ki tudi izdeluje kabine, so potrdili varnost okvirov za traktorje IMT 533, 540, 558, 575, 578, 585.

Drugi proizvajalci okvirov in kabin v Jugoslaviji še nimajo atesta po kodeksu OECD, zato navedbe v prvem odstavku objavljenega članka niso točne.

Atestiranje okvirov tega instituta je razvojno delo, saj mnogi okviri dobijo atest šele po dveh, treh ali celo petih poskusih, potem ko proizvajalec odpravi vse pomanjkljivosti in napake, za katere prej morda niti ne ve.

Pristojbina za atestiranje enega okvira je okoli 15.000 din in v korist varnosti traktoristov bi bilo, da bi trdnost in varnost svojih izdelkov preverjali vsi proizvajalci okvirov in kabin. Pri tem naj bi vztrajali tudi prodajalci in, seveda, kupci traktorjev.

Raoul Jenčić, Ljubljana

Delo, 25. avgusta

Veselje pred varnostjo

V ponedeljek 25. avgusta, ste objavili v vašem časniku v rubriki Kronika fotografijo z naslovom Veselje pred varnostjo. Avtor fotografije in komentarja je tov. M. Kunšič.

Ker sem eden prizadetih »planincev s kitaro«, kot nas imenuje tov. Kunšič v svojem komentarju in torej javno (verjamem, da dobronamerno, v svari in podk vesoljni srenji planincev) pokaran v Delu, prosim, da k fotografiji objavite še tle pojasnilo:

Trije iz množice sobotnih izletnikov s Triglavu smo postali pozorni na fanta, ki je pred Planiko zapel preprosto, a lepo slovensko narodno pesem. Fantje in dekleta, njegovi vrstniki, so mu pritegnili. Nehote smo jim prisluhli prav tako, ker se niso na vse pretege trudili – kakor je žal po planinskih kočah vse prepogosto v navadi – da bi z glasnim ali celo pijanskim kričanjem opozarjali nase. Nasprotno, prepevali so tiho, skoraj prajtajno in za čudo, kar lepo ubrano. Ko je pesem izvenela, so si zažele srečno in se razšli. Skupina po svoji fant, fant po poti na Velo polje. Ker smo bili tudi mi trije namenjeni tja, smo imeli priložnost prizor doživeti še enkrat, ko je fant srečal drugo skupino mladih. Ustavili so se, izmenjali nekaj besed in fant je zabrenkel ter zapel. Za tiste, ki poti s Planike in Velo polje ne poznajo, naj povem, da se to ni dogajalo na kakšnih vrto- glavih višinah nad brezni in prepadi, kot bi

človek lahko sklepal spričo komentarja k fotografiji. Ne, prej bi lahko rekel, da sredi zelenih trat in pisanega gorskega cvetja, na sicer zagruščeni, toda lepi, vijugavi in čisto nič nevarni planinski stezi.

In na tej stezi je prišlo tudi do srečanja z gorskimi reševalci in tam je nastala tudi objavljena fotografija.

Mimogrede naj povem, da se moje pojmovanje gorništvu razločuje od pojmovanja tistih, ki mislijo, da je v gorah dolčas, če ne pritožijo s seboj vseh mogočih starih ali sodobnih izumov za povzročanje hrupa: od harmonike do tranzistorjev. Toda fant s kitaro je pač eden od pojavov, ki jim botruje današnje množično planinstvo. In moram priznati, da se mi zdi po svoje celo eden tistih, na katere lahko gledamo s simpatijo. Prav gotovo pa spričo trum, ki veselo, podjetno pa precej hrupno oblegamo Triglav v glavni planinski sezoni, fant, ki dokaj prijetno brenka in prepeva, ne more prav nikogar motiti.

Toliko o veselju. Zdaj pa še o varnosti in nekaj malega o poročanju v javnih občilih.

Tov. Kunšič v komentarju k fotografiji trdi, da so gorski reševalci »obe skupini planincev opozorili, naj raje gledajo, kod stopajo«, potem, ko je bil lastnik kitare »celo pripravljen, da reševalcem zabrenka«. Kaj in kako so opozarjali skupino s harmoniko, ki so jo srečali nekaj minut pred »skupino s kitaro«, ne vem, ker nisem bil v bližini. Lahko pa zanesljivo trdim, da niti fanta s kitaro niti nas treh (to, da nas je tov. Kunšič kar združil v »skupino s kitaro« mu niti ne zamerim, ker sploh ni pomembno) ni nihče opozarjal. Saj pa tudi ni bilo nobenega razloga za to.

Bili smo namreč vsi primerno opremljeni in obuti v dobre gorske čevlje (tudi dovolj močno privezane). Sestopali smo zbrano, s primerno hitrostjo, tako da smo lahko nadzorovali vsak korak, skratka varno. Naj še dodam, da fant s kitaro, medtem ko je sestopal, seveda ni igral. Pač pa je res, da je bil »celo pripravljen zabrenkati«, potem ko so ga k temu nagovorili reševalci. Morda so se hoteli samo malce pošaliti, morda pikro ponorčevati ali pa so ga nalašč izzvali (seveda dobronamerno) zato, da je lahko nastala fotografija? Tega ne vem. Vsekakor so se fantu, brž ko je hotel zabrenkati, zahvalili, mu pojasnili, da se jim mudi, in fant je krenil svojo pot, reševalci pa svojo.

Naj mi gorski reševalci ne zamerijo teh pripomb. Njihovo požrtvovalno delo cenim še toliko bolj, ker se docela zavedam odgovornosti za lastno varnost, odgovornosti do svojcev in do družbe. Zaradi tega tudi cenim in spoštujem prizadevanja, ki se trudijo po načelu: boljje preventiva kakor kurativa, zmanjšati število nesreč v naših gorah. Predvsem seveda cenim vzgojno delo z mladimi v okviru PZS pa razne vzgojne učbenike, napotke in opozorila v javnih občilih. (Mimogrede povedano, na ljubljanski TV sem tudi sam sodeloval pri nastanku vzgojne oddaje, katere prvi namen je bil prav prispevati k varnosti v gorah. Od strokovnih sodelavcev, alpinistov, inštruktorjev in gorskih vodnikov sem se, upam tudi kaj naučil.) Vendar: kadar se z namenom, da bi prispevali k bolj varni hoji po gorah, lotimo poročanja o konkretnih dogodkih in o konkretnih ljudeh, naj bo to poročanje preverjeno in ne površno, odgovorno in ne lahkomišelnost, predvsem pa naj se ne poslužuje neresnic, zakaj prav tako, kot poznamo gorniško etiko, poznamo tudi novinarsko.

Staš Potočnik, Ljubljana

Delo, 28. avgusta

Delo, ustvarjalnost in umetnost

V Književnih listih (28. 8. 1980) smo imeli priložnost seznaniti se z znanstvenim prispevkom našega znanega filozofa Vojana Rusa za slovenski simpozij (v lanskem novembru), ki pa je želel biti predvsem problemska priprava na pravkar minuli celotendenski mednarodni kongres za estetiko v Dubrovniku.

Novinarska poročila o poteku kongresa so bila vsebinsko razvidna in pisana v povprečnem bralcu dnevnega tiska lahko sprejemljivem slogu. Tako smo zlahka razbrali, da so bila v razpravi povedana tudi vzemirljiva mnenja o koncu estetike in umetnosti, tem nasproti pa mnenja o potrebi njune preobrazbe in prilagajanja sodobnim umetniškim in socialnim dogajanjem. Med drugimi razpravljavci je govoril tudi Vojan Rus, in sicer o analizi povezave med ustvarjalnostjo in strukturo človeškega dela, torej o isti temi, ki jo je obravnaval v svojem referatu na lanskem simpoziju v Ljubljani in jo zajema tudi njegov članek pod gornjim naslovom.

O tem članku pa je mogoče reči, da je pri vsebi svoji vsebinski neoporečnosti in strokovni temeljitosti težko razumljiv, trd oreh celo za izobražene bralce, popolnoma nedostopen pa vsem ostalim. In takih je vedno največ. S tem pa nikakor ni rečeno, da ti naši občani ne težijo k izpopolnjevanju svoje izobrazbe oziroma širjenju duhovnega obzorja.

Poleg RTV si zlasti naš dnevni tisk kot drugi najbolj razširjeni medij obveščanja v zadnjih letih vidno prizadeva svoje bralce ne le zalagati z novicami, temveč tudi

Nadaljevanje na 27. strani

Tema tedna: Dolgovi za stanarino, vodo, plin rastejo

Neplačani računi – pollegalna družbena kraja

Kdo je kriv: posameznik, ki ne plačuje računov, ali komunalni tozdi, ki mu s svojim (neodgovornim) ravnanjem to omogočajo

S koraj dvesto milijonov dinarjev ni malo denarja. Predvsem za ljubljansko komunalno gospodarstvo, ki posluje na robu rdečih števil, je to znatna vsota. Še bolj skrbi, ker se vsota iz meseca v mesec zvišuje, s tem pa tudi število neplačnikov. Dovolj tehten razlog torej, da se je s tem vprašanjem začel ubadati tudi mestni izvršni svet, z njim pa tudi družbenopolitične organizacije. Še pred jasno analizo vzrokov, ki so privedli do takšnega stanja, so neplačevanje komunalnih računov označili za nezdrav pojav, ki prerašča že vse tolerantne meje, in zahtevali (po temeljiti analizi in razpravi) organizirano družbeno intervencijo.

In kaj dejansko pomeni ta družbena intervencija? V resnici nič drugega, kot da začno komunalni tozdi v Ljubljani izterjevati neplačane račune po poti, ki je zakonsko že zdavnaj predpisana. Tako počnejo tudi v drugih slovenskih mestih, brez družbenih intervencij – z veliko uspeha in malo nepopravljivih računov. V Ljubljani pa so se tega, zaradi nekakšne »neugodne družbene klime«, vse doslej otepali.

»Micka Kovačeva, pila nič plačala« – ljubljanska mestna himna

Preglejmo vrednost neplačanih in že zapadlih terjatev za komunalne storitve v Ljubljani. Za ogrevanje so Ljubljanci dolžni Komunalni energetiki (na dan 31. 7.) 7 milijonov in 765 tisoč dinarjev. Od 31. junija pa se je dolg povečal kar za milijon in 396 tisoč din.

Plinarni so hišni sveti dolžni 4 milijone in 326 tisoč din, individualni potrošniki pa 2 milijona in 645 tisočakov – ali skupaj 6.971.916 din (na dan 31. 7.)

Mestni vodovod je imel 30. junija za 19 milijonov in 734 tisoč din zapadlih terjatev. Delovne organizacije jim dolgujejo 7.665.456 din, hišni sveti 7.380.652, zasebni porabniki pa 4.688.393 dinarjev.

Ljubljanska komunalna operativna ima za dobrih 300 tisočakov neizterjanih računov. Komunalnemu podjetju pa dolgujejo (za dimnikarske usluge in odvoz odpadkov) 29 milijonov in 704 tisoč din. Od tega dolguje družbeni sektor 24.701.752 din, občani pa dobrih 5 milijonov din.

Elektro Ljubljana – mesto je z 85 milijoni in 184 tisoč dinarji neplačanih zapadlih terjatev (na dan 30. 6.) absolutni rekord. Družbeni sektor jim dolguje dobrih 34 milijonov din, hišni sveti 2,08 milijona, obrtniki 1,49 milijona, občani (gospodinjstva) 35,16 milijona, pri nedavno uvednem letnem načinu obračunavanja taka pa imajo za 12,39 milijona din neplačanih računov. V tozdu Ljubljana – okolica imajo za 2,9 milijona dinarjev dolžnikov.

Za stanarine in ostale prispevke, ki sodijo v ta »koš«, dolgujejo Ljubljanci Staninvestu (oziroma stanovanjskim skupnostim, za katere Staninvest pobira račune) nič manj kot 40 milijonov in 40 tisoč dinarjev.

Dolgovi za stanarino sežejo celo do leta 1976 nazaj. Tako dolgujejo stanovalci za prejšnja leta še za okoli 20,6 milijona dinarjev, do letošnjega julija pa se je nagrmadilo še za novih 10,31 milijona dinarjev neplačanih računov. Poleg tega ima Staninvest še za 208 tisočakov neplačanih najemnin za poslovne prostore. Pri stroških za obratovanje hiš je neplačanih računov za 7,45 milijona din. K temu je treba prišteti še neporavnane račune za uporabo mestnega zemljišča (2,8 milijona din) in za odvoz smeti (2,5 milijona din) – pa je čedna vsota zaokrožena. Nihče ne ve, koliko dolgovi, zaradi zastaranja računov ali drugih (socialnih?) vzrokov, komunalci nikoli ne bodo dobili povrnjenih. Prav dobro pa se že sedaj ve, da bi vendarle vse plačal potrošnik – torej tisti občan, ki že doslej račune redno in vestno plačuje.

Misteriozni krivec – »neugodna družbena klima«

Kje je torej vzrok, da je število neplačanih računov zadnja leta tako silovito poraslo.

Kje iskati vzrok, da se lahko v nekem srednje velikem mestu nabere kar 190 milijonov dinarjev neplačanih računov. Toliko namreč Ljubljanci dolgujejo mestni komunalni za porabljen električni tok, vodo, plin, ogrevanje in stanarino. So se mar Slovenci, ki veljajo za velike redoljubneže, ki spoštujejo zakone, prelevili kar preko noči. Da, nekako tako – vsaj del Ljubljancev. Komunalni tozdi so jih namreč, zavoljo svojega nedoslednega ravnanja pri izterjevanju zamudnin, k temu naravnost spodbujali. Prilika pač dela tatu. In načrtno neplačevanje komunalnih računov, s čimer si (ne tako maloštevilni) posamezniki občutno pocenijo življenje in dvignejo standard, ni mogoče označiti drugače kot – krajo družbene imovine.

Problem je dejansko star le šest ali sedem let. Do leta 1973 v Ljubljani neplačanih računov (razen redkih izjem) skorajda niso poznali. Inkasanti so redno pobirali plačila in Elektro Ljubljana do tedaj izterjevalne službe sploh ni potrebovala.

Tedaj pa se je, tako pravijo komunalci, »v družbi nekaj preobrnilo«. V spremenjeni »klimi« so Ljubljanci polagoma nehali plačevati račune. In njihovo število je rastle iz leta v leto. Vzemimo za primer neplačane račune za porabljeni električni tok: leta 1971 jih je bilo »le« 3085, leta 1975 že 9543, čez dve leti kar 14.389, leta 1978 že blizu 30 tisoč. Elektro podjetje Ljubljana oskrbuje z elektriko 95 tisoč odjemalcev, od tega je okoli 88 tisoč gospodinjstev. Neredno torej plačuje nekaj deset tisoč gospodinjstev, kakšnih 9 tisoč strank, pravijo elektriki, pa se plačevanju stalno in načrtno izmikajo.

In devet tisoč strank je za ustvarjanje določene družbene klime srednje velikemu mestu zagotovo povsem dovolj. Verjemi mo ob tem še verjetnostnem računu, da tisti, ki ne plačuje elektrike, ni redni plačnik niti stanarine pa ogrevanja itd. ...

V čem je torej iskati fenomen neugodne klime, ki vpliva, da je del gospodinjstev nehal plačevati račune. Fenomen bi lahko enostavno poimenovali kar reagiranje javnosti. In sicer reagiranje v primerih, ko so hoteli komunalni tozdi strankam, ki računov niso več plačevali, vodo, plin ali ogrevanje izklopiti, ali še huje – ko so hoteli izseliti stanovalca, ki že leta ni plačal stanarine.

Javno mnenje se je tovrstnim poskusom prisilne izterjatve silovito uprlo. Postrežimo s primerom ljubljanske Komunalne energetike.

Leta 1975 se je Komunalni energetiki nabralo že za 15 milijonov neplačanih računov. Ob bližajoči se zimi so neplačnikom zapretili, da jih ne bodo priključili na ogrevno omrežje. Vihre, ki je nastala takrat, na Komunalni energetiki še sedaj ne morejo pozabiti. Res, da so se prve dni po tej napovedi pred plačilnim okencem na KEL ustvarjale vrste dolžnikov, ki so hoteli plačati. A ko so javno mnenje in izvršilni organi družbenopolitične skupnosti takšne pretirne najstojše obsodili, je Komunalna energetika opustila svojo nameru – naslednje dni se ni prikazal več niti en dolžnik. Poduk je povsem nazoren – ali pa tudi ni – tako kaže današnji položaj. Toda mesec dni, ko so se vodili močje iz Komunalne energetike hodili »posvetovati« na različne forume (zavoljo svoje nehumane namere), jim nikakor ne gre iz spomina. In danes jim niti na misel ne pride, da bi izklopili še tako zakrknjenega neplačnika. Določena »klima« zna torej zaigrati prav nevšečno in škodljivo vlogo.

»Upor« proti rednemu plačevanju

Pa za tovrstne primere niti ni treba segati štiri ali pet let nazaj. Prav svez je še primer, ki se je zgodil pri uvajanju novega (letnega) obračuna elektrike v Ljubljani. Letni inkaso naj bi poenostavil plačevanje porabljenega toka, pa tudi prisilil porabnike k rednejšemu plačevanju. Gospodinjstvo bi vsaka dva meseca poravnalo račun, z zadnjo (šesto) položnico pa bi

obračunali razliko med plačano in porabljeno energijo.

Del javnosti (ali porabnikov električnega toka), se je takšnem načinu plačevanja uprl. Z odločbo, da je takšen način plačevanja nezakonit, se je upoštevaloj javno mnenje, prenela tudi mestna inšpekcija. Čeprav je novi način obračuna (letnega) veljal le za Bežigradom in v Šiški, je na mah nehala plačevati račune oziroma položnice 5 tisoč gospodinjstev. Vendar odločba niti še ni bila pravomočna, mesec dni kasneje pa jo je republiški inšpektorat že razveljavil. Toda še danes se neplačniki računov za elektriko izgovarjajo na (zdvajnaj razveljavljeno) odločbo mestne inšpekcije. In na Elektro Ljubljana trdijo, da imajo zavoljo tega že za okoli 3 milijone dinarjev izgube. Kakor koli. Trenutno imajo elektriki na spisku 1972 strank, ki so že dolgo godne za odklop, in kleče bodo kmalu zaškrtaile. Del Ljubljane se bo pogreznil v prijetno svetlobo sveč in skorajda že odpisanih petrolejk.

Stanarino dolgujejo že od leta 1976

Poglejmo si nekoliko podrobneje se težave Staninvesta pri izterjevanju stanarin. Najprej – kdo so neplačniki. V prvi vrsti tisti, ki namerno ne plačujejo stanarin. Sledijo imetniki stanovanjske pravice v tako imenovanih solidarnostnih stanovanjih. To so običajno številne družine, ki stroškov tri ali štiri sobnega stanovanja ne zmorejo ali pa izjavljajo, da plačati ne zmorejo. Poseben problem jim povzročajo stanovanja, ki so jih spremenili v otroške vrtee ali v prostore za potrebe krajevnih skupnosti ali društev. Karakterističen primer je tako vrtec v Medvodah 129, ki dolguje že 49 tisoč din, ali društvo Paralele na Trebniški 3, ki je dolžno 46 tisoč din.

Precej težav povzročajo hišni sveti, ki imajo »lastno upravljanje«. To pa si tolmačijo zelo po svoje. Tako pobrane stanarine ne nakazujejo stanovanjski skupnosti, temveč jo razporejajo po svoji sejoji. Tako ravnaajo v Sattnerjevem naselju na Viču (dolgujejo že čez 2,2 milijona din), v hiši Hercegovske divizije št. 11 (dolg 27 tisoč din), hišni sveti v Šiški pa dolgujejo že blizu 800 tisočakov.

Posameznikov, ki so dolžni krepke stanarine, je izredno veliko. Naštetimo le tiste, ki dolgujejo že več kot 40 tisoč din: Jože Skrbinek, Topniška 45 (41.861 din), Ludvik Škulj, Linhartova 62 (42.367), Ludvik Petek, Bratovševa ploščad 3 (44.682), Darinka Simić, Zakotnikova 1 (47.177), »Elma«, Cesta 24. junija (52.104), in Bojan Haine, Zakotnikova 1 (77.381 tisoč din)

Dolg štiridesetih ali sedemdesetih tisočakov se gotovo ne nabere v nekaj mesecih. Neverjetno je torej, da takšen stanovalec še naprej mirno živi v svojem (oprostite – družbenem) stanovanju. Zakon o stanovanjskih razmerjih namreč izrecno določa (62. člen, točka 2), da se imetniku stanovanjske pravice, ki zapored tri mesece ni plačal stanarine in drugih obveznosti po predpisih o stanarini ali tri mesece v zadnjih dveh letih (če ni dogovorjen daljši rok), lahko odpove stanovanjska pogodba.

Stanovalec, ki nekaj mesecev ne plača stanarine, bi moral torej po zakonu izseliti. V

Ljubljani se takšen primer doslej še ni pripetil – čeprav posamezniki dolgujejo stanarino že od leta 1976.

Brez tožbe ne plača niti dinarja

Kdo je potemtakem kriv. Neplačnik – ali tisti, ki mu takšno ravnanje omogoča. Zakon z neplačniki torej nikakor ni preblag – kot se marsikje opravičujejo. »Blagi« so tisti, ki zakona ne izvajajo, s tem pa direktno oškodujejo družbeno premoženje. Kajti neplačane stanarine grede pač na račun vzdrževanja in obnavljanja hiš, nenazadnje pa povzročijo tudi višje stanarine za stanovalce, ki sicer redno plačujejo.

Pri Staninvestu zatrjujejo, da so sodišča preobremenjena, zato izdajajo plačilne in izvršbene naloge, ki so osnova za nadaljnje (prisilne) postopke, prepočasni in da so zavoljo tega neučinkoviti. Toda to so bolj ali manj neosnovane trditve, ki jih bomo še razjasnili.

Zelo nazornih je tudi nekaj težavnih primerov, s katerimi se ubada tretji največji »upnik« v Ljubljani – Komunalna energetika. Njihova lista »zakrknjenih neplačnikov« je prav tako zelo obsejna. Pa vendar so doslej je grozili – odklopili pa niso še nikogar.

»Zakrknjenec številka 1«, ki jim doslej brez tožbe ni plačal za ogrevanje še niti dinarja (trenutno jim dolguje čez 15 tisoč dinarjev) je Branko Milošević, lastnik kemične čistilnice »Poly« na Celovški 144.

V samskem domu na Zakotnikovi 1 (kjer stanujeta tudi ljubljanska rekorderja v neplačevanju stanarin) so morali odpisati zadnja leta že okoli 100 tisoč din, zaradi poverljiv blagajnikov. Zamenjali so že tri. Ker sta na isto toplotno postajo priključena še dva stanovanjska stolpiča, jim tople vode – čeprav so stanovalci dolžni že 375 tisoč din – še niso zaprli.

Rekorder med njihovimi neplačniki je zavod Tičovi, na Celovški 25, ki dolguje že milijon in 395 tisoč dinarjev.

Hišnih svetov, ki ogrevanja raje ne plačujejo – kot pa plačujejo – je za celo tipkano stran. Kljub temu je doslej Komunalna energetika sprožila na sodišču le 3/2 tožbene postopkov. Pa še to le v primerih, kjer je plačilo tik pred rokom, da zastara. Tako so si vsaj zagotovili, da jim ne zapade pravica do izterjatve. Nekaj tovrstnih (neprijetnih izkušenj) – ko so jih posamezniki s prijateljskimi pogovori vodili za nos do kler terjatev ni zapadla, so si namreč že pridobili.

Zastarani račun je dokaz nesposobnosti.

Če račun komunalne storitve zapade, pa to ne pomeni prav nič drugega, kot da finančne službe komunalnih tozdv zelo slabo poznajo zakone.

Zakon o obligacijskih razmerjih pač povsem jasno razlaga (378 člen – najde se v Uradnem listu SFRJ, številka 29 iz leta 1978): da terjatve za dobavljeno električno in toplotno energijo, plin, vodo, dimnikarske storitve in vzdrževanje snage, če je dobava oziroma storitev izvršena za potrebe gospodinjstva – zastarajo v enem letu. Po istem zakonu neplačani računi za stanovanje zastarajo v treh letih. Primer, ko v Piranu tarnajo, da se jim dolžniki stanarine izmuznejo, ker preteče enoletni rok zastaranja, preden jih odkrijejo, je torej več kot nazoren dokaz, kako v nekaterih službah berejo zakone.

Tó pa je nadvse neugodno. Ni namreč malo občanov, ki 24 ur na dan tuhtajo zakone in iščejo luknje, skozi katere bodo izesali kaj zase – na tuj račun. Tudi ta trditve ni neosnovana. Potrdi jo lahko inkasanti ljubljanske Plinarne, ka ga je stranka smehljaje se pričakala na vratih – z računom v roki in obrazložitvijo: »Je že zastaral, veste«. Pri računu, ki je zastaral, pa tudi sodišče ne more storiti prav ničesar.

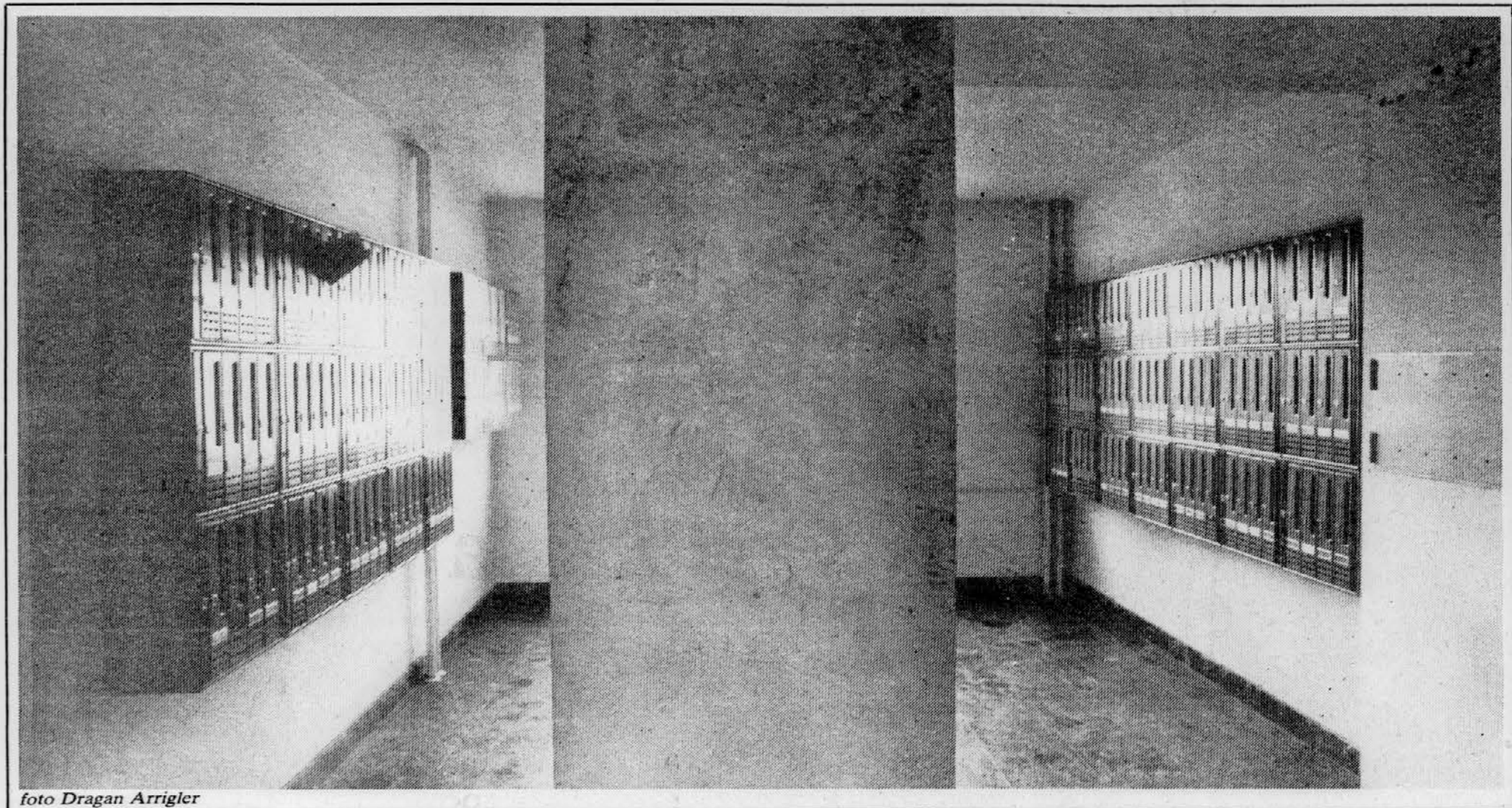

foto Dragan Arrigler

Razumljivo je lahko (do neke meje), da ljubljanski komunalni tozdi neplačnikov ne izključujejo iz omrežja. V drugih slovenskih mestih, kjer to počnejo, skorajda nimajo primerov, ki bi ne hoteli plačevati. Z odklopom so pač velikokrat prizadeti tudi redni plačniki, ki so, žal, priključeni na isti vod kot tisti, ki imajo vodo, ogrevanje (pa verjetno tudi stanovanje) zastoj oziroma na dolgoročni kredit komunalnega gospodarstva. Vendar pa ostaja povsem nerazumljivo, da se komunalni tozdi tako neradi in poredko odločijo za izterjavo po zakoniti poti – preko sodišča. Je mar tudi tukaj kriva »neugodna družbena klima«?

»Socialni reveži« v mercedesih

Večina vprašanih odgovarja, da se tožiti ne izplača, ker da so sodni postopki predolgi, sodišče preobremenjeno, da se vse preveč vleče; in da je naposled tudi sama izvršba sodniške odločitve vprašljiva, ker je dolžnik, obsojen na plačilo računov, največkrat socialni problem ali že tako zadolžen, da mu ni kaj vzeti.

Težko je verjeti, da je v Ljubljani toliko »socialnih revežev« kot je neplačnikov komunalnih računov. Veliko takšnih »revežev« namreč inkasanti že osebno poznajo. Pa pravijo, da žive v lepih stanovanjih in se vozijo v velikih avtomobilih.

Tudi na Temeljnem sodišču v Ljubljani so ogorčeni nad pavšalnim etikiranjem poča-

Prav nerazumljivo je, da je ljubljansko komunalno gospodarstvo pri 190 milijonih, kolikor mu dolgujejo, vložilo na sodišču le nekaj čez 2000 tožb. Mladinska knjiga, kateri dolgujejo naročniki »le« kakih 2 milijona din, pa je samo letos že sprožila nič manj kot 22 tisoč sodnih postopkov. Prav nič ugodna primerjava – za komunalce seveda.

snosti in neučinkovitosti sodišč. Dokazujejo, da so komunalni tozdi vložili pri njih prav »banalno malo število tožb«, glede na število in višino neplačanih računov. In številke njihove trditve zgovorno podpirajo.

Sodišče je (verjetno zaradi »zgodovinske« počasnosti svojih mlinov) postalo grešni kozel za vse strokovne službe komunalnih tozдов, ki nimajo ali pa imajo zelo slabo evidenco svojih dolžnikov, ali ki teh terjatev enostavno ne znajo izterjati.

Potek sodnega postopka je pač določen z zakonom o sodnem postopku. Tako se ne da izpuščati ali prehitovati – mogoče je le menjati zakon, ki predpisuje postopek. Zato so tudi različni apeli, naj sodniki postopke skrajšajo (za zdaj) neosnovani, ali bolje – kar nezakoniti.

Vzrok, zakaj ljudje ne plačujejo, je za sodnike kristalno jase. Neplačniki vedo, da (največkrat) ne bodo nosili nikršnih posledic.

Od skupne vsote – okoli 190 milijonov neporavnanih dolgov, so Staninvest in komunalni tozdi iz Ljubljane (od januarja 1979 do avgusta letos) vložili le 2402 tožbi – ki so skupaj vredne samo 7 milijonov in 477 tisočakov. Od tega je kar 2231 tožb zaradi neplačane stanarine, 68 tožb je sprožilo Elektro Ljubljana-mesto, Elektro-okolica samo 2. Mestni vodovod 3, Komunalne energije 49 in Plinarna prav tako 49.

Od tega je sodišče doslej zaključilo in razsodilo 1819 zadev, 583 pa jih še čaka na razsodbo. Kljub tožbam o počasnosti postopkov na sodišču pa Temeljno sodišče v Ljubljani doslej še ni dobilo niti ene uradne urgence, naj da reševanju komunalnih zadev prednost. Vodja enote Temeljne sodišča je 27. avgusta letos na svojo pobudo izdal potrebno odredbo. Tako imajo zdaj zadeve neplačanih stanoar in komunalnih dajatev pri obravnavah prednost.

Da velikanski dolg neplačanih stanoar in komunalnih računov še ni našel pot do

sodišča, in ga ni možno izterjati, je torej vendarle odgovornost predvsem na strani komunalnega gospodarstva. Samo ljubljanske stanovanjske skupnosti so morale doslej odpisati nekaj milijonov dolgov oziroma terjatev – ki so jim zastarale.

Višje cene – množijo neplačnike

Celjski stanovalci so ostali dolžni samoupravni stanovanjski skupnosti za letošnje prvo polletje za stanarino, ogrevanje in toplo vodo nekaj več kot 340 tisoč dinarjev oziroma 1,2 odstotka od plačanih računov (27.636.000 dinarjev). To je nekaj več kot lani in tudi več kot pred dvema letoma: Tedaj je ostalo neplačanih le 0,38 odstotka vseh terjanih zneskov.

Na celjski samoupravni stanovanjski skupnosti menijo, da se bo odstotek neplačanih stanoar in do konca leta verjetno zmanjšal. Letošnje povečanje neplačanih računov pa gre v precejšnji meri na rovaš višjih stanoar in. Med nerednimi plačniki, ki so iz meseca v mesec isti, je veliko tistih iz solidarnostnih stanovanj. Socialno šibke družine namreč čedalje težje plačujejo vedno višje stanarine, čeprav imajo nekatere ugodnosti, tako da plačujejo manj.

Večje težave ima celjski Elektro. Mesečno jim od približno 40.000 izdanih računov ostane 2500 neplačanih, kar zneso okoli 1,3 milijona dinarjev. Letos so v maju pripravili večjo akcijo in poslali nerednim plačnikom 2300 opominov. Nekateri namreč niso plačali porabljenega električnega toka tudi za tri leta nazaj. Skoraj 1600 dolžnikov je svoje obveznosti poravnalo. Nekaterim so morali elektriko odklopiti. Na številnih računih pa celo piše, da odjemalci nočejo plačati »pod nobenimi pogoji.«

V juliju so akcijo ponovili. Večinoma so terjali neplačane račune iz lanskega leta. Od 4500 razposlanih opominov so jih nekaj že dobil nazaj – večinoma s pripombo, da je dolžnik »neznani«. Pri Elektru pa pravijo, da nekaj teh »neznancev« sami zelo dobro poznajo. Odklopi električnega toka so sicer zelo nepopularni in so že v juniju izzvali med Celjani precej razburjenja.

Jeseni bodo v Celju poskusno uvedli plačevanje porabljenega električnega toka po novem sistemu »letnega inkasa« s položnicami. Pri Elektru sicer menijo, da bo nov sistem pomnožil število nerednih plačnikov, vendar bodo vsaj rednim plačnikom omogočili da bodo lahko plačevali račune vsak mesec sproti. To namreč sedaj, zaradi premajhnega števila inkasantov ni mogoče.

Sodne terjatve so predrage?

Neplačanih računov je tudi na Koprskem preveč. Dolžniki so praviloma občani, medtem ko družbeni sektor plačuje kolikor toliko redno.

Za prvih letošnjih šest mesecev dolgujejo občani »Rižanskemu vodovodu« 5,8 milijona dinarjev. To pomeni 10 odstotkov njihove celotne realizacije ali približno eno tretjino sredstev, ki so jih letos načrtovali za gradnjo vzporednega cevovoda Izola-Koper. Da to ni majhen dolg, pove padek, da zasebna gospodinjstva v treh obalnih občinah porabijo le eno četrtino vodo, večino porabijo namreč delovne organizacije, ki pa ne zamujajo s plačili.

Značilno pa je, da se število neplačanih računov povečuje v novih naseljih (največ dolžnikov imajo v Semedeli). V okoliških krajih, po vaseh, kjer so šele pored kratkih zgradil vodovode, pa so najbolj redni plačniki.

Z »Rižanskega vodovoda« običajno neplačnikom pošiljajo dva opomina v tridesetih dneh, odkar so izstavili (neplačan) račun. Največkrat plačajo dolžniki po drugem opominu ali takrat, ko jim pridejo zapret vodovodni ventil. Teže je zapreti vodo v stanovanjskih blokih. Takrat lahko izterjajo dolg le s pomočjo sodišča – kar pa

je ponavadi veliko dražje in zamudneje, kot če računa sploh ne bi terjali.

Na Koprskem je 23 tisoč gospodinjstev – odjemalcev električnega toka. Med temi je določen odstotek stalnih dolžnikov, ki dolgujejo okoli 2 milijona dinarjev. Zato se pri »Elektro-Koper« zelo strogo držijo sistema za kaznovanje nerednih plačnikov. Meseč dni po izstavitvi računa pošljejo dva opomina. Če v tem času stranka ne plača pride monter, ki odklopi tok. Takrat, imajo stranke še vedno možnost poravnati račun, le da morajo monterju plačati še 150 dinarjev, kolikor je vredna ura njegovega »obiska«. V treh obalnih občinah je tako vsak mesec povprečno po 100 gospodinjstev na spisku za odklop. Približno polovica se »skesa« in plača, ko jim pridejo odklopiti, 40 do 50 gospodinjstvom na Koprskem pa vsak mesec elektrikarji sami »ugasnejo luči«.

Kljub strogosti ostajajo nekateri odjemalci »večni dolžniki«, nekateri pa preprosto izginijo. Družbeni sektor sicer elektriko redno plačuje, le da vse pogosteje s menicami, s čimer pridobijo 90 dni odloga.

Dva meseca – za seštevane dolžnikov

Na piranski stanovanjski skupnosti so povedali, da je seveda za izterjavo stanoar in precej težje kot pri vodi in elektriki, kjer stvar lahko neplačniku enostavno »odklopiš«. Vsake tri mesece pošljejo stanovalecem položnico, s katero na pošti poravnajo svoj dolg. Veliko ljudi položnico vrže v smeti. Po šestih mesecih so letos Pirančani dolžni svoji stanovanjski skupnosti že več kot 1,5 milijona dinarjev ali 23 odstotkov celoletnega prihodka od stanoar in. Veliko je tudi še dolžnikov iz lanskega leta. Tako imajo delavke na stanovanjski skupnosti približno dva meseca dela, če hočejo ugotoviti vse dolžnike, saj še vedno nimajo vseh podatkov o stanovalcih obdelanih z računalnikom. Če torej delavke stanovanjske skupnosti ne utegnejo iskati dolžnikov, lahko le-ti mirno in brezskrbno stanujejo dalje. Še več: če imajo malce »sreče« in mine leto dni, jim tudi ni potrebno več poravnati dolga, saj pravica do izterjave dolga zapade? Točne številke o tem, koliko je bilo »srečnežev« ki jih niso uspeli izterjati, nam niso mogli povedati.

Povedali pa so, da je bil tudi to del slabe dosedanje organiziranosti, zaradi česar je v strokovnih službah piranske samoupravne komunalne interesne skupnosti tudi prišlo do ukrepa družbenega varstva. Ena prvih nalog, ki jo bodo izpeljali v piranski samoupravni stanovanjski skupnosti, bo zato prehod na avtomatsko obdelavo podatkov, kar jim bo omogočilo takojšen pregled nad dolžniki.

V izolski občini se hvalijo, da imajo zelo malo dolžnikov in le za okoli 150 tisočakov dolgov. V Kopru pa niso mnogo na boljšem kot v Piranu. Občani jim dolgujejo 2,4 milijona din, to je okoli 10 odstotkov planiranega letnega priliva. S tem denarjem bi lahko v koprski občini sezidali pet novih stanovanj.

Slabo obveščanje spodbuja neplačevanje

Splošno obrtno gradbeno podjetje, ki skrbi za ogrevanje poslovnih prostorov in stanovanj v novogoriški občini, je letos prav zaradi neplačanih računov imelo precejšnje gospodarske težave. Februarja in marca namreč niso mogli kupiti dovolj potrebnega kuriva za nekaj novogoriških kotlarn, ker jim je pač zmanjkalo denarja. Šele sestanek, ki ga je občinski izvršni svet takoj sklical s hišnimi sveti, je preprečil, da niso stanovalci v nekaterih blokih zaradi neplačanih računov ostali v mrzlih stanovanjih.

V poletnih mesecih so seveda težave manjše, kljub temu pa so ob koncu prvega polletja zabeležili kar za 1,11 milijonov dinarjev neplačanih računov občanov in za 380 tisoč dinarjev računov, ki jih niso plačali hišni sveti. To pa pomeni 20 odstotkov vsega denarja, ki naj bi ga SOGP dobilo za

ogrevanje. Iz prejšnjih let pa »hranijo« še za 320 tisoč dinarjev terjatev. Na sodišču obravnavajo 120 tožb, še 50 pa jih je že pripravljenih.

Občani odlagajo plačilo računov največkrat zaradi malomarnosti. S položnicami plačujejo za več mesecev nazaj, velikokrat pa za kakšen mesec pozabijo. Vse premalo sodelujejo in se medsebojno obveščajo o dogovorjenih cenah in obračunih za kurilno sezono tudi kurilni odbori in zbori stanovalcev. Zato se stanovalci velikokrat razburjajo in zahtevajo pojasnila na SOGP, namesto pri kurilnih odborih.

Nekatere delovne organizacije, na primer, ne obveščajo samoupravne stanovanjske skupnosti in tako seveda tudi ne SOGP o spremembah bivališča stanovalcev. Zato SOGP pogosto zamašne išče dolžnika. Eden izmed posrednih vzrokov za neurejeno izterjavo plačila za ogrevanje pa je nedvomno tudi nepopolna in nedodelana organizacija gospodarjenja s kotlarnami v novogoriški občini.

Na začetku letošnje kurilne sezone, 1. oktobra, bodo v Splošnem obrtnem gradbenem podjetju začeli z avtomatsko obdelavo podatkov. Stanovalcem bodo pošiljali položnice z že vpisano akontacijo plačila za ogrevanje. Vsak mesec bodo tako sproti ugotavljali vplačila in avtomatsko pripravljali in pošiljali opomine in tožbe.

Na stanovanjski skupnosti novogoriške občine so 30. junija zabeležili za 682 tisoč dinarjev neplačanih računov. Tožili so 124 od skupaj 3927 neplačanih stanoar in. Doslej so izterjali okrog 90 tisoč dinarjev. »Najtežji« neplačnik jim dolguje kar 21000 dinarjev. Neplačani računi sicer še ne ogrožajo likvidnosti stanovanjske skupnosti, vendar pa bi s tem denarjem naredili nedvomno precej več del tekočega investicijskega vzdrževanja.

Vzrok neplačanih računov, menijo na stanovanjski skupnosti, je predvsem malomarnost občanov, delno pa morda tudi letošnje 40-odstotno povečanje stanoar in.

Novogoriška stanovanjska skupnost že tri leta izterjuje plačilo stanoar in na način, ki je menda edinstven v Sloveniji. Stanovalcem pošiljajo pravočasno za 12 mesecev, torej za vse leto, mehanografsko obdelane položnice. Na položnicah so vsi podatki že vpisani. Tako prihi nijo letno okrog 90 tisoč dinarjev. Poleg tega pa odtelj nimajo več toliko dolžnikov kot v preteklih letih.

S prihranki neplačanih računov si je zgradil hiso

V kranjski občini imajo urejeno skupno plačevanje komunalnih storitev. Inkasanti »Domplanu« poleg stanarine pobirajo tudi plačilo za ogrevanje, vodarino, kanalsčino, zemljiški prispevek in plačilo elektrike za skupne potrebe. Tak način plačevanja se je izkazal za najbolj učinkovit, pa tudi ljudem je bolj všeč, kot da bi morali plačevati s položnicami.

Sodeč po številu neplačanih računov pri »Domplanu«, pojav za kranjsko občino ni problematičen. V prvem polletju so imeli za 683.000 dinarjev neplačane stanarine, kar je 3,7 odstotka od celotnega inkasa. Približno enak delež je tudi pri vseh obračunanih komunalnih storitvah. Kot pravijo

Ni naiven tisti, ki ne plačuje stanarine, vode, ogrevanja itd. Naiven je tisti, ki mu verjame – da plačati ne more. Neplačevanje se (za sedaj) namreč nadvse izplača. Kakšnih 15 odstotkov »zaslužiti« tisti, ki računov ne plača redno, ampak se pusti izterjati preko sodišča. Znatno prihrani (upoštevaje inflacijska gibanja) kljub dodatnim stroškom za odvetnike in sodno obravnavo. Podatek ni izmišljen niti iz domače kuhinje – izračunali so ga na sodišču. V njem se skriva delček komunalne zagate neplačanih računov.

v »Domplanu«, se bo delež neplačanih računov do konca leta zanesljivo zmanjšal. Lani jih je bilo ob koncu leta le 2 odstotka, leto prej pa malenkost več.

Kljub temu, da torej velika večina ljudi redno plačuje svoje obveznosti, pa v Kranju ne manjka primerov, s katerimi imajo opravka izterjevalci. Letos so ljudem, ki niso plačali računov, poslali 410 opominov ter vložili 35 tožb in 31 izvršnih predlogov. Na listi najbolj trdovratnih neplačnikov imajo 11 imen (od teh 8 v solidarnostnih stanovanjih). Ti že dalj časa ne poravnava-jo svojih obveznosti. Pri najbolj trdovratnem je vsota dolgov narasla že na 63.000 dinarjev. Proti takim bodo ukrepali najstrožje, to je z izselitvijo. Za dva neplačnika je sodišče že sklenilo, da se morata izseliti iz sedanjega stanovanja. Preselili ju bodo v starejše in cenejše stanovanje.

Pravijo, da je najpogostejši vzrok neplačevanja odsotnost stanovalcev ali njihova trenutna finančna stiska. Pri nekaterih pa ne gre ne za eno, ne za drugo, marveč je to le zakoreninjen odnos do plačevanja družbenih obveznosti. Kako bi si lahko sicer razložili ravnanje najemnika v solidarnostnem stanovanju, ki dalj časa ni plačeval stanarine in drugih stroškov, medtem pa si je zgradil svojo hišo – ali pa obrtnika, ki je dobil družbeno stanovanje v vrstni hiši, zanj pa ne plačuje obveznosti. Nekateri pa skušajo z zadrževanjem plačila doseči le, da bi jim čim prej odpravili pomanjkljivosti v stanovanju.

V podjetju Vodovod imajo v prvi polovici leta le za 112.000 dinarjev, to je 1,6 odstotka neplačanih računov. V mestnem vodovodu si sami prizadevajo za sprotno izterjavo dolgov. Tam kjer ne gre ne z opominom niti s tožbo, zaprejo ventil. Kot zatrjujejo, večina dolžnikov poravnava račun šele, ko vidijo, da gre zares.

Dolenjska – (komunalcem) »obljubljena dežela«

Dolenjci so po podatkih, ki smo jih dobili pri komunalnih organizacijah, naravnost vzorni plačniki. V trebanjski občini vsi stanovalci redno plačujejo stanarino. Le včasih pride pri kom do zaostanka za mesec dni, vendar le zaradi dopusta ali podobnih okoliščin, ne pa namenskih odklonitev plačila. Doslej so imeli Trebanjci en sam primer, ko so morali pri izterjavi stanarine ubrati zakonska pota.

Kočeviski Elektro z več kot 14.000 odjemalci tudi skorajda nima težav. Elektro pošlje vsak mesec okoli 7000 računov. Le kakih deset odjemalcev jih noče plačati. To so po besedah elektrikaarjev socialni problemi – predvsem alkoholiki, ki nimajo denarja. S temi imajo velike težave, vendar so njihovi dolgovi tako majhni, da to podjetje ne povzroča težav. Na sodišče niso vložili še nobene tožbe, vsakih nekaj mesecev se pripeti, da komu odklopijo tok. Težave imajo le z lastniki vikendov, ki imajo stalno bivališče v oddaljenih občinah. Ti so večinoma v zaostanku.

Takšnih, ki niso plačevali odvoza smeti, so imeli v Ribnici letos 30. Predali so jih odvetniku. Dve tretjini dolžnikov sta po odvetnikovem opominu plačali, tretjino pa so prepustili sodišču.

Ribničane in Kočevce oskrbuje z vodo komunalno podjetje Hidrovod. Tam pravijo, da so prebivalci obeh občin dokaj disciplinirani plačniki. V obeh občinah so v tem letu našli le okoli 30 strank, ki niso plačale. Povprečno dolgujejo po 400 din. Vse so opozorili z opomini. Večinoma so dolžniki socialni problemi – med njimi so tudi Romi, od katerih je dolg praktično nemogoče izterjati. S tožbo so že večkrat uspeli, ne pa tudi z izvršbo, saj dolžniku ni bilo kaj vzeti. Dolgove so morali odpisati.

Večne skralnice z inkasanti

Problem neplačanih dolgov v Novem mestu ni zajel tolikšne razsežnosti kot drugje. Sem in tja je nekaj težav, vendar gre večinoma za nedisciplinirane posameznike, ki žive v Novem mestu.

Pri novomeškem Desu imajo blizu 15 odstotkov uporabnikov električnega toka, ki ob koncu meseca pozabijo na plačilo. Ti so deležni najrazličnejših opominov. Če tudi ti ne zaležejo, jim tok izklopijo. V šestih mesecih letos imajo tako le 100 dolžnikov. Trideseterci so elektriko izklopili. Elektro podjetje ne potrebuje sodišča, ker lahko vse opravijo kar sami. Trdijo pa, da imajo njihovi inkasanti velike težave, saj se ljudje skrivajo, ali pa iščejo kakšne druge možnosti, da se izognejo plačevanju računov. Nekaj težav imajo tudi z delovnimi organizacijami, ki toka ne morejo plačevati zaradi nelikvidnosti.

Novomeški Novograd – TOZD Vodovod in kanalizacija zaračunava vodarino. Z zasebniki nimajo večjih težav. Vendar to ne velja za delovne organizacije, saj jim je novomeška IMV dolžna v prvih šestih mesecih že blizu 2 milijona dinarjev.

Samoupravni stanovanjski skupnosti se je v poletnih mesecih nabralo blizu 200 zamudnikov. Priprani pa so, da se bo stanje v kratkem normaliziralo. Tako jim bodo ostali samo stari grešni kozli. Teh je nekaj več kot 15. Z njimi pa nikakor ne morejo na kraj. Teh 15 kritičnih primerov so tudi predali sodiščem, ki je tudi že odločilo v prid samoupravne stanovanjske skupnosti. Žal pa so »obtoženi« večinoma takšni primerki, ki jim ni kaj vzeti. Med njimi so tudi socialni problemi. Gre torej za blizu 100.000 dinarjev neizterjanih dolgov, ki jih bodo morali tako ali drugače plačati drugi stanovalci.

Plina na Dolenjskem nimajo, ogrevanje pa je v domeni hišnih svetov. Ti zadeve určijo brez težav. Prispevek za ogrevanje je vključen v stanarino.

Desetino stanoar in naprej odpišejo

V Mariboru vedo, da bi morali izterjevalno službo za komunalne storitve posodobiti. Zato strokovne službe so združene komunalna podjetja že preučujejo to problematiko in pripravljajo predloge. V nekaterih jugoslovanskih mestih, na primer v Sarajevu, imajo to službo dobro urejeno. Tako se bodo naprej seznanili z izkušnjami Sarajeva in drugih jugoslovanskih mest.

V Mariboru torej za zdaj posamezne delovne organizacije same pobirajo denar za svoje komunalne storitve. Tako je Staninvest vložil v letošnjem prvem polletju 335 mandatnih tožb zaradi neplačane stanarine in stavbnega zemljišča v skupni višini 495.417 dinarjev. Po pooblastilih hišnih svetov ali v primerih, ko hišnih svetov ni (prisilna uprava), so vložili še 96 mandatnih tožb v višini 267.847,85 dinarjev. Stevilo stanovalcev, ki ne plačujejo stanarine v Mariboru narašča. Ves čas sproti tožijo tiste, ki ne plačujejo. Okoli 10 odstotkov stanoar in morajo za vedno odpisati, ker so neplačniki alkoholiki ali nezaposleni. Pri več kot polovici vloženih tožb pridejo do plačila šele z izvršbo.

V Elektro Maribor – mesto so v prvem polletju letos poslali 15.391 opominov za neredne plačnike električnega toka. Zao-stali računi so bili vredni 9.444.622 dinarjev. Od tega zneska so zamudniki plačali 8.707.306 dinarjev. V prvem polletju so izklopili tok 757 odjemalcem. Delovne organizacije tok redno plačujejo. V prvem polletju so jim poslali le 40 opominov.

Mariborskemu vodovodu porabniki vsak mesec dolgujejo od 80.000 do 120.000 dinarjev. V Plinarni pa zagotavljajo, da nimajo problemov pri plačevanju računov. Problem so le hišni sveti v novih stanovanjskih blokih, kjer se stranke na novo

Za neplačane račune niso vedno krivi le stanovalci ali hišni sveti. To nazorno kaže primer stanovalcev, ki žive v ulici Ob žici številka 5. Od februarja letos so pošiljali na elektro podjetje pozive, naj jim pošlje račun za porabljeni tok, pa so morali čakati do 25. avgusta, da so težko začeli in zabeleženi račun le dobili.

A medalja ima včasih kar štiri strani. Ob hudi zagnanosti, da bi plačali elektriko, so v hišnih svetih Ob žici št. 1, 3, 5 in 7 povsem pozabili, da morajo plačevati tudi ogrevanje. Mestni komunalni energetiki tako dolgujejo že več kot 175 tisoč dinarjev. Koga kriviti, komu oprostiti – v tej splošni zmešnjavi?

vseljujejo. Do ustanovitve hišnega sveta minejo trije do štiri mesece. Tako jim štirje hišni sveti v prvem polletju dolgujejo 26.594 dinarjev, kar je 0,3 odstotka od celotnega polletnega inkasa. Pri Toplotni oskrbi Maribor so imeli v prvem polletju letos za 1,3 milijona dinarjev neporavnanih računov za ogrevanje in toplo sanitarno vodo.

Težave zavoljo neplačanih stanoar in komunalnih dolgov torej niso nove. Vlečejo se že leta. Šele letos, ko so vsote postale že nenormalno visoke, se je »družbena klima« začela spremenjati. Jasno je postalo, da so ti dolgovi vendarle del skupnega družbenega premoženja, ki ga je treba varovati. Še jasneje pa, da posamezniki, ki ne plačujejo – živijo na račun sosed, ki redno poravnava, kar je porabil.

Menda ni treba raziskovati, kdo je kriv za zaplet. Pa tudi, kje je vzrok lažne ali zmotne solidarnosti stanovalcev, ki se postavijo na stran neplačnikom, ko jih hočejo komunalci z resda nepopularnimi odklopi, pripraviti do plačila. Dejstvo je, da se bo znova treba privaditi plačilni discipline ali bolje – začeti živeti v mejah realnih možnosti.

Tozdi komunalnega in stanovanjskega gospodarstva nosijo velik del krivde. Ves instrumentarij imajo na voljo za to, da dosežejo ali izterjajo plačilo računov, pa niso doslej dosegli malone ničesar. Njihovim slabo organiziranim strokovnim in finančnim službam je »uspelo« celo, da jim je zavoljo slabe evidence veliko računov zastaralo in dolga nikoli ne bodo dobili povrnjenega. Ob takem delu pa jim vsi odloki o dobavnih pogojih, pa naj bodo še tako ostri, prav nič ne pomagajo. Tudi zakoni – ta ali oni – in sodišča, prav tako ne. Če nič drugega, je vloga na sodišču, kar prepreči zastaranje dolga, njihova prva dolžnost.

Komunalni tozdi bodo morali najti tudi učinkovitejšie in uspešnejše načine za zbiranje oziroma pobiranje stanoar in drugih računov. Izkušnje drugih mest, kjer težav z neplačniki nimajo, bi jim bile verjetno v veliko pomoč.

Le čisti računi bodo lahko osnova za novo in boljše delo. Hišni sveti, ki si marsikje delo razlagajo zelo po svojo, bodo morali delati drugače. Pobrani prispevki niso njihov prihodek, od katerega bi stanovanjski skupnosti in komunalni odreditelji, kolikor bi sami hoteli. Izkušnje tudi kažejo, da tam, kjer hišni sveti dobro delajo, komunalci z neplačniki skorajda nimajo opraviti.

In končno se bodo morale tudi nekatere službe delovnih organizacij, kjer so zaposleni najbolj zakrknjeni neplačniki, s temi problemi pobliže seznaniti. Nedopustljivo je, da imajo ti neplačniki poleg dolgov pri komunalnih organizacijah, še toliko različnih kreditov – da jim na koncu niti z odtegnanjem od osebnega dohodka ni moč priti blizu.

Pri zbiranju neporavnanih računov so sodelovali Slavica Crnica, Milovan Dimitrič, Slavko Dokl, Marjan Kos, Lado Stružnik, Skerbo Sort in Boris Šuligoj, za objavo pa pripravil Miran Koren.

Ob poljskih dogodkih

Neuporaba sile in onemogočanje zunanjega vmešavanja

Kriza, ki v resnici ni kriza potrošnega
blaga, ampak kriza sistema

Na Poljskem je, tako kaže, vihar mimo. Deželo pa tudi njeno bližnjo in daljno sosese je zajelo olajšanje, saj so bile nevarnosti, ki so se skrivale v poljski krizi, veliko več kot zgolj teoretične možnosti. Zato je v trenutku, ko je ostrina krize otopela in ko so številne neposredne nevarnosti potisnjene v ozadje, prvi naravni odmev, ki ga je zaslediti tako med Poljaki samimi kot med opazovalci v tujini – priznanje zrelosti in treznosti najbolj neposredno prizadetih.

Partija je izbruh delavskega nezadovoljstva priznala legitimnost in tako omogočila dialog, ki je tudi v najbolj kritičnih trenutkih ostal edina priznana in sprejemljiva metoda, medtem ko je morebitno uporabo sile partija sama v določenem smislu že vnaprej označila kot nezakonito: z enako prepričanostjo, da v »pravih igrah« ne sme biti sile, so stavkajoči ohranjali red in mir, poleg tega pa so svoje zahteve zastavili tako, da so ostale v okvirih poljskih notranjih razmer in da niti za hip niso drezale v poljske mednarodne obveznosti ali v položaj Poljske v evropski in svetovni blokovski stvarnosti.

Takšno ravnanje tako oblasti kot stavkajočih je bilo seveda nujen pogoj, da je kriza lahko ostala notranja poljska zadeva in da so jo lahko začeli razpletati zgolj z lastnimi močmi. Del zasluge za to gre seveda dejstvu, da je Poljska zadnjega četrta stoletja zbrala veliko, včasih tudi tragičnih, izkušenj z notranjimi konfliktami – praviloma med delavskim razredom in oblastjo – v katerih je zorelo in očitno dozorlo spoznanje, da skupni interes vseh Poljakov, ne glede na politično, svetovnonazorsko in socialno pripadnost, narekuje najmanj dva temeljna pogoja, ki se ju morajo držati vsi: neuporaba sile in onemogočanje zunanje vmešavanja.

Olajšanje spricho dokaza, da je tudi takšne konflikte mogoče obdržati v okvirih dialoga, je deloma namenjeno tudi že prihodnosti, zakaj zdi se povsem nedvomno, da je razplet sedanje krize le etapa v daljšem procesu iskanja ustreznih rešitev v poljskem gospodarskem in političnem sistemu. To iskanje se tudi ni začelo zdaj, poleti 1980, ampak traja pravzaprav že vse od leta 1956, ko se je prvič z vso resnostjo – podprto z delavskimi nemiri – zastavilo vprašanje, kaj in kakšen je, oziroma naj bo, poljski socializem.

Sedanja kriza ni pustila nobenega dvoma, da gre v bistvu prav za to. Seveda je res, da je med prebivalstvom veliko nezadovoljstva zaradi pomanjkanja potrošnega blaga, težav s hrano, zaostajanja življenjske ravni in podobnega. Tudi je res, da so bile povod za začetek krize – in to ne prvič, ampak že tretjič v zadnjem desetletju – podraž-

tve hrane, predvsem mesa. Toda kaj hitro se je izkazalo, da je to res samo povod, medtem ko je med pravimi vzroki na prvem mestu nezadovoljstvo z obstoječim sistemom in globoko nezaupanje vanj.

Poljska kriza v resnici ni kriza mesa ali založenosti trgovin, ampak je kriza sistema in zaupanja vanj.

Poljska kriza, še bolj pa način njenega reševanja, ima velike razsežnosti pa tudi nevarnosti, ki se skrivajo v preprostem dejstvu, da so korenine poljske krize prisotne tudi marsikje drugod, metode reševanja (dialog) in rezultati (privolitev partije v spremembe, ki spreminjajo sistem) pa niso sprejemljivi. Ta razsežnost, ki presega poljske okvire, bo v prihodnje nedvomno odigrala pomembno vlogo in z njo morajo tudi na Poljskem računati vsi prizadeti.

Med zahtevami, ki so jih zastavili stavkajoči, je veliko izrazito političnih. Partija je brž in tako rekoč brez pomislekov priznala upravičenost socialnih zahtev delavcev, dokaj težje pa je bilo najti soglasje okrog konkretnih političnih zahtev. Po drugi strani pa so stavkajoči razmeroma zlahka popustili v nekaterih socialnih zahtevah (zvišanje vseh plač za 2000 zlotov, veliko skrajšanje delovne dobe in podobno), za katere je sicer jasno, da jih oslabileno poljsko gospodarstvo ne zmora. Največja težava in problematičnost dialoga sta se osredotočili na politične zahteve, in sporazum, ki je bil dosežen v teh vprašanjih, je v zgodovini poljskega socializma in sploh v zgodovini tako imenovanega realnega socializma bistvena in zelo daljnosežna novost.

Če začnemo pri bolj načelnih stvareh, je vsekakor treba omeniti, da je pomembna novost že sama metoda dialoga, v katerem

sta bila partnerja na eni strani vlada in na drugi strani medtovarniški stavkovni odbor. To telo so ustanovili delavci sami in je tako rekoč zunaj sistema; po logiki veljavne sistema bi ga kaj lahko razglasili za nelegalnega in celo nezakonitega. Vendar se to ni zgodilo. Po krajšem kolebanju ga je vlada – in s tem seveda tudi partija – sprejela za ustreznega sogovornika in z njim podpisala sporazum, s čimer se je pojavil precedens, kakršnega doslej v realnem socializmu še ni bilo.

Vzrok, da je do dialoga lahko prišlo samo zunaj okvirov sistema, je preprosto v tem, da v sistemu realnega socializma ni predvidena možnost, da se ta ali oni politični ali socialni sloj pojavi kot samostojen subjekt in zahteva dialog z oblastjo. Subjekt politike je oblast z vsemi njenimi strukturami, ki govorijo v imenu posameznih razredov in slojev, tudi v imenu delavskega razreda, ki ga sistem, ne glede na vsa gesla in formalna zagotovila obravnava kot objekt politike. Prav tu je prišlo do najhujšega »kratkega stika« med vodstvom in delavskim razredom.

Konkretno se je to pokazalo predvsem v izredno vročih razpravah o vlogi sindikatov. Delavci so izrekli popolno nezaupnico obstoječemu sindikalnemu sistemu, češ da ne predstavljajo delavcev, čeprav govorijo v njihovem imenu; da je zgolj transmisija oblasti, ne pa zagovornik delavskih interesov; da je nesamostojen in delavcem nekoristen. Te izredno hude očitke je partija skoraj brez ugovorov sprejela in priznala, da je obstoječi sindikalni sistem slab, še več, da je celo v nasprotju z načeli socializma. Dne 29. avgusta je partijsko glasilo »Trybuna Ludu« zapisalo:

»Nekaj je gotovo: sindikati v prihodnje nikoli več ne smejo biti odtrgani vstran in oblasti jim ne smejo vsiljevati svojih sklepov. Sindikatov je treba zagotoviti samostojno vlogo partnerjev na vseh področjih, ki jih zanimajo. Oviranje njihove samostojnosti je v nasprotju z načeli socializma, s partijskim programom in z družbenim sporazumom, ki ga definira poljska ustava.«

Trditev, da je nesamostojna, transmissijska vloga sindikatov »v nasprotju z načeli socializma« je, rečeno malce »potrošniško«,

preprosto senzacionalna. V dosednji praksi poljskega in realnega socializma sploh so namreč transmissijski sindikati dokaz, da ima partija res vodilno vlogo, kar je v teoriji in praksi realnega socializma ena od občeveljavnih zakonitosti graditve socializma.

V omenjenem komentarju je »Trybuna Ludu« zapisala tudi naslednjo misel:

»Obstaja soglasje, da morajo imeti sindikati nedotakljivo pravico, vztrajati pri vrhovnih državnih organih, vladi in parlamentu s svojimi zahtevami in predlogi. V skrajnem primeru, če vse drugo odpove, se sindikati lahko zatečejo k stavki za obrambo interesov delovnih ljudi.«

Priznanje pravice do stavke je prav tako velika novost v teoriji in praksi realnega socializma, kjer stavke še vedno veljajo za izrazito zunajsystemski in socializmu sovražni način izražanja volje in interesov delavstva.

S priznanjem slabosti obstoječih sindikatov in obljubo, da se bodo spremenili (spremljale so jo tudi kadrovske zamenjave v vodstvu sindikatov), je partija storila velik korak nasproti stavkajočim, vendar po njihovem mnenju premajhen. Na dnevnem redu je namreč že bila zahteva po ustanovitvi novih, tako imenovanih svobodnih sindikatov, ki ne bodo imeli nič skupnega z uradnimi. Tu se je dialog najbolj zapletel in položaj najbolj zaostril, saj gre za vprašanje, ki zadeva sistem.

Sporazum, ki je bil dosežen, daje veliko misliti in veliko pušča tudi neznank. Dopusča namreč ustanavljanje novih sindikatov, ki jih lahko ustanovijo tisti delovni kolektivi, ki to želijo. Vodstva teh sindikatov bodo predlagali in volili delavci sami in ne bodo podrejeni partijskim in državnim organom. Nove sindikalne organizacije bodo delovale vzporedno z obstoječo uradno zvezo sindikatov, ki sicer napoveduje velike spremembe v svojem delovanju.

To torej pomeni obstoj dveh vzporednih sindikalnih organizacij znotraj sistema, ki sicer ne pozna in ne priznava nikakršnega ne političnega ne interesnega pluralizma. (Če hočemo biti čisto natančni, je ob tem sicer treba reči, da formalno na Poljskem obstaja več strank, toda razen Poljske

združene delavske partije so samo na papirju. In če smo že pri tem: zelo zanimivo in značilno je, da se v sedanji krizi obstoja teh papirnatih strank nihče še spomnil ni, kar ni le dokaz, da v resnici nič ne pomenijo, ampak kaže tudi, da ni bilo težej po oživljanju tujih, zahodnih, političnih modelov.)

Sporazum, ki sta ga podpisala vlada in stavkajoči, sicer precej izčrpano govori o novih sindikatih, predvsem o njihovih pravicah, malo pa o tem, kao bodo sploh lahko zaživeli in funkcionirali v okviru sistema, v katerem bodo v bistvu tujci. A vendar je prav to za nadaljnji razvoj položaja izredno bistvenega pomena.

Naslednja zelo pomembna zadeva, ki je v določenem smislu v realnem socializmu tudi zunajsystemska, je vprašanje družbene dinamike. Realni socializem priznava samo količinsko dinamiko, se pravi neprestano kopičenje materialnega bogastva v sicer statični, nespremenljivi družbi.

Osrednji vir mnogih konfliktov, ne samo na Poljskem, je nasprotje med politikom, ki priznava samo količinske spremembe, in stvarnostjo, ki količinske spremembe neprestano prerašča tudi v kakovostne. Z drugimi besedami in bolj preprosto rečeno: socializem, oziroma družbeni odnosi v družbi, ki gradi socializem, niso enkrat za vselej dani, ampak se neprestano spreminjajo. Če politika tega ni sposobna spoznati in priznati, obsaja sebe in družbo na kopičenje protislovij, ker nima mehanizma za njihovo sprotno reševanje, in s tem seveda na konflikte in krize, ki so toliko bolj resni, kolikor bolj so uradno »nemogoče«.

Iz vsega tega je seveda jasno, da ima že sama poljska kriza, še bolj pa način njenega reševanja, veliko širše razsežnosti, pa tudi nevarnosti, ki se skrivajo v preprostem dejstvu, da so korenine poljske krize prisotne tudi marsikje drugod, metode reševanja (dialoga) in rezultati (privolitev partije v spremembe, ki spreminjajo sistem) pa niso sprejemljivi. Ta razsežnost, ki presega poljske okvire, bo v prihodnje nedvomno odigrala pomembno vlogo in z njo morajo tudi na Poljskem računati vsi prizadeti.

Nadalje je treba računati, da bo uresničevanje doseženega sporazuma nedvomno

naletelo na mnoge težave, ne samo zaradi sprememb, ki jih prinaša in zahteva, ampak tudi zaradi objektivno omejenih možnosti. Rečeno naravnost: poljsko gospodarstvo danes ni – in še dolgo ne bo – sposobno uresničiti vseh tistih ciljev, o katerih je govoril v sporazumu. Res je, da so stavkajoči pokazali veliko mero treznosti in se nekaterim socialnim zahtevam odrekli, druge zmanjšali in tretje potisnili nekam v prihodnost, a kljub temu v sporazumu ostajajo mnoge obljube, oziroma obveznosti vlade, ki se zdijo spricho gospodarskega položaja države težko uresničljive.

V najboljšem in seveda tudi najbolj zaželenem primeru bo mogoče doseči najširše soglasje za dolgoročen program reform in sprememb, ki bodo dale šele osnovo za reševanje vprašanj, ki so se tako nakopičila in zaostila, da so sprožila tudi najhujšo krizo. O tem je govoril v tistem delu sporazuma, ki zavezuje vlado, da v bližnjih mesecih predloži v široko javno razpravo program reform gospodarskega sistema. Pri tem je takoj treba reči, da »čiste« gospodarske reforme preprosto ni: vsaka reforma v gospodarstvu, ki zares kaj reformira, torej spreminja, nujno vključuje tudi večje ali manjše spremembe v sistemu (kar je v realnem socializmu sicer dobro znano, saj so doslej prav zaradi strahu pred spremembami v sistemu propadle vse načrtovane gospodarske reforme, razen na Madžarskem).

Tako soglasje zahteva seveda tudi aktivno podporo in udeležbo delavskega razreda. Ali je to mogoče? Sporazum, ki je bil dosežen, je načelna osnova za takšno možnost, vendar le s pogojem, da ne bo razumljen kot taktična poteza za prehoditev najhujše zaostrite in nevarnosti, ampak kot izhodišče za dolgoročen proces, ki naj subjekte poljske svobodne družbe, predvsem najpomembnejšega med njimi – delavski razred, osvobodijo skrbništva birokratsko-tehnokratskega aparata.

To je cilj in smer sodobnih tokov na Poljskem. O tem ni nobenega dvoma. Pač pa je seveda veliko vprašanje, kdaj in za kakšno ceno bo cilj dosežen, koliko ovir in stranskih poti bo poskušalo spremeniti smer. Bržda veliko, zakaj gre za velike stvari.

Janez Stanič

Iz poljskega tiska

Socialistično samoupravljanje

Socialistično samoupravljanje ni po naključju postalo pri nas v razmerah, ko je prišlo do napetosti in družbenih konfliktov, ena od glavnih tem. Samoupravljanje je praksa socialistične demokracije, vsak konflikt pa v bistvu izvira iz podcenjevanja, spodkopavanja ali maliciranja načel te demokracije. Zato je razprava o samoupravljanju, izpopolnjevanju tega samoupravljanja v družbeni praksi, v bistvu razprava o demokraciji in njenem izpopolnjevanju. Prav to daje izredno politično tehtnost temi in družbenemu problemu.

Samoupravljanje se nanaša na mnogo področje družbenega življenja. Povsod ima velikanski pomen, vendar se vsi strinjamo, da največ pomeni v organizaciji in strukturi gospodarskega življenja. Samo s samoupravljanjem je mogoče uresničiti bistveno gesto social-

istične revolucije: podružbljanje proizvodnih sredstev. Formalno se to podružbljanje uresničuje prek nacionalizacije oziroma prehajanja proizvodnih sredstev v last ljudstva. Odlok o nacionalizaciji zgolj spremeni obliko lastništva: proizvodne dobrine niso več zasebna, temveč družbena

last. V bistvu pa je podružbljanje proizvodnih sredstev še nekaj drugega. Tega se uči vsaka skupnost, vsaka socialistična družba si izdelava svoj model. To je cel proces, odvisev od mnogih dejavnikov, ob zavesti družbe, od družbene zavesti delavskega razreda in vseh delovnih ljudi.

Vse to zveni kot teoretični uvod, vendar se nanaša na prakso in je tudi mogoče preveriti v družbeni praksi. Včasih zelo boleče in grenko, v konfliktih in napetostih, kakršne pravkar preživljamo na Poljskem. Naša socialistična država je lastnica proizvodnih sredstev: tovarn, rudnikov, strojev, zemlje. V tem pomenu so podružbljena. Toda s temi podružbljenimi dobrinami upravlja administrativno-tehnični aparat. Naivno bi bilo misliti, da je ta aparat nekakšen avtomat, ki lahko zato, ker je postavljen od socialistične države, upravlja z družbeno lastnino vselej v skladu z družbenimi interesi.

Povsem naravno je, da si ta aparat prizadeva sprejemati odločitve, saj tako terja moderni gospodarski organizem, katerega upravlja. Toda prav to ustvarja med ljudmi tega aparata težnjo, da bi zaobšli demokratičen proces pri sprejemanju odločitev, saj ga jemljejo kot preveč počasnega. Takšne tendence, ki niso prav nič redke in ki jih je čutili na raznih ravneh vodenja, temelje v bistvu na podcenjevanju resnice, da upravljanje ni samo tehnika vodenja, temveč družbeni proces, v katerem se ne sprejemajo le odločitve, temveč nastajajo tudi ozračje za uresničevanje vseh teh sklepov.

Bistvena sestavina takšnega ozračja je prav to resnično podružbljanje proizvo-

dnih sredstev, kar je partija vselej pojmovala kot izredno pomembno. Pravo podružbljanje pomeni – pokoravanje upravnega aparata družbenemu nadzorstvu. Takšno dolžnost nadzora imata predvsem delavski razred in njegova politična organizacija – partija kot predstavnica interesov tega razreda. In takšno dolžnost imajo tudi vsi organi družbenega samoupravljanja.

Bistvo tega nadzora bi moralo biti prav v premagovanju nasprotij med vodilnim aparatom in družbenimi interesi. Vodilni aparat se po svoji naravi nagiba k avtokratizmu pri odločanju. Odtod njegovi poskusi, da bi zaobšel ali zmanjšal vlogo samoupravnih organov. Takšne poskuse poznamo iz prakse mnogih naših tovarn, v katerih so na primer konferenco delavskega samoupravljanja ali sindikatov poskušali omejiti, in pogosto so jo tudi omejili, na sprejemanje sklepov, že sprejetih na višji administrativni ravni.

Iz tega je pogosto črpal moč tehnokratizem, ki je zastavljal vprašanje o pristojnosti delovnih ljudi in o možnosti njihovega sodelovanja v procesu oblikovanja in sprejemanja odločitev, menda zaradi tega, ker vse bolj zahtevno gospodarstvo terja za upravljanje strokovno izobrazbo ljudi.

Partija se mora odločno upreti takšnim poskusom in stališčem. Res je, da so gospodarstvo, tehnika, tehnologija vse bolj zapleteni, da terjajo čedalje več strokovnega znanja. Vendar sta delavski razred, vsa družbena skupnost vedno bolj pripravljena na to. To je prva stvar. Druga pa je ta, da se samoupravljanje nanaša na družbene in ne na tehnične plati upravlja-

nja. To je tudi najpomembnejše. Prav je imel tisti, ki je v polemiki s tehnokratizmom ugotovil, da ti ni treba biti pek, če želiš presoditi, ali je kruh dober ali ne.

Razvoj socialističnega samoupravljanja ima za cilj podružbljanje strateških odločitev, ki zadevajo gospodarstvo in druga področja družbenega življenja. Gre za to, da vse te odločitve spremlja resnična podpora posameznega okolja. Gre pa tudi za to, da se to odločitev v skladu z družbenimi težnjami, saj bodo le takšne odločitve deležne ob svojem uresničevanju prave podpore. To nam ni znano le iz teorije, iz socialistične družbene znanosti, temveč tudi iz prakse naše partije in države. Vsakdo od nas namreč drugače gleda na ukaze »od zgoraj« kot pa na odločitve, ki jih je sprejel sam ali skupaj s svojimi okoljem.

Pri tem smo prišli do izredno pomembne značilnosti socialističnega samoupravljanja. Gre za razumevanje in sprejemanje družbenih obveznosti. Tako kot ni demokracije brez discipline (saj bi bila taka demokracija, kot je zapisal Lenin, golo govoričenje in anarhija), tudi ni pravega samoupravljanja brez odgovornosti za eno ali drugo področje družbenega življenja, o katerem odloča ustrezna samouprava.

Odgovornost vselej temelji na stvarnosti sprejetih odločitev. Ta stvarnost ne pomeni samo identiteta s potrebami ali željami okolja. Biti mora v skladu z resničnimi možnostmi za zadovoljevanje teh potreb, uresničitev teh želja. Iz prakse vemo, da samoupravljanje največkrat povečuje take možnosti. To je oblika opiranja na kolektivno modrost, program za porajanje in uresničevanje pobud, priložnost za ustvar-

jalno črpanje talentov, sposobnosti, delavnosti mnogih ljudi v družbenem interesu. Prav zato morajo biti vse oblike samoupravljanja v socialistični družbi – in tudi to – odprte. Dajejo prostor za dejavnost vsakomur, ki želi in ki zna delati, če je njegovo delo v skladu z občeveljavnimi interesi.

Ta zadnja zahteva je še zlasti pomembna. Samoupravljanje ne more biti španska stena, za katero bi se skrivali interesi skupin ali neodgovornost posameznikov, ne more sankcionirati partikularizma, voditi do delitve po interesih vej, resorov ali poklicev. Socialistično samoupravljanje je namreč gledanje na vse stvari in probleme s splošnega družbenega stališča. To je bistvena značilnost, v kateri se socialistično samoupravljanje razločuje od samouprave nasploš.

Zavest o tem mora biti živa in v vseh naših današnjih akcijah, ki imajo za cilj izboljšati delo samoupravnih organov. Samo tako bo to izpopolnjevanje prineslo zares veliko družbene koristi. Pa še vprašanje, ki se zastavlja ob koncu tega razmišljanja o socialističnem samoupravljanju. Ni naključje, da se k temu vrnemo v današnjih težavnih trenutkih. To je povsem normalna reakcija. Iz izkušenj in po nekakšnem instinktu vemo, da se moramo v strnjeni družbeni fronti spogledati z zapletenim položajem, spoprijeti z nakopičenimi težavami, nujnimi in najnujnejšimi problemi. Takšno fronto pa ustvarja pravilno pojmovano, pravilno uresničeno socialistično družbeno samoupravljanje.

Franciszek Lewicki,
»Tribuna Ludu«, Varšava

Aktualen pogovor

Slabše,
še preden
bo
boljšeErvin Laszlo: Politike ne vodijo humanisti,
zagledani v svetovno prihodnost**NEW YORK, septembra (od našega newyorškega dopisnika) – Svet bo potonil še globlje v težave, preden se bodo razviti deli planeta sprijaznili s tem, da bi se gospodarska ureditev spremenila v korist nerazvitih delov planeta.**

Takšno napoved je newyorškemu dopisniku »Dela« brez zadržkov toda s poudarkom, da gre za osebnostno mnenje, dal dr. Erwin Laszlo, človek, ki ga poznavalec v palači na Vzhodni reki opisujejo kot »vzhajajočo zvezdo ekonomske misli« znotraj raztečenega sistema ustanov Organizacije združenih narodov.

Tudi po kozmopolitskih standardih palače na newyorški Vzhodni reki ima dr. Erwin Laszlo za seboj nekoliko nenavadno kariero: začel je kot glasbenik, ki je bil tako uspešen, da je snemal gramofonske plošče, nadaljeval pa kot mednarodni ekonomist, zanimiv tudi za takšne skupine, kot so rimski klub in vrsta ustanov, ki se posvetijo ukvarjanju z razvojnimi problemi.

V času ko na Vzhodni reki poteka tretja po vrsti velika svetovna razprava o gospodarski ureditvi, pa je sogovornik zanimiv najprej kot osebnost, ki nedvomno o tej stvari trenutno ve več, kot kdorkoli na svetu. Dr. Erwin Laszlo kot direktor Unitara (instituta združenih narodov za izobraževanje in raziskovanje) vodi projekt svetovnih razsežnosti in izjemnih ambicij. V tem projektu naj bi prišli do odgovorov na vsa mogoča vprašanja v zvezi z novo gospodarsko ureditvijo. Proučujejo, kaj naj bi spremembe prinesle vsakemu izmed velikih območij sveta. Iščo odgovore na vprašanja, katere sile so za, katere pa proti spremembam na posameznih območjih. Anketirali so področje »vodstva« v skoraj vseh državah po svetu. Opredelili so vpliv sprememb po »sektorjih« svetovnega gospodarstva. Izdelali so prvi obsežen inventar »ovir« za uvedbo nove gospodarske ureditve. Proučili so, kje vse bi »uvedba« lahko zastala. Številni svetovni ekonomisti in drugi izvedenci delajo pri projektu, ki je pravkar v izpletni fazi (skupino, ki bo izde-

lala »jugoslovansko gledanje« na novo mednarodno gospodarsko ureditev, sestavljajo: Tomislav Popović, Ljubiša Adamović, Jelica Minić in Blagoja Babić). Namen tega projekta pa je, naj bi udeleženci razprave, ki sedaj poteka na Vzhodni reki, imeli na razpolago dovolj informacij, za katere je mogoče z gotovostjo trditi, da doslej niso bile nikjer zbrane.

Mnenja, temelječa na takšni podlagi, imajo seveda posebno težo. Zato zveni pesimistično odgovor na vprašanje o priložnosti, da bi pogajanja o svetovni gospodarski ureditvi, ki naj bi potekala po sedanjih razpravah na Vzhodni reki, porodila večje spremembe. »Skeptičen sem,« pravi Laszlo, »da bi do sprememb lahko prišlo s pogajanjem in brez pritiska strahu, da lahko pride do poloma svetovnega gospodarstva.«

Mednarodni funkcionarji dajejo takšne izjave dosledno kot »osebne«, zato da se ne bi nikomur zamerili. To dela tudi Erwin Laszlo. Poslušalec razprave na Vzhodni reki, ki je slišal veliko izjav o razmerah v svetovnem gospodarstvu leta 1980, ki so podobne razmeram iz leta 1930, se zdi, da ni treba iskati še težavnejših razmer za okoliščine, ki bo bogatejše države prisililo, da bodo v strahu pred zlomom privolile v spremembe.

»Nobenega dvoma ni, da je svetovno gospodarstvo v krizi,« pravi Laszlo. »Vse linearne projekcije zunanjih dolgov, svetovne trgovine, industrijskega razvoja in druge pričajo o tem, da prihajajo vse hujše težave. Vendar pa to še ni dovolj močan pritisk, ki bi privedel do sprememb. Za razvite države je kritično oskrbovanje z gorivi in surovinami, premislile pa se bodo, ko bodo grozile stvarne in ko bo resnično grozila prekinitev v oskrbovanju.«

Poglavitna teza je v naslednjem: »Odločilnih sprememb ne bo, dokler je to stvar prilagajanja, pogajanj in dokler gre za abstraktno vprašanje enakosti, globalnih interesov in prihodnjih rodov.«

Časnikarju se zdi, da so problemi v zvezi z nafto prispeli do točke: »nevarnost prekinitve oskrbovanja«, ki jo omenja sogovornik. Vsaj tako se zdi ob poslušanju govornikov v svetovni organizaciji, kjer predstavniki razvitejših držav, pa tudi nekateri, ki zastopajo najrevnejše države, govorijo v alarmantnem tonu o nafti. Res je, da je minil čas, ko so skok cen nafte opisovali kot izključni vzrok težav, v katere je zašlo svetovno gospodarstvo: bogatejše države sedaj dovoljujejo, da je stvar vsaj v enaki meri tudi problem stabilnosti svetovnega denarja, oziroma stvar pomanjkanja svetovnih meril vrednosti. Seveda pa je, posamično vzeto, nafta še vedno prva skrb.

»Ne,« pravi Erwin Laszlo, »problemi v zvezi z nafto še niso prišli do te točke. To je še vedno vprašanje trga in cen. Dokler je nafta še mogoče kupovati na trgu, pa čeprav je vedno dražja, položaj še ni tako kritičen, kot bi bila kritična prekinitev v oskrbovanju.«

»Kritična točka številka ena« je po mnenju našega sogovornika vprašanje svetovnega denarnega sistema in financiranja razvoja. Pri tem kriza prihaja »hitreje, kot smo pričakovali, in hitreje kot na katerem koli drugem področju«. Dolgo ne more trajati stanje, v katerem se dolгови avtomatično reproducirajo na vedno višji ravni: države v razvoju morajo spričo vedno bolj neugodnih razmer najemati kratkoročna posojila za tekoče življenje, zatem pa spet najemati nova, še večja posojila, da bi odplačevala prejšnja in da bi lahko naprej obstajale. Iz takšnega stanja – pravi Erwin Laszlo, ko na glas izraža to, kar že dolgo številni mednarodni bančniki zasebno šepetajo – je mogoče iti samo ali v bankrot ali pa v hudo pomanjkanje za prezadolžene države, kar pa bi imelo številne hude gospodarske, družbene in druge posledice.

Ali na tej točki grozi zlom obstoječega gospodarskega sistema, ki naj bi bogatejše dele sveta prisilil k spremembi stališč?

»Verjetno pravi Laszlo, »odločilnega pomena pa je, da se spremeni položaj pri financiranju razvoja. Posojila v razvojne projekte so takšna, da ne povzročajo inflacijskega pritiska, ker se odplačujejo iz povečane proizvodnje in so za vse koristna.«

Študije, ki jih izdelujejo v okviru projekta Unitara v sodelovanju s centrom za gospodarska in družbena raziskovanja tretjega sveta, kažejo vse tisto, kar trdijo številni govorniki na Vzhodni reki: nova gospodarska ureditev je tudi v korist razvitim. Ali ni upanja, da bi lahko dosegli sporazum in da bi politiko izvajali na podlagi tako razumljenih interesov?

Erwin Laszlo soglaša, da spremembe gospodarske ureditve po skoraj vseh ocenah ustrezajo tudi interesom razvitejših držav. Vendar pa dodaja: »Po sredi so dolgoročni interesi za stabilizacijo mednarodnega položaja, za večji globalni družbeni proizvod in za nove možnosti investiranja.« Iste ocene pa prav tako opozarjajo, da bodo morale razvitejše države tudi kratkoročno nekaj žrtvovati. Nujno bo treba omejiti nekatere privilegije in se nekaterim stvarim odreči, zato da bi povečali prenos virov na siromašne države in da bi pospešili spremembe v mednarodni delitvi dela. Vsekakor je ta interes usoden. »Politike ne vodijo humanisti, zagledani v svetovno prihodnost.« Problem je, kot meni naš sogovornik, »v tem, da države s trdnim gospodarstvom izvajajo politiko pod prevladujočim vplivom interesnih skupin. Takšne interesne skupine pa so po naravi stvari usmerjene k iskanju neposrednih kratkoročnih koristi.« Vidite,« pravi Laszlo, »lahko prepričljivo dokažemo, da so spremembe gospodarske ureditve v dolgočrtnem interesu razvitejših držav, kljub temu pa ni ničesar ne dosežemo.«

Kaj, tedaj preostane državam v razvoju: da se pogajajo ali pa da zagrozijo s prekinitvijo gospodarskih odnosov, oziroma s prekinitvijo dobav kritično pomembnih materialov bogatejšim državam? Kljub težavam so v razpravi, ki te dni poteka v palači na newyorški vzhodni reki, osamljeni glasovi, ki zahtevajo vrnitev na konfrontacijo iz Alžira leta 1974. Kaj države v razvoju še lahko storijo, da bi izboljšale svoj pogajalski položaj in ga okrepile?

Dr. Erwin Laszlo je eden izmed vplivnih glasnikov vedno številnejše skupine osebosti in držav znotraj »tretjega sveta«, ki je prepričana, da se razmerje sil lahko odločilno spremeni, če bodo te države v naslednjih letih napravile odločnejše korake k regionalnemu gospodarskemu povezovanju v večje skupnosti. »Regionalizem je,« pravi Laszlo, »člen, ki manjka med globalnimi pogajanjmi ter posameznimi državami.« Četudi pride do dejanskih pogajanj, se zdi, da še naprej ostaja tisto, kar naš sogovornik imenuje »asimetrično razmerje«, kar preprosto povedano pomeni, da se z ene strani pogajajo velike in močne države, ki so celo združene v širše in še močnejše grupacije, z druge strani pa je široka toda premalo kohezivna zveza tretjih držav, ki se posamično ne morejo meriti s tistimi, ki so na drugi strani pogajalne mize. Eden izmed načinov krepitev pogajalske moči revnejših je regionalno povezovanje, o prednostih katerega so institut združenih narodov za izobraževanje in raziskovanje, rimski klub in center za ekonomske in družbene študije tretjega sveta pred kratkim v palači na Vzhodni reki organizirali konferenco, katere rezultati so – kot meni naš sogovornik – naleteli na interes in podporo vrste uglednih voditeljev držav v razvoju. »Menim,« pravi Laszlo, »da je ustvarjanje regionalnih gospodarskih skupnosti v državah v razvoju za gotovo pot, ki v drugi polovici desetletja največ obeta in po kateri naj bi se približali ciljem uresničiti novo gospodarsko ureditev.«

Pri tem je vodilna zamisel, da bi na nekaterih elementih samozadostnosti ustvarili takšne grupacije, katerih pomembnost v pogajanjih bi bila večja; s tem, da bi priznavale nekatere koncesije, bi lahko tudi več zahtevale. Sedanja »praznina med globalno in nacionalno ravni« omogoča, da se pogajajo brez izhoda, tako kot imajo v pogajanjih med delodajalci in stavkajočimi prvi večji interes pogajati se z eno močnejšo, kot pa s številnimi različnimi skupinami.

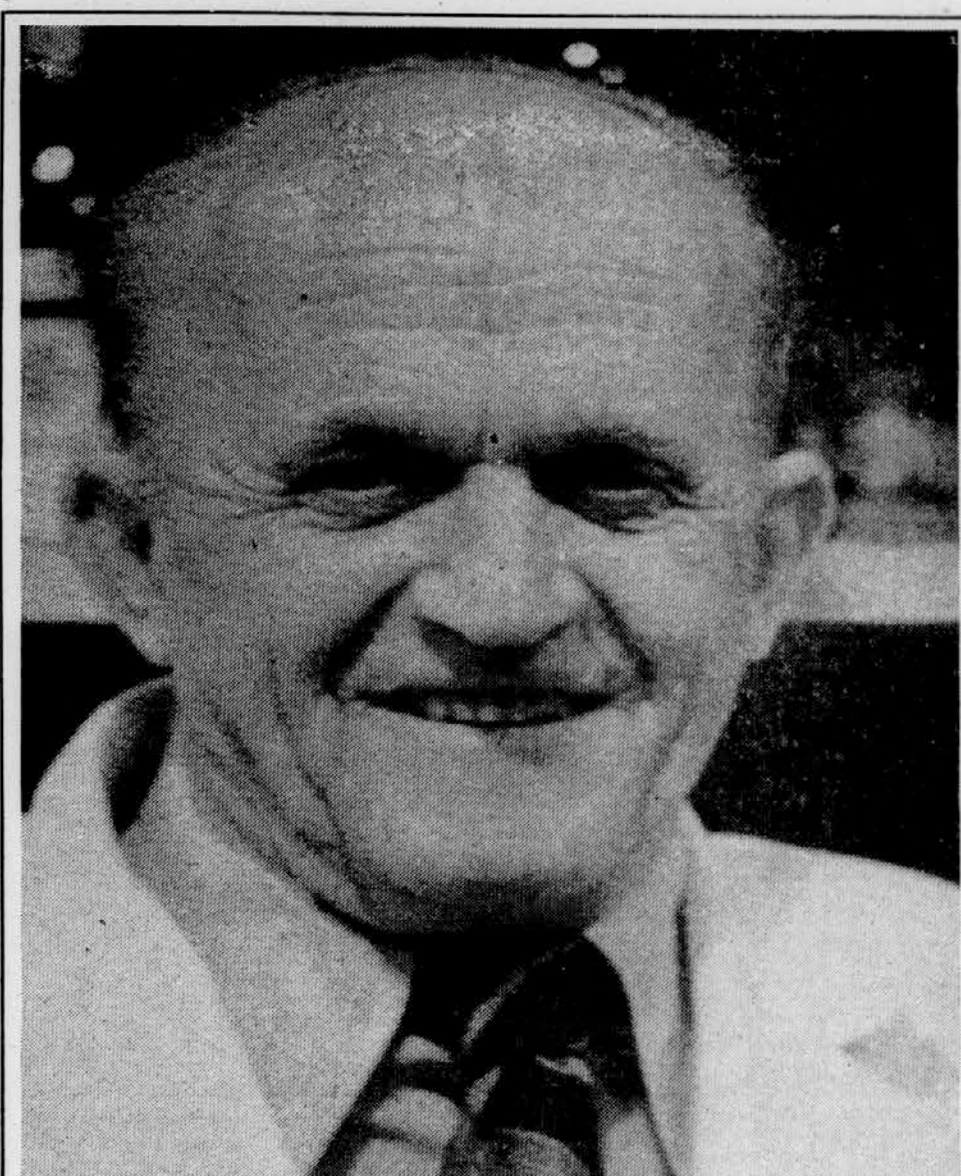
Ali bo takšno gibanje ogrozilo enotnost »tretjega sveta« ter preprečilo globalna pogajanja, oziroma ali bo privedlo namesto k novi mednarodni gospodarski ureditvi k regionalnim rešitvam med skupinami bogatih in skupinami revnejših držav?

»Ne, zakaj naj bi se to zgodilo?« sprašuje Laszlo. »Prav je, če si hkrati na globalni ravni prizadevate, uveljaviti spremembe, oziroma vse, kar se da doseči. Nič pa ne moti, če se z ustvarjanjem regionalnih skupnosti hkrati krepi tudi pogajalska pozicija.« Poglavitna teza je namreč, če v pogajanjih z ene strani sodelujejo države ali skupine držav, ki same sebi skoraj za doščajo, je potrebno, da se tudi v tretjem svetu pojavijo skupine držav, ki bi vsaj približno zadostale same sebi. To je pogoj za enakopravnejši dialog.

Mogoče? Nobelovec Arthur Lewis je pred nedavnim zapisal, da »ni razlogov, da se revnejše države ne bi razvijale, tudi če bi ostali svet utonil v morju«. Če bodo prevladale težnje k regionalnemu povezovanju, bo to očitno nekoliko spremenjena varianta zamisli o tem, da se spremembe lahko izoblikujejo samo s konfrontacijo.

Vendar pa, kot pravi naš sogovornik, če ne gre brez zloma ali samo s prepričevanjem, bo svet na vse načine iskal izhod iz stanja, v katero je zašel.

Dragiša Bošković

Portret tedna
Ivo Žolnir

Prvo leto so v nadučiteljevem vinogradu pridelali 54 litrov vina. Nadučitelj je svojemu devetletnemu sinu Ivo že tedaj povedal, kako se vino poskusi, in mu obenem zaželel: »Napiti se pa ne smeš, ker potem ne boš nikoli dober vinar!« Deset let pozneje, ko sta se vinograd in vinska kaplja mlademu možu že dodobra priljubila, je med leti 1923 do 1925 obiskoval vinarško šolo, kjer ga je med drugimi »gnetel« tudi znani enolog Ivo Zupančič, starosta slovenskega vinarstva in kletarstva.

Potem so ga poslali na prakso v nekdanje kraljeve vinograde dinastije Obrenovičev pri Smederevu, kjer je že mesec pozneje delal kot ekonom in nadzoroval vinogradniške delavce.

Ko so pozimi leta 1925 kuhali žganje, je »gazda« zahteval, naj delavci vozijo vodo za hlajenje iz oddaljenega studenca, čeprav je bil vse naokoli sneg. Negospodarno obnašanje in trmoglavost nadrejenega sta ekonomu Ivo razjezila, zato je uporno odšel. Ostal je v Srbiji na posestvih bogataša Nešića, kjer je že po enem mesecu prakse za osemstodinarsko plačo delal kot upravitelj posestva. Potem je dobil dva tisoč več, leta 1927 pa je dobival že 3.800 dinarjev, hrano in stanovanje pa je imel zastoj. Razen 70 hektarov vinogradov je kot upravitelj nadzoroval delo na 200 hektarih druge zemlje, kokoši pa mu v petih letih nikdar ni uspelo prešteti.

V dveh velikih kletah so stiskali domače in kupljeno grozdje, rezali in šolali vino, potem pa ga je gospodar prodajal v glavnem v Beogradu, kjer je veleposrednik tudi živel, namizno grozdje so ob dobrih letinah tudi izvažali. Šolali pa niso samo vina, dodobra se je izšolal tudi Ivo Žolnir. Potem ko je na materino željo ostal v Sloveniji in se ni več vrnil v Srbijo, je v letu 1931 postal pomočnik direktorja in glavni kletar v ljubljanski Centralni vinarni. Pozneje se je ime firme spremenjalo – v Vino D. D., Slovenija vino in nazadnje Slovina, podjetje se je povečevalo (prišli so k meni, ne jaz k njim). Žolnir pa je ostal, čeprav je delal v nabavi in prodaji, bil je tudi »tajnica« glavnega direktorja. Od tedaj ne pije kave. Od lani je v pokoji.

Pa ne povsem. Na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani že 27 let zapovrstjo, pa tudi letos poleti, lahko opazite vselej hitečega in nemirnega zdaj že 76-letnega Ivo Žolnirja v beli halji, tehničnega vodjo priprav za degustacijo vin na vinskem sejmu. Leta 1954 so pripravljali jugoslovansko vinsko razstavo, pa so povabili Žolnirja, naj bi uredil vse potrebno za degustacijo. Vina je poznal, poskušal jih je v Srbiji, poskušal jih je, ko jih je nabavljal in ko je pri prodaji prepričeval kupce o njihovih lastnostih. Pred prvo razstavo so se mu v začetku nekoliko zatresle hlače, saj v vrhunskih degustacijah ni bil več, bil je le na manjših, krajvnih poskusnjah. Vendar je šlo, iz leta v leto. V začetku mu je z navsesti še pomagal enolog Josip Levanič, ki je bil na degustacijah tako rekoč alfa in omega in ki so se skozi njegovo šolo v vrh svetovnih degustatorjev vina prebijali ne samo Slovenci, pač pa tudi vrsta drugih dobrih poznavalcev in ocenjevalcev.

Sam ni vedel, kdaj je »prišel toliko noter«, da je postal povsem samostojen, dejstvo je, da mu je Levanič po nekaj letih rekel: »Ivo, od zdaj boš delal sam, že vse veš in znaš.« Kličejo ga na vse priprave, Slovina ga je vsako leto za nekaj mesecev posodil Gospodarskemu razstavišču.

Njegovo vsakoletno delo se začne v maju, ko prihajajo prve pošiljke vina za ljubljansko mednarodno ocenjevanje. Razvrščanje, številčenje in shranjevanje vinskih vzorcev je njegova prva naloga. V živopisnem sejmskem žlahtnem arhivu se nabirajo pred vsakim sejmom steklenice z vsega sveta, od maja do julija se klet nenehno polni. Čim dlje od Jugoslavije je država, tem prej pošlje vino. Ne, ne gre samo za tisto znano ugotovitev, da otroci šolskega hišnika največkrat zamudijo šolo, pri vinu je povsem naravno, da oddaljeni pošljejo vina najprej. Vino se, pravi Žolnir, kot človek na dolgi poti, na potovanju utruji in šele po počitku spet dobi tiste prave moči. Zaradi njih se je njegov »vinarski oče« odločil, da ga bo poslal na mednarodno ocenjevanje. Vinske pošiljke je treba sproti razmnoti in razvrstiti, bogvarju, da bi se vzorci pomešali.

Ko Ivo z eno pošiljko opravi, sedi in čaka. Na drugo. Čaka pa tudi na slovesni dan, ko se ocenjevanje vin prične.

Ne le da se tedaj pokažejo sadovi njegove natančnosti pri prejšnjem razvrščanju in sedanjem pravilnem odpošiljanju v degustatorsko dvorano (najprej bela suha, bela polsuha, bela... vse tja preko rosojev do črnih sladkih vin, vse po gramih in desetinkah, grama sladkorja in po starosti, tedaj se pokaže tudi njegovo poznavanje vin, poleg tega pa prikrito zadovoljstvo, da on prvi ve, kateri vzorec degustatorji poskušajo. Še prej kot predsednik in tajnik komisije, ki vina ne poskušata, pač pa vidita etiketo na steklenici z vinom, žgano pijačo ali s sokom. Degustatorjem je ta skrita pod belim pričkom.

Včasih Ivo svoje poznavanje vin preizkuša in na tihem sam degustira, potem pa primerja svoje rezultate z ocenami komisije. Pri tem ni nikdar napravil velikih napak. (Pa tega ne zapišite, prosim!). Pravzaprav bi torej lahko ocenjeval vina tudi sam. Spominja se primerov, ko sta z enologom Terčeljem sama v kleti za degustacijo pripravljala vino, za katerega vinar ni napisal potrebne deklaracije o sladkorni stopnji. »Če sva si bila povsem edina, da ima vino sladkorno stopnjo 130, potem sva vedela, da ima 130, in sem ga tudi sam znal razvrstiti. Navadno se v oceni nisva razhajala.«

Degustatorje visoko ceni, tako tuje (Poljak Pankowsky je na ljubljanskih ocenjevanjih sodeloval kar 19-krat) kot domače (Levanič je, žal, umrl, zato je njegovo sodelovanje krajše, na seji mu je ocenjeval 13-krat, letos pa je bil Janez Istenič že dvanajstič v ocenjevalni komisiji). Še bolj pa ceni vina, čeprav ga na dan ne spije več kot dva kozarca. Vino je imenitna pijača, ko ga imate v ustih in se ob hlapih vsi čuti posebej združujejo v enega, skupnega, ki ga ni v zdravniškem leksikonu. Škoda je le, da ko ga pogoltnete, potem bi lahko popili tudi karkoli, od vode do nafte.

Z Ivom Žolnirjem se o vinu pogovarjate kot o živem bitju, ki ga moraš negovati, ga spremljati, vzgajati in šolati, da postane klen in dober. Žolnirju je vino priraslo k srcu, zato se vsako leto vrača k vinu na Gospodarsko razstavišče, čeprav že nekaj let brezupno dopoveduje vsem, da je to pot prav gotovo zadnjica. »Pa ni,« se nasmeji in skomigne z rameni.

Janez Tušek

foto Joco Žnidaršič

Osemdeset let revolucionarja Miha Marinka

Nikdar ni bil opazovalec, ni se umikal in nikoli ni izgubil kompasa

Življenjepis Miha Marinka je globoko vtkan v rezultate naše revolucije in socialističnega samoupravljanja

Doživel si vse faze, udarce in zmage slovenskega revolucionarnega »delavskega gibanja in slovenskih delavskih revolucionarjev med dvema svetovnim vojnama: Obznano 1921. leta, boj s terorjem policije in fašizmom orjunaškega in drugih tipov, izgnanstvo, delo po tujih evropskih rudnikih, terorski sistem šestojanuarske in podobnih diktatur ter agresijo nemško-italijanskega fašizma in okupatorski teror. V vsem tem gibanju in dogajanju nikdar nisi bil opazovalec, nikoli se nisi umikal, nikoli nisi iskal zatišja in nikoli nisi zgubil kompasa.« Tako je pred desetimi leti Edvard Kardelj čestital Mihi Marinku za njegovo sedemdeseto obletnico, ko mu je hkrati izročal odlikovanje Jugoslovanske zvezde za lento.

Včeraj je bil v zasavskih revirjih prazničen dan, saj so slavili visok življenjski jubilej svojega rojaka, osemdesetletnico Miha Marinka (*Revirčani se zdaj včasih puljo za to, ali sem Trbovelčan ali Zagorjan. Rojen sem v Trbovljah, komunista pa sem leta 1919 postal v Zagorju. Tako ima vsak po svoje prav.« se rad pošali Miha Marinko). Njegova revolucionarna delavska in humanistična zavest ter zvestoba slovenskemu ljudstvu sta ga vselej pripeljala znova in znova tja, kjer so bile najhujše in odločilne bitke za ekonomske in politične interese

Mislim, da je vsem znano stališče Zveze komunistov, da je treba preprečevati kumulacijo več funkcij pri eni osebi, ker to otežkoča dobro opravljanje funkcij. V skladu s tem stališčem bodo tudi republiška vodstva, to je Zveza komunistov in Socialistična zveza, v svoji pristojnosti izvršila nekatere odgovarjajoče spremembe. Sprito nalog pa, ki se v naši situaciji postavljajo pred države in politične vodilne organe v republiki, ki so nakazane v ekspoziciji tovariša Kardelja, se nujno kaže potreba, da se v skladu s stališčem nezdruževanja več funkcij v eni osebi pritegne več ljudi tudi na delo v političnih vodstvih.

In končno predlagam, da tudi mene razrešite funkcije predsednika Ljudske skupščine in izvolite tovarišico Vido Tomšičev. Ta svoj predlog utemeljujem s tem, da se je že pred leti razpravljalo o tem, da ne bi bilo treba povezovati funkcije predsednika Ljudske skupščine s funkcijo sekretarja Centralnega komiteja Zveze komunistov v republiki. To stališče bo naglašeno tudi v novi ustavi. Smatram pa, da za to ne bi bilo treba čakati nove ustave iz razloga, da bi se mogel čimbolj posvetiti samo eni funkciji.

Govor v Ljudski skupščini SRS, 10. junija 1962

delavskega razreda, za svobodo in lepšo prihodnost slovenskega naroda. Zgodaj si je nabral izkušnje in znanja, kar mu je v poznejših letih omogočilo, da je zavzemal najodgovornejše položaje v našem revolucionarnem gibanju, v Osvobodilni fronti in po vojni v naši novi socialistični državi.

Sekretar pokrajinskega komiteja komunistične partije Jugoslavije za Slovenijo 1934, član centralnega komiteja KPS na ustanovnem kongresu 1937 na Čebinahu, nato tudi član centralnega komiteja KPJ, eden vodilnih organizatorjev NOB, politkomisar glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, predsednik narodne vlade Slovenije, predsednik izvršnega sveta LRS, sekretar CK KPS in izvršnega odbora Osvobodilne fronte, predsednik Ljudske skupščine LRS, član izvršnega komiteja CK ZKJ, sekretar CK ZKS, predsednik glavnega odbora SZDL Slovenije, politični sekretar CK ZKS, naj omenim le najpomembnejše funkcije člana sveta federacije, ki bo 8. septembra dopolnil osemdeset let.

Zato ne more biti fraza, če danes znova zapišemo, da je življenjskega Miha Marinka globoko vtkan v rezultate naše revolucije in socialističnega samoupravljanja in še posebej slovenskega delovnega človeka in slovenskega naroda. Občutek za pravi družbeno-zgodovinski smisel raznih družbenih gibanj in za globljo vsebino kompliranega političnega življenja, ne glede na to, v kakšnih ideoloških in teoretičnih formulah so se posamezne tendence izražale, dolgoletna revolucionarna praksa in delo so Mihi Marinku pomagali, da je uspešno opravljal zahtevne naloge, ki jih je pred njega postavljala Partija in zveza komunistov.

Iz obsežnega opusa Miha Marinka smo danes lahko izluščili le drobce ustvarjalnih misli in hotenj, od njegovega ekspozicija na seji ustavodajne skupščine Ljudske republike Slovenije 20. novembra 1946, leta do aktualnih razmišljanj o naši stvarnosti. Skozi vse odlomke pa se vleče rdeča nit –

tako značilna za naše revolucionarje, na čelu s Titom in Edvardom Kardeljem – zaupanje v množice, v nadaljnji razvoj samoupravne socialistične družbe.

Partizanska iznajdljivost

V imenu nove vlade in v svojem imenu se zahvaljujem našemu najvišjemu zakonodajnemu in izvršnemu organu oblasti in suverenosti ljudstva za zaupanje, s katerim nam je poverjeno upravljanje v republiki.

V minuli periodi po osvoboditvi smo težili za načrtnostjo, tako razmere in kaos, ki nam ga je zapustil okupator, po načrtnosti in potrebni nam je bila iniciativa, samoiniciativa, rečemo lahko partizanska iznajdljivost za to, da je vsakdo na svojem terenu obnavljal in produciral ter organiziral produkcijo, kakor je puč vedel in znal. Velik delovni polet zlasti delovnih množic, ki so si bile v svesti globokih družbenih sprememb, nam je omogočilo, da smo na gospodarskem polju ter na polju urejanja naše države in našega družbenega sožitja dosegli tako velike uspehe, da nas za nje lahko zavida mnogo drugih narodov. V tej dobi smo dosegli stopnjo, na kateri lahko pocenimo našo načrtnost in na kateri se že lahko opiramo na jasnejšo evidenco naših produktivnih sil, na evidenco tega, kaj imamo in s čim razpolagamo, tako da bo naš gospodarski načrt realen.

Ekspozice na 3. seji ustavodajne skupščine LR Slovenije, 20. novembra 1946

Dosedanje izkušnje jasno kažejo, da planskega gospodarstva ni moč uspešno izvajati brez istočasne miselne prevzgoje ljudi, brez odločne borbe proti birokratizmu, proti tistim, ki zancemarijajo svoje obveznosti. Proti takim je treba ostreje uveljavljati princip: vsakemu po njegovih zaslugah. Kdor skupnosti ne daje, ta tudi nima pravice od nje zahtevati. Kdor se ne zave, da bodo vse te materialne dobrine zagotovljene le, če bo izpolnjen plan, tega je treba poučiti z učinkovitejšimi sredstvi. Plan je norma in vse pridobitve, ki jih daje naša socialna zakonodaja, veljajo v prvi vrsti in izključno za tiste, ki izpolnjujejo pogoje za te pridobitve.

Smo šele v prvem letu izvajanja naše petletke, smo v tretjem letu po osvoboditvi, toda uveljavljenih in uzakonjenih je že toliko pridobitev in materialnih pravic, da so se razblinile vse »strahote«, ki jih je širil sovražnik. Edino opravičljivo je nezadovoljstvo glede prehrane. Toda te težave so vsakomur razumljive. Gotovost pa imamo, da smo iz najhujšega že izšli in da smo kljub vsemu to najhujše relativno dobro prehodili.

Govor v Ljudski skupščini Slovenije, 7. julija 1947

Da bi danes mogli graditi zdrave temelje za realni dvig življenjskega standarda, so potrebni različni ekonomski ukrepi. Eden izmed teh je nagrajevanje po učinku. Mislim, da se lahko sindikati Slovenije pohvalijo, da so dosegli na tem področju v zadnjem času precejšnje uspehe v trdovratni in zelo srđiti borbi z raznimi nazadnjaškimi nazori, ki so se v delovnih kolektivih pojavljali ob uvajanju tarifnih pravilnikov. Bilo je precej godrnjanja in nerazumevanja, zlasti v začetku, dokler niso naša politična in sindikalna vodstva objasnila smotrov ekonomske in vzgojne pravičnosti nagrajevanja po učinku. Tako smo, mislim, v glavnem že preboleli tisto najhujše, kar se je pokazalo v začetku, ko smo začeli z izdelovanjem in pripravljanim tarifnih pravilnikov. Ne smemo misliti, da je vse delo že opravljeno. Postavljeni so šele prvi temelji, na katerih bo treba v naslednjih dveh, treh letih sistematično delati, da bomo res dosegli to, o čemer smo se že dolgo časa pogovarjali, namreč uvedli načelo socialističnega nagrajevanja po zaslugi.

Delavska enotnost, 15. aprila 1955

Brez »jni elen« delavskega razreda

Ti so v prvem momentu po dokončani osvoboditvi se je postavila pred nas naloga, utrditi, pridobiti, izbojevati z ljudsko revolucijo. Težave so bile v borbi z ostanki starega družbenega sistema. Toda pri premagovanju teh težav je predvsem pomagal brezmiseln elan delavskega razreda, ki se je takoj v polni meri zavedel, da ne dela več za izkoriščevalce, ampak zase, za svojo ljudsko skupnost. Pri reševanju nalog na področju obnove, produkcije, prometa, preskrbe, državne uprave itd. je bila potrebna skrajna budnost proti političnim spekulantom, ki so pod novo demokratično krinko ponovno dvigali glave. Tovariš Tito posveča temu pojavu v svojem poročilu celo poglavje. Namreč etapi, v kateri so razni Groli, Šubašiči, Šuteji, Snoji hoteli preprečiti utrditev ljudske oblasti in ostalih pridobitev narodnosvobodilne borbe. Prvi kongres OF v Ljubljani je posvetil temu glavno pozornost. V ospredje politične borbe je bilo treba postaviti razkrinkavanje raznih teorij o parlamentarni, to je buržoazni demokraciji in s tem razkrinkati vse tiste, ki so Osvobodilno fronto – našo Ljudsko fronto – hoteli vrniti na koalicijsko obliko. Razbiti je bilo treba teorijo češ »zdaj, ki je oboje borba zaključena, ki je svoboda izbojevana, ni več potrebna popolna notranja enotnost OF«. Še več, »da je za uspešno upravljanje države koristna tudi opozicija«, da ji je zato treba dati besedo v našem novem državnem političnem življenju. Nosilci teh teorij so bili razni ostanki prikritih sredin, ki so med vojno samo navidezno čakali ob strani s

Tovariša Tita sem srečal prikrit sredi poletja 1939 leta pod goro Lisco, nedaleč od Zidanega mostu. Največji vtis so napravile name njegove jasne zamisli. Tudi humorja mu ni manjkalo. Že na prvem srečanju se je Tito tovariško zanimal za moj tečajni položaj v revirjih, kjer sem delal za mezdo dva in pol dinarja. Kot enkratno pomoč mi je določil iz partijskih sredstev 3000 dinarjev.

O izvolitvi tovariša Tita za generalnega sekretarja KPJ sem slišal v Parizu, kamor sem po ustanovnem kongresu KP Slovenije odšel s skupino prostovoljcev za Španijo. Rodoljub Čolakovič, Edvard Kardelj, Prežihov Voranc in drugi tovariši so mi povedali, da je Gorkič razrešen in da bo za sekretarja imenovan Rudi ozioroma Valter. Mi, jugoslovanski komunisti smo sprejeli to novico z velikim zadovoljstvom. Vedeli smo, da je Rudi voditelj novega tipa, delavec, da pripada tistim komunistom zagrebške organizacije, ki so se že leta 1928 borili proti frakcijskim trenjem in spletkam.

O prvem srečanju s Titom, Delo, 21. decembra 1967

perspektivo, da pride njihov čas z dnem osvoboditve. Nosilci teh teorij so bili dalje razni agenti bivše londonske vlade, ki so se skušali v ta namen že prej vgnezditi v OF. Partija se ni motila. Ko so so bili razkrinkani ti lažni demokrati, se je pokazalo, da je bila to agentura zapadne imperialistične reakcije, ki je hotela pod krinko demokracije ovirati revolucionarni razvoj naše ljudske oblasti. Za popolnoma pravilno se je pokazala linija Partije, doslednega čuvarja vseh revolucionarnih pridobitev osvobodilne borbe, linija borbe za nadaljnje pridobitve, linija borbe ljudske demokracije za socialistično preobrazbo in za to, da se buržoazija popolnoma demaskira in da se ji onemogoči rovarjenje v ljudski državi. Peti kongres KPJ je s svojo globoko analizo – tudi v zvezi z nestvarnimi, neločnimi in smešnimi očitki resolucije Kominformbira – to linijo dovolj jasno opredelil in utemeljil. Ohranitev pridobitev, izbojevanj v vojni, je bila mogoča samo v jasni usmeritvi po poti socialistične preobrazbe.

Politično poročilo na II. kongresu KPS, 1949

Pripadati Partiji ni nobena protekcija

Po zaslugi komunistične partije je ustvarjena krepka enotnost jugoslovanskih narodov, kar je ena največjih in najdragocenejših pridobitev, ker je ta enotnost garancija za naše nadaljnje uspehe, garancija naše moči in neodvisnosti. Zasluga Komunistične partije je, da imamo danes edinstveno Ljudsko fronto Jugoslavije, ki predstavlja močno politično in moralno silo v mobilizaciji vseh delovnih množic v borbi za plan, v borbi za socialistično rekonstrukcijo vsega našega gospodarstva v borbi za socializem.

Tej vlogi Komunistične partije je treba pripisati tudi to, da so med članstvom Osvobodilne fronte izginili razni odtiski bivše predanosti tej ali oni bivši politični grupaciji.

Komunistična partija je črpala svoje sile iz Osvobodilne fronte. Komunistična partija je posvetila in bo posvečala vse svoje sile Osvobodilni fronti. Pripadati Komunistični partiji ni nobena protekcija. Vanjo ima vstop vsak član Osvobodilne fronte, ki s svojim delom dokazuje predanost stvari in nalogam Osvobodilne fronte, ki so identične s cilji Komunistične partije. Zato je Komunistična vođača sila Osvobodilne fronte, ona se čisti, krepi in utrjuje ob kritičnem odnosu članstva Osvobodilne fronte do Partije. Tam, kjer je dobra frontovska organizacija, tam so tudi komunisti dobri, kjer je partijska organizacija slaba, tam je slaba tudi Osvobodilna fronta. Po zaslugi take Komunistične partije Jugoslavije je Ljudska fronta in z njo Osvobodilna fronta Slovenije kot politična organizacija vsega delovnega ljudstva postala idejno, politično in organizacijsko trdnjaka, kakor marsikatera Komunistična partija v nekaterih drugih državah, saj se je Osvobodilna fronta z velikim članom lotila in dosegla uspehe v uvajanju socialističnega planskega gospodarstva.

Vodča vloga je pripadala Komunistični partiji, zato ker je bila iniciator, tvorec Osvobodilne fronte, ker je Osvobodilni fronti posvetila vse svoje kadre, ki so brez vsakega kolebanja bili na čelu Osvobodilne fronte, ker je vodstvo komunistične partije s tovarišem Titom na čelu dalo

Ljudski fronti jasnost perspektive, jasn program, ker je ta program odgovarjal interesom vseh delovnih in domoljubnih množic. Temu idejno političnemu vodstvu je treba pripisovati sigurnost, s katero gremo iz etape v etapo v našem družbenem razvoju.

iz govora na II. kongresu Osvobodilne fronte Slovenije, 26. aprila 1948

Poglavitna temelja naše demokracije

Seveda so naloge, ki so pred našo skupščino, izredno težke. Razvoj naše socialistične demokracije je zavzel tak obseg in tako širino, da tega nima nobeno ljudstvo na svetu. Pri takem razvoju in pri taki širini pravice, ki jih ima delovno ljudstvo, pa so pred vsemi, ki so jim jasni politični cilji in perspektive socialističnega družbenega razvoja, važne in odgovorne naloge, da bodo tudi v bodoče posvečali veliko truda razsvetljevanju naših delovnih množic, da bodo imeli ljudje ob konkretnem reševanju problemov neprestano pred očmi resnične socialistične smotre in skupni interes naše domovine, socialistične Jugoslavije. To je izredno važna naloga, ki se je bomo morali vseskar zavedati, kadar bomo reševali vsakrš morda tudi kočljive probleme. Pri konkretnem obravnavanju bosta tako zbor proizvajalcev kot republiški zbor morala vseskar imeti pred očmi interese celote. Razpravljanje o konkretnih, zlasti pa o delikatnih gospodarskih vprašanjih ne bo plodovito, če bomo izgubili izpred oči to perspektivo. Socialistična smer našega družbenega razvoja in enotnost osnovnih delovnih množic v tej borbi sta poglavitna temelja naše demokracije in pogoj njenih uspehov.

Zahvala ob izvolitvi za predsednika Ljudske skupščine LRS, 16. decembra 1953.

Izkušnje iz današnje dnevne prakse nam zgornjo potrjujejo, kako odločilna je vloga zavestne politične sile v boju proti raznim oblikam birokratizma, ki so v naših delovnih kolektivih še ovira za resnično delavsko upravljanje. Zlasti trenutna in začasna delna brezposelnost je argument, ki se ga birokrati v podjetjih radi poslužujejo. Prepričan sem namreč, da je reševanje rentabilnosti podjetja z enostavnim odpuščanjem delavcev v dokajšnji meri izraz birokratskega obravnavanja problema po upravi. Gotovo je, da bi marsikje našli drugo rešitev, če bi delavski svet ali kolektiv problem v celoti reševali obratnoval. Razumljivo je, da je treba zmanjšati število zaposlenih, kadar gre za dejansko odvečna delovna mesta in v doglednem času ni mogoče razširiti obrata. Toda trenutno pomanjkanje surovin, na primer, ne bi smelo biti razlog za odpuščanje, zlasti če gre za kratkotrajno zmanjšanje obratovanja, ker se s tem prekineja delavcu staž, kar ima za posledico izgubo pravic. Birokratsko nastrojena uprava podjetja raji na lahko rešuje problem z odpuščanjem in prikazuje potrebnost tega samo s stališči zainteresiranosti drugih delavcev na plačah, namesto da bi se trudila razširiti obratovanje. To ji ustreza iz iz razloga, da zadržki komandantske pozicije, ko drži delavce v popolni poslušnosti, če jim grozi nevarnost odpustitve.

Referat na IV. kongresu OF – SZDL, 5. aprila 1953

Komunisti so dolžni oborožiti se z znanjem

Sprito pestrosti in različnosti problemov v Jugoslaviji, republiki, okraju in občini, znotraj vsake od teh ali v odnosu med njimi – se v prvi vrsti postavlja pred komuniste naloga, da na svojem področju ne vidi vsak samo svojih problemov in išče za njih enostranske rešitve, ki so ali v danem trenutku neuresničljive ali sploh v nasprotju s splošnimi interesi naše socialistične skupnosti, marveč da ima pred očmi te splošne potrebe in da v njih okviru postavlja v ospredje tiste naloge, katerih izvršitev

Menim, da so izkušnje slovenskih brigad, odredov, diverzantskih sabotažnih skupin, sanitetne službe, konspirativnih bolnic, baz za oskrbovanje vojske, delovanje narodnosvobodilnih odborov – prvih zarodkov ljudske oblasti, funkcioniranje organov politično organiziranega naroda, kurirske zveze, obveščevalne in vse druge službe, ki so delovale v štiriletni vojni – zelo dragocena podlaga za organizacijo obrambe v primeru, če bo potrebna.

Formiranje prvih štirih slovenskih brigad je vsekakor pomenilo nastajanje nove redne armade v sestavi enot porajajoče se nove socialistične Jugoslavije. Toda v slovenskih razmerah geografske in prometne izpostavljenosti te brigade, niti ob samem nastanku niti kasneje, niso smele ne moge opuščati že do dobra preizkušene partizanske taktike bojevanja. Usposobljene za širše ofenzivne napade so vendar morale ohraniti veliko maneversko gibljivost, da so se mogle ohraniti na slovenskem ozemlju; ohraniti so morale svoj stik s terenskimi organizacijami in vsemi zalednimi bazami na okupiranem ozemlju in delovati na način, da so dekoncentrirale sile sovražnika. V tem so bile bistvene posebnosti, da je bil boj proti okupatorju na Slovenskem lahko učinkovit.

Uvodnik v Delo ob srečanju v Zadobrovi, 4. julija 1972

omogočajo konkretne objektivne razmere in dosednji razvoj proizvodnih sil.

Komunisti so dolžni oborožiti se z znanjem socialistične ekonomike, s spoznavanjem elementarnih ekonomskih zakonov, s sredstvi, s katerimi razpolaga naša socialistična družba za obvladovanje teh zakonov zaradi smotrnega usmerjanja njihovega delovanja; dolžni so spoznati širše področje naše praktičnega gospodarskega življenja, to je proizvodne možnosti z orientacijo konstantnega dviganja produktivnosti dela, modernizacijo mehaničnih sredstev proizvodnje in izpopolnjevanja organizacije in čim racionalnejše družbene delitve dela (notranje in zunanje jugoslovanske tržišče, tržne potrebe itd.).

Komunisti so dolžni, ob razvijanju gospodarske samoiniciative komunke, delovati proti avtarkični zaprtosti, pomagati k širši

razgledanosti in splošni gospodarski perspektivi, v katero se ta iniciativa vključuje na osnovi ko kretih in materialnih pogojev. Bodoči še učinkovitejši in hitrejši razvoj bo odvisen od pripravljenosti in sposobnosti komunistov, kako bodo obvladovali in premagovali razne, pogosto še dokaj močne subjektivne slabosti in tendence v gospodarskih organizacijah in organih družbenega upravljanja.

Pobuda, da proslavljamo 40-letnico Zleta Svoboda v Celju, je za nas starejše komuniste velikega pomena. kajti ta dogodek je v predvojni zgodovini KP in delavskega gibanja v Sloveniji, zapisan kot pomemben mejnik.

Med organizatorji te politične manifestacije nas je še nekaj živih – takratnih članov Pokrajinskega komiteja partije za Slovenijo – Ivan Maček, Jože Brilej, Jaz in takratni naš glavni govornik Franc Leskošek – Luka. Jaz sem, kot sekretar Pokrajinskega komiteja vodil predhodne priprave in organiziral komuniste v društvih Svoboda za ta zlet v Celju.

Bila je to resnično veličastna manifestacija revolucionarnega delavskega razreda. Pomenila je mejnik – izhod iz dolgoletne zaprtosti, iz podzemlja, v katerega je komuniste dolga leta tiščal teror režima. Zlet Svoboda v Celju je predstavljaval moralno hrabritve ne le za komuniste, marveč tudi obuditev rezerve samozvesti širokih delavskih slojev. Ta moralna opora je bila zelo potrebna proti nadaljnjemu pritisku reakcije, ki je sledila z razpustom društev Svoboda.

Delo, 11. junija 1979

Od znanja in sposobnosti komunistov, obvladati te probleme, usposabljanje samoupravne organizacije, da zavestno spoznavajo ekonomske zakonitosti s širšega družbenega aspekta in s teh pozicij rešujejo svoje neposredne naloge – je odvisna nadaljnja demokratizacija upravljanja in s tem manjša potreba po togih administrativnih regulativnih predpisih, ki so potrebni le, kadar samoupravni organi niso sposobni razumeti in splošnosti skupnih interesov in se po njih ravnavati.

Referat na IV. kongresu ZKS, 23. junija 1959

KP je bila edina sposobna združiti in povezati vse sile odpora

Oblikovanje takšne vseljudeke politične organizacije, kakor je bila OF, so naredovali in omogočili tedanji specifični pogoji. Omogočena in pogojena je bila s popolnim moralno političnim zlomom bivših režimskih meščanskih strank; bila je rezultat večletnega napornega dela Komunistične partije Slovenije, ki si je pridobila zaupanje vseh naprednejših poštenih političnih domoljubnih sil, ker je bila edina, kompaktna, moralno politično trdna, organizacijsko usposobljena, v dolgoletnih bojih prekaljena sila, sposobna združiti in povezati vse sile odpora v tedanjem, za usodo slovenskega naroda najkritičnejšem času. Osvobodilna fronta je torej nastala in zrasta iz teh pogojev. Zaradi tega se tudi začetna faza vstaje v Sloveniji razlikuje od one v Srbiji, Bosni, Črni gori in tudi Hrvaški. Gre za razlike v obliki in taktiki boja za iste skupne cilje vseljudeke vstaje narodov Jugoslavije, ki jo je začela in vodila Komunistična partija Jugoslavije. Razlika po obliki in taktiki izhaja iz posebnih objektivnih pogojev in položaja Slovenije.

Iz celotnega poteka vstaje na Slovenskem izhajata dve nesporna ugotovitvi: če je sploh kje po Jugoslaviji mogoče govoriti o kakih elementih spontanosti, more to najmanj veljati za vsa področja na Slovenskem. Sleherni pojav odpora in sama vstaja je izključno rezultat politično mobilizacijskih in organizacijskih naporov Partije in Osvobodilne fronte, ki je združevala vse narodno zavedne plasti prebivalstva. Istočasno pa velja tudi nesporna ugotovitev, da je delavski razred predstavljal v prvi fazi izključen, v splošnem pa prevladujoč element oboroženega upora. To velja za Štajersko, Savinjsko, Trboveljsko, Kamniško, Gorenjsko, Dolenjsko in vsa področja »Ljubljanske province«, kamor je zlasti Ljubljana dala osnovni rezervoar delavskih horcev. Slovenski narod je tako prvič v svoji zgodovini, brez vsake pomoči, formal svoj narodno vojsko, ki je postala sestavni del pol enakimi okoliščinami nastajajoče narodnosvobodilne vojske Jugoslavije – predhodne današnje jugoslovanske ljudske armade.

Slavstinski govor ob 20. obletnici OF, 26. aprila 1961

Bogastvo idej, ki jih vsebujeta osnutek zvezne ustave in razprava tovariša Kardelja, je močan vzvod, je odločna spodbuda, da se dvigne družbena zavest najširših množic. Na tem temelju jim lahko dokažemo vso perspektivo kot tudi njihovo vlogo, na tem temelju lahko razširimo idejno razjasnjeno, da okrepimo položaj posameznika in posameznega delovnega kolektiva. Ne smemo dovoliti, da postanejo ustavne razprave splošne in neživljenjske, daleč od stvarne uporabnosti. Zato je treba idejno razglašanje povezovati s konkretno dejavnostjo, s konkretnimi gospodarskimi vprašanji. Čim večji bodo neposredni gospodarski uspehi, tem bolj bo napredovalo tudi idejno prebujanje najširših množic.

Pogovor z novinarji, 21. novembra 1962

Volja naroda, da si bo pisal sodbo sam

Kočevski zbor je kot prvo resnično predstavništvo slovenskega naroda še v samem jeku narodnosvobodilne borbe sprejel odločilne sklepe državotvornega značaja. V imenu slovenskega naroda in slovenskega ljudstva je položil temelje za vso našo bodočo borbo. V polni meri je izražal voljo svojega naroda, ki si je z njim prvič v zgodovini »pisal sodbo samo« – izrekel je

enodusno voljo, da z vsemi napori in žrtvami izvojuje dokončno osvoboditev in se združi v skupni usodi svobodnih enakopravnih narodov nove demokratske Jugoslavije. Nepreklicno je sklenil, da so edina zakonita oblast na slovenskem ozemlju odbori OF, poveril je Plenumu in Izvršnemu odboru OF vso zakonodajno in izvršno oblast s pravico, v skladu z bodočimi sklepi AVNOJ, postavljati vse potrebne organe nove ljudske oblasti na Slovenskem. Imel je daljnosežen pomen pri obsojbi begunske vlade v Londonu – izjavil se je proti vsakršnim zunanjim poskusom, da bi kdorkoli drug odločal o usodi jugoslovanskih narodov, razen njihovih resničnih in neposrednih predstavnikov. Izrazil je vso globoko ljubezen in popolno zaupanje tovarišu Titu.

Govor ob obletnici Kočevskega zbora, 7. oktobra 1963

Za osvoboditev človeka

Zato se z ustavo uveljavlja načelo, da je delo osnovno merilo, po katerem se uveljavlja položaj posameznika in posameznega delovnega kolektiva v naši družbi. V načelu se izključuje vsaka druga osnova za prisvajanje plodov dela, kot na primer zasebna lastnina proizvodnih sredstev in naravnih drugih dobrin, prav tako pa tudi vse oblike državne lastnine, ki porajajo prav take mezdne odnose in podrejanje delovnih ljudi državnemu aparatu. Gre torej za osvobodeno delo, ki edino pomeni osvoboditev človeka.

Ustavni teksti kažejo dokaj nazorno, da osvoboditev dela ne gre razumeti abstraktno – teoretično, marveč se le-ta izraža prav v odločujočem položaju ročnega in umskega delavca v upravljanju proizvodnje in vseh družbenih zadev. Človek je dosegel z razvojem znanosti in tehnike visoko stopnjo neodvisnosti od prirodnih stihije, v naših pogojih, ko je gospodar plodov svojega dela, pa postaja subjekt oblasti same. Ustava mu določa tak položaj, da se lahko uspešno bori in zoperstavlja tendencam tehnokratizma. Ta pojav se v pogojih socializma običajno pojavlja v obliki državnega birokratskega centralizma, ki s centralizirano upravo v gospodarstvu, planiranju in distribuciji deformira socialistične družbene odnose.

Ustavna razprava je odkrila naše enotno pristopanje k osnovnim vprašanjem našega življenja, pokazala je, kako širok je krog občanov in kako intenzivna je njihova udeležba pri reševanju vseh vprašanj naše stvarnosti. Nedvomno, potrebnih bo še mnogo naporov, da bo ustava Socialistične republike Slovenije postala v vseh podrobnostih vsakodnevna praksa v našem družbenem življenju pri uveljavljanju pravic in dolžnosti slehernega občana. Še tako dobro napisana in precizno formulirana ustava pa ne more polno zaživet brez zavestne akcije delovnih ljudi – ustava je lahko le podlaga in vodilo v tej aktivnosti. Prav nova ustavna ureditev daje našim

Moje razpoloženje je takšno, da moramo dati večji glas navadnemu delavcu, ki tudi ne zna bogve kaj govoriti. Vemo pa, da je priden delavec. Nedavno sem v pomenku z nekim funkcionarjem jasno rekel: veliko je pri nas komokarjev, ki se vrinejo v partijo zaradi položaja, za veljavo – marsikaj pa ne dobi mo v partijo tistih, ki bi bilo prav, da bi jih. Mnogo bi lahko veliko članov zveze komunistov odslovili, imamo pa dosti več zunaj partije tistih, ki bi bilo koristno, če bi jih imeli v njej. Seveda pa so za to tudi drugi razlogi. Če si član partije, moraš marsikaj hoditi na dolgovozne sestanke. To marsikoga tudi moti. Veliko imamo pridnih, prizadevnih ljudi, ki bi jih morali spraviti v partijo, ker bi dosti več pomenili, kakor pa nekdo, ki se prisilni in hoče sebi konjunkturo pripraviti.

TV oddaja V areni življenja

občanom nov instrument za uresničenje velikega cilja – za osvoboditev človeka, za izgradnjo socializma.

Govor v republiški ljudski skupščini, 9. aprila 1963

Komunisti v sistemu samoupravljanja

Če želimo pri izvajanju odločilnih nalog, ki se zastavljajo pred novi Centralni komitej ZK Slovenije, čim bolj upoštevati duha V. Kongresa ZK Slovenije in izhajati iz sklepov VIII. Kongresa ZKJ, potem jim lahko strnemo okoli osnovne teme današnjega časa: Komunisti v sistemu samoupravljanja. Če je to tako – in prepričan sem, da je pri današnji stopnji našega razvoja prav tu potrebno osredotočiti vsa prizadevanja komunistov – tedaj se pred novi CK ZK Slovenije postavljajo naloge: kako čim ustrezneje organizirati delo. Potrebna je učinkovita in ustrezna organizacija dela Centralnega komiteja ZK Slovenije, da bodo komunisti mogli uspešneje spremljati dogajanja in učinkovito delovati v življenju naše socialistične družbe na eni strani, ter da si bodo komunisti in organizacije prizadevali usposabljanje in poživljanje in utrjevanje samoupravljanja na drugi strani.

Zato je potrebno osredotočiti delo na tri sektorje. Poleg dosedanjih dveh, namreč organizacijsko-političnega in ideološkega, narekuje aktualna problematika še takoiimenovani družbeno-ekonomski sektor. Seveda bo nujno treba vsa ta tri področja združevati, da se bo oblikovala enotna politika ZK v Izvršnem komiteju in prek njega v centralnem komiteju in komiteju ZK Slovenije v občinah. To bo vsekakor zelo pomagalo uspešneje usposabljanje organizacijo ZK kot celoto in vseh komunistov sploh, da se bodo učinkoviteje uveljavili v sistemu samoupravljanja in razreševati tiste probleme, ki jih odpira čedalje popolnejše samoupravljanje.

Referat na V. kongresu ZKS, 12. maja 1965

Pripravi: Vlado Štamberger

Miha Marinko

Podtalno delo – Izgon v Trbovlje

Odlomka iz spominov, ki jih je izdala
Mladinska knjiga

Kot sekretar PK (od aprila 1933 do maja 1934 – op. ured.) sem se ukvarjal predvsem z organizacijskim delom. Položaj poklicnega partijskega delavca in to, da me policija ni poznala, mi je omogočalo, da sem se lahko dokaj nemoteno gibal, le previden sem moral biti pri sestajanju z znanimi komunisti. Ves svoj čas sem posvečal samo partijskemu delu, in to od jutra, ko sem zapustil ilegalno stanovanje, do pozne noči, ko sem se vračal spat. Stanovanje sem moral posebno varovati, zato se čez dan nisem vračal vanj. Urejal sem si delo tako, da sem hodil s sestanka na sestanek, ali pa sploh nisem zapustil stanovanja in sem doma pripravljaval naloge ter študiral.

Previden sem moral biti tudi pri sestajanju z »uglednejšimi«
ljudmi, ker bi bil kot brezposelni rudar lahko sumljiv, če bi me kje policija legitimirala. Seje PK ali sestanke z več ljudmi smo imeli poleti na Savi ali ob Ljubljanici. Manj smo se shajali v mestu po stanovanjih, razen pozimi v večernih urah, ko je zgodaj mrak. Krajše sestanke s posamezniki smo pa imeli v mirnejših predelih mesta, v zakotnih, a preglednih ulicah. Izmišljevali smo si tudi posebna imena za te kraje. Mnogo sem tudi potoval na sestanke s komiteji v vse kraje, kjer smo imeli svoje organizacije. Za stike z njimi smo se posluževali javk z gesli, kadar je šlo za sestajanje z neznanimi tovariši. Isto je veljalo tudi za prihajanje ljudi v Ljubljano iz za kurirje, ki so prenašali gradivo in drug ilegalni material. Za revije sem uporabljal Potiskovega Vinka iz Zagorja, ki se je vsak dan vozil z vlakom v Ljubljano na tehnično srednjo šolo. Za stike čez mejo v Avstrijo, za prenos ilegalne literature, pa smo se precej posluževali tihotapev, ki jih je CK na Dunaju moral tudi primerno plačevati.

To je približen opis tehničnega organizacijskega ogrodja tedanje partijske organizacije. Tak način je bil zavarovan in izpeljan z namenom, da se zavarujemo pred policijo. Toda ta vrsta konspiracije (javke in gesla) ni bila tako zanesljiva. Policiji (Vrečarju) je večkrat uspelo z zalezovanjem znanih komunistov ujeti neizkušene ljudi. Od njega je zvedel za javke in gesla, nato je pa brž poslal svojega agenta-provokatorja, ki je potem kot »komunist«
skusaj prodreti čim dlje v organizacijo, spoznati čim več ljudi, da so jih lahko potem polovili. Zato smo ta način, značilen za tisto obdobje najhujše ilegalnosti, opuščali, čim so se komunisti med seboj osebno spoznali, čim smo si uspeli nadeti razne polgelalne in legalne oblike – dejavnost v sindikatih, v prosvetnih društvih Svobode, pri povezovanju okrog revije Književnost, kasneje okrog Sodobnosti, pri Inicijativnem odboru za Enotno delavsko stranko in drugo.

V tem prvem času nam je policija zadala precej težkih ulyadcev: odkritje primorske grupe (Prionov proces), organizacije na Notranjskem (Gerl, Zihler), v Celju (brata Slander, Stante, Apih, Konte – Šmon itd.), več manjših skupin v Ljubljani na univerzi.

Ne smem zanikati pomena strogo konspirativne dejavnosti komunistov, kakršna je bila: tiskanje in razširjanje Rdečega prapora, študentskega lista Rdeči signali, razpečevanje Proleterja, ki se je tiskal v tujini, razne listkovne akcije, izobezanje rdečih zastav na težko dostopnih krajih ob 1. maju in podobno. To je predstavljalo javno manifestacijo, da ves tvoj šestjanarskega režima ni mogel zatreti dejavnosti in obstoja komunistov. Mnogi so običnovali drznost komunistov, skrivaj z njimi simpatizirali, posmehovali so se žandarjem, ki niso mogli najti ljudi, da bi sneli zastave z daljnovodov, tovarniških dimnikov, industrijskih žičnic in od drugod. Toda te akcije so imele le zarotniški značaj neke skrivne organizacije, ki ni mogla pritegniti k neposrednemu sodelovanju širših množic. Prej bi dejal, da so pri ljudeh ustvarjale iluzije, da taka dejavnost lahko škodi režimu in ga odstrani brez udeležbe delovnih množic.

Dosti večji pomen in učinek je imela publicistična dejavnost: legalno izhajanje revije Književnost, katere pobudnika in glavnega sodelavca sta bila Kardelj in Bratko Kreft, izdajanje marksističnih knjig založbe ENKA, ki jo je med drugimi denarno podpiral Linc Žagar (popularna Borharta-va izdaja Marxovega Kapitala, Horabina, Engelsa, Marxa in Plehanova), publikacije Male biblioteke, infiltracija našega vpliva v krog Krekove mladine in njihov časopis Mladi plamen. Tu smo našli nekaj zelo prizadevnih pristavev, Jožeta Slaka, ki je kasneje padel v partizanih, Jožka Brileja in Marjana Dermasto. Pomembna je bila

aktivnost komunistov v mezdnih gibanjih delavcev, v štrajkih rudarjev, v legalnih društvi Delavskih žena in deklet, v kulturnih društvi Svoboda, v stavkovnem gibanju delavcev pri poglobljanju Ljubljane in drugje. Pomemben je tudi vpliv komunistov v krogu časopisa Slovenija, še posebej pa med nekaterimi vidnimi kulturniki. Pomembno je bilo Kardeljevo srečanje z Luisom Adamičem. Po zaslugi tega stika in informacij, ki jih je Adamič dobil od Kardelja, Kidriča in opozicijskih krogov, pa je Adamič v svojem znanem delu Boj (»Struggle«) pokazal resnično sliko šestjanarskega režima.

Pomembna za PK in njegovo javno udeleževanje je bila zamisel lotiti se izdajanja legalnega glasila. V spominu mi je ostal celo kraj – ob Ljubljanici na Barju – kjer smo imeli sejo PK, na kateri smo obravnavali ustanovitve Ljudske pravice. Tu smo pretresali razne ljudi, ki so bili primerni za odgovornega urednika. Ljubljana ni prihajala v poštev za sedež uredništva, ker bi bila cenzura prestroga, razen tega bi policiji kmalu padlo v oči, da imajo komunisti svoje prste pri listu. Razmišljali smo o krškem okraju, pa se končno odločili za Murško Sobotno, kjer je bil tam najtolerantnejši okrajni načelnik, čeprav nam ni ugajala velika oddaljenost od Ljubljane. Ugodno pa je bilo, ker smo tam našli tudi primernega urednika, Miška Kranjca, ki je takrat že bil priznan pisatelj. To zamisel smo še isto leto uresničili. Od samega začeta je zasnova Ljudske pravice temeljila na idejah kasnejše Ljudske fronte, to je združevanja raznih struk napredne smeri.

Spremenjen odnos Kominterne in našega vodstva v tujini do boja za enotnost delavskega razreda je bil pri večini naših komunistov zelo dobro sprejet. Imeli pa smo skupine v posameznih industrijskih središčih, zlasti v revirjih, ki so se upirale in se sploh niso hotele včlaniti v Ursove sindikate. Ti sektaši so bili v svojem bistvu oportunisti in malodušneži, ki se niso hoteli bosti z ozloglašeni socialdemokratskimi bonci. Jedro tega spora je bilo v tradicionalnem naporu med komunisti – levicariji in socialreformisti, kakor smo jih takrat imenovali. Najhujša polarizacija te vrste je bila pri rudarjih. Tu so bili Cobal, Arh, Klenovšek, Pliberšek, ki so imeli za seboj nekoliko svojih zadrtih pristavev, kateri so ljubosumno začeli svoje pozicije v sindikatu, v Delavski zbornici, v Bratovski skladnici. Nekateri od teh so očitno ovajali komuniste pri rudniški upravi in pri oblasteh. Toda o tem več kasneje.

Svojo kariero kot sekretar Pokrajinskega komiteja sem končal kmalu po prvem maju 1934. Zadnja stvar, pri kateri sem še delal, je bila prvomajska števila Rdečega prapora. Spominjam se, da smo bili zelo navdušeni nad tehnično uspešno podobo številke. Naslovna stran je imela čez tekst še veliko rdečo zvezdo. Tudi dokaj dobro in pravočasno smo to število v nakladi nekaj sto izvodov razpečali in dostavili vsem partijskim organizacijam, ki smo jih takrat že imeli po industrijskih središčih Slovenije.

Kmalu po prvem maju, bilo je to 9., pa so me aretirali. Nekaj dni kasneje so prišli tudi Vilibalda Konteja, ki je bil poleg Kardelja in Kidriča zelo aktiven član Pokrajinskega komiteja. Dogodka in vseh podrobnosti se živo spominjam. Domesen sem bil s Kontejem, da mi prinese jezikovno popravljen tekst za letak, ki smo ga nameravali razmnožiti in razdeliti v Duplici pri Kamniku med tovarniške delavce, ki so pod našim vplivom začeli štrajkati. Od komunistov pa smo zvedeli, da so med njimi ljudje, ki hočejo štrajk zlomiti ali pa ga obrniti sebi v prid. V PK smo se zato domenili, da podpremo delavce s takšnim letakom, ki ne bi bil očitno komunističen in ki bi ga podpisali »Združeni delavci«. Naglašam, da je bil to eden od prvih primerov takega uporabljanja letakov, ki pa niso imeli revolucionarnih fraz ali pa na

foto Marjan Zaplatil

prvi pogled razvidne komunistične vsebine.

Ker sem ilegalno stanoval pri Satlerjevih v Savljah, sva se s Kontejem zmenila, da se dobiva na cesti proti Šentvidu. Bila je sobota, prišel je planinsko oblečen, z nahrbtnikom in v gozdarjih. Ko mi je izročil rokopis, ki sem ga na hitro prebral, je takoj nadaljeval pot z vlakom. Ker pa ni bil dovolj previden, ni opazil, da mu je sledil policijski agent. Na polju pa tudi nisva videla nikogar, ker naju je policist opazoval z daljnogledom. Spremljal je Konteja že na tramvaju iz Ljubljane. Ker ga je poznal, ga je seveda pustil nadaljevati pot, posebno še, ker je videl, da mi je Konte nekaj izročil. Zato je prestregel mene, ki sem mu sam prišel naproti, ker sem nameraval v Ljubljano. Naperil mi je pistolo na prsi in mi takoj segel v žep in vzal Kontejev rokopis. Potem mi je pobral tudi vse druge osebne stvari in me peljal na ljubljansko policijo. Tokrat sem se na zaslišanju prvič srečal z Vrečarjem, ki je bil policijski komisar. Zasliševali so me, v kakšni zvezi sem s Kontejem. Izpraševali so me o stvarih, ki so jih dobili pri meni. Našli pa niso nič drugega, razen rokopisa in koledarčka, v katerem sem imel polno raznih beležk in znakov do tega dne in še za nekaj dni naprej. Ti znaki so pomenili ure in kraje, kjer smo se sestajali. Vrečar me je zelo pestil, ker sem ob nekem datumu zapisal uro in kratko KP, kar je razlagal, da to pomeni komunistična partija. Spomnil pa sem se, da je to oznaka sestanka blizu remize na postajališču, ki se je tedaj imenovalo Kosovo polje. Na vse načine sem se branil in se izgovarjal, da so, pri ljudeh, kjer sem stanoval, otroci čakali po koledarčku. To je bil seveda le izgovor, ki mu Vrečar ni verjel. Ko me je pestil, da bi na vsak način povedal, kje stanujem, sem se odločil, da tega ne povem, ker sem imel tam mnogo kompromitirajočega gradiva. Poleg tega sem živel pod svojim pravim imenom, le da zanj večina komunistov ni vedela, lažnih dokumentov pa nisem imel. Zagovarjal sem se, da prihajam v Ljubljano iskat zaposlitev, sicer pa da stanujem v Zagorju pri Potiskovih, kakor sem že poprej trdil. Kmalu pa so ugotovili, da me že precej časa ni bilo v Zagorju. Vrečar je vztrajal na tem, da povem, kje stanujem. Jaz sem si medtem izmislil svoj zgodbo, na katero sem se, ne da bi me ujeti v protislovju, lahko stalno izgovarjal. Tako sem si pač izmislil, da hodim vasovat k neki mladi učiteljici, ki pa me je sprejemala skrajno, da starši tega niso izvedeli. Da ne bi imela kakšnih sitnosti z menoj – tedaj je bilo znano, da so zelo pazili na to, kako se učitelji vedejo – nisem hotel povedati dekletovega naslova, da ne bi imela težav pri starših in v službi.

Na Bleiweisovi cesti so me imeli zaprtega v tisti kleti, kjer se je skozi majhno okence videlo na notranje dvorišče, in tu sem čez nekaj dni skozi okno zagledal, kako so vodili čez dvorišče Konteja. Bil je zaprt v dvoriščni stavbi. S Kontejem me niso soočili. Po ostalih dneh zasliševanja, pri katerem je Vrečar uporabljal vse svoje zasliševalske sposobnosti, tudi grozil je, sem jaz še vedno vztrajal pri svojem. Očital mi je tudi, da sem bil v tujini in celo z gotovostjo je trdil, da sem bil v Moskvi. Te svoje trditve pa ni dokazal. Jaz pa sem seveda trdno vztrajal pri svoji izjavi, da sem se vrnil v Jugoslavijo iz Francije. Ko mi je grozil, je potegnil s police dolgo gumijasto cev, mi z njo mahal okrog glave in mi grozil, da me bo premlatil. Odgovoril sem mu: »Vi imate vse možnosti, da to storite. Ko sem bil v Franciji, sem dobil v roke tiskovine, v katerih je pisalo o zverinskem terorju v Jugoslaviji. (Mislim sem na brošuro, na katere naslovni strani je bil kralj Aleksander, ki je stal na umorjenem komunistu.) O tem sem v Franciji čital, pa tega nisem verjel, ker sem mislil, da je to prenapeta komunistična propaganda. Sedaj se bom pa lahko sam prepričal, da je vse to res.«
To ga je zmedlo, takoj je pospravil pendrek in ni več položil roke na mene. Potem so me soočili z agentom, ki

me je aretiriral. Ta je tudi trdil, da je našel pri meni rokopis. To in vse drugo sem ponovno zanikal, češ da je vse podtaknjeno, da rokopisa nisem nikoli videl, da človek, s katerim me oni povezujejo, ne poznam. Ko je bilo to zaslišanje opravljeno, sem se znašel v marici skupaj – morda čisto slučajno – s Kontejem. Z nama pa je bila v marici tudi Vesna Strančeva, lepo mlado dekle, študentka, ki so jo nekaj dni prej aretirali in sem jo že od prej poznal. Med kratko vožnjo z Bleiweisove ceste v sodne zapore na Miklošičevo me je Konte skušal prepričati, naj bi izjavil, da sem tekst tistega letaka pisal jaz. Odgovoril sem mu, da je to nesmisel, ker to njega ne bo rešilo, marveč oha pokopalo, saj bo to samo dokaz več, da sva bila povezana, s tem pa se priznava tudi organizacijo. Rekel sem mu, rokopis lahko mirne duše prizna, ker pozna njegovo pisavo, vsebinska letaka je pa taka, da ga zanjo ne morejo soditi po zakonu o zaščiti države. Tako sva se zedinila in to se je potem izkazalo kot pravilno.

Zasliševal me je sodnik okrožnega sodišča v Ljubljani, Viktor Prohinar – nekateri naši tovariši se ga bodo verjetno spominjali. Očitno je bil naš simpatizer. To je dokazoval način njegovega zasliševanja. Svoj zagovor sem nadaljeval in trdil, da je čisto nemogoče, da bi bil pisal ta letak jaz, navajal sem, zakaj nisem povedal, kje stanujem, in vztrajal sem pri zagovoru, da sem bil v Zagorju in da sem brezposelen. Sodnik je mirno dajal vse moje izpovedi na zapisnik. Na drugem zasliševanju so me soočili tudi z agentom, ki je vneto pripovedoval kako, kje in s kom me je našel in opisoval je letak. Rokopis sem odločno zanikal in zatrjeval, da mi ga je podtaknil agent, ker je vse skupaj policijska provokacija. Ne vem, ali je sodnik res verjel, da so mi letak podtaknili, ali pa se je samo delal, da mi verjame. Vem le to, da agentove izpovedi in kar je povedal Vrečar, ni zadostovalo. Postopek proti meni je ustavil. Prav tako so ustavili postopek proti V. Konteju. Toda niso ga izpustili, kar ga je medtem zahtevala zagrebška policija, ki je odkrila njegovo delovanje med zagrebškimi študenti.

Ne vem točno, ali je bil zaradi tega ali drugih odkritij kmalu zatem obsojen na nekaj let zapora. Odsedel jih je v Sremski Mitrovici. Ves čas do te obsojbe je bil V. Konte zelo delaven. Tudi v Sremski Mitrovici se je dobro obnašal. Mnogi robijaši se ga spominjajo po tem, da je bil zelo ješč. Po prestani kazni pa se je takoj umaknil, se oženil in diplomiral kot rudarski inženir. Dobil je službo v Hrvatskem Zagorju in tam preživel vojno. Po vojni je postal direktor rudnika v Raši v Istri. Leta 1948 pa je na nepojasnljen način prišel med informbirojevce.

Ko je sodnik ustvil preiskavo, me je policija vzela v svoje zapore. Izposlovala je odlok banske uprave o moji konfinaciji v domovinski občini. V spremstvu policajev in agenta so me odgnali v Trbovlje. Tu so me predali žandarmerijski postaji, kjer so me vtaknili v zapor za pijance in razgrajaje.

Bilo je na praznik Petra in Pavla, ko so bili uradi zaprti. Nestrno sem čakal, da me žandari izpustijo, razgrajal sem, da nisem obsojen, da nimajo vzroka, da bi me držali v zaporu in da me morajo izpustiti. Žandari pa očitno niso vedeli, kaj naj z menoj počno. Za njih je bila konfinacija nekaj novega. Poznali so primere prisilnega bivanja v domovinski občini, toda to so bili običajno kakšni delomrzneži in postopači. Kaj naj storijo s komunistom, jim ni bilo jasno. Na mojo intervencijo so me peljali na občino. Tu so se spet posvetovali in me dali v roke občinskemu policajcu, ki me je hotel peljati v dom onemoglih. Seveda sem odklonil, ker tam nisem imel kaj početi, in zahteval sem, naj me izpustijo.

Njihova naloga je, da mi preskrbijo zaslužek, če menijo, da moram prebivati v Trbovljah, stanovanje si bom že sam našel. Po daljših razpravah s policajem in občinskimi tajniki smo se le zedinili, da si bom stanovanje sam našel in se potem sam prijavil. Nato so me izpustili.

V Trbovljah sem bil tisto leto že večkrat, poznal sem tudi vrsto komunistov. Salomona, Martina Menceja in druge. Ni pa bilo primerno, da bi jih iskal, niti nisem šel v rudarski dom, kjer so se običajno shajali levičarji. Odpravil sem se v svoj rojstni kraj Gabersko in se javil Prislanovim, kjer sem se prejšnje leto ob vrnitvi iz Francije tudi oglasil. Zdelo se mi je, da bi bilo primernejše, če bi mi dali prenočišče ljudje, ki me že od majhnega poznajo. Dali so mi podstrešno sobico, ker so me imeli za domačega. S seboj nisem imel nobene prtljage, ker na policiji nisem povedal, kje stanujem. Imel sem le nekaj umazanega perila, ki mi ga je prej prinesla na sodišče Marjana Drakslerjeva, ko me je obiskala po nalogu organizacije.

Drugi dan sem se vrnil na občino, povedal, kje sem se nastanil in zahteval zaposlitev. Ponudili so mi delo na regulaciji ceste čez hrib na Šentpavel. Ta dela so se financirala iz banovinskega »bednostnega fonda«, to je iz sklada, ki je bil namenjen za blažitev položaja brezposlenih. Ker je bilo brezposlenih dosti več, kakor pa je bilo sredstev v tem mesec. S tem pa se jaz nisem mogel zadovoljiti. Zahteval sem polno zaposlitev, to je tudi za drugo polovico meseca, zato ker imam določeno prisilno bivališče – konfinacijo. Tej moji zahtevi so morali ugoditi – verjetno v soglasju z žandari. Tem je najbrž šlo za to, da bi me ob polni zaposlitvi lažje nadzorovali. Tako sem delal štirinajst dni na imenovani cesti, drugo polovico meseca pa na raznih občinskih delih v dolini.

Ob nastopu dela sem se pa znašel v nerodnem položaju. Moje osebne stvari so ostale ob aretaciji v ilegalnem stanovanju v Ljubljani. S seboj sem imel le majhen sveženj nekaj perila poleg tistega, ki sem ga imel na sebi. Za zadnje solde sem si kupil delovne čevlje »Bata«
z gumijastimi podplatmi za 99 din. Neke stare zakrpane hlače pa so mi dali Prislanovi. Minilo je nekaj tednov, preden mi je Vinko, sin Potiskove Ane, prinesel kovečka iz Ljubljane.

Kmalu zatem pa sem zopet dobil obisk iz Ljubljane. Vrečar in Jeranec sta me prišla osebno aretirat. Presenetila sta me s tem, da so odkrili, kako sem dobil svojo garderobo. Podrobno sta preiskala moja kovečka in se z izto zanimala, kaj je v njih. Čeprav nista našla nič obremenilnega, sta me odpeljala v Ljubljano. Pozneje se je izkazalo, da so ta moja kovečka prenašali razni ljudje kot tačka mlade. Nekdo je bil aretirani zaradi neke druge stvari in so pri njem našli tudi prljavi listek iz kolodvorske garderobe, pa je nič hudega sluteč povedal, da so ti kovečki moji. Policija je bila prepričana, da je v njih ne vem kakšen propagandni material, zato se je posebej zanimala, da bi prišla do mojih kovečkov. Ugotovila je, da je listek šel skozi več rok. Fantje, ki so vedeli, da gre za moja kovečka in da v njih ni nič posebnega, so seveda povedali, kako so jih predajali drug drugemu in nazadnje so prišli do Potiskovega Vinka. Zaradi teh dveh mojih kovečkov je bilo aretiranih z menoj vred osem ljudi, bili smo zaprti v Ljubljani nekaj tednov.

V tem času je bila v ljubljanskih zaporih še neka skupina komunistov iz ljubljanskega mestnega komiteja. Spominjam se, da sta bila med njimi študent-komunist Izak Fernberg, poljski Žid, ki je študiral na ljubljanski univerzi in Tone Tomšič. Oba sem že prej osebno poznal iz ilegalnega delovanja v Ljubljani.

Nekedane dne pa z vem, da se je Vinku Potisku zmešalo. Od jetniških paznikov sem šil, da so Vinka pretepali. Prepričan sem bil, da so mu tudi grozili in da se mu je zaradi tega pomračil um. Tokrat je pa bil preiskovalni sodnik zloglasni Farkaš – posebni sodnik državnega sodišča za zaščito države. Ko sem zvedel za Vinkovo stanje, sem protestiral in zahteval, da me sodnik zasliši. Ta je gotovo vedel, za kaj gre in me ni hotel takoj poklicati. V ogorčenju in protestu zaradi usode nedolžnega fanta sem odklonil hrano. Farkaš me je poklical predse šele četrty dan. Čeprav sem bil po treh dneh gladovnega štrajka slab, sem mu zabrusil v obraz, da so on in pretepanje na policiji krivi za Vinkovo nesrečo. Ogorčeno sem zahteval, naj ga takoj izpustijo, saj je jasno, da nimajo nobenih dokazov ne proti Vinku ne proti meni, da naju nezakonito zadržujejo v zaporu. Farkaš mi je nato cinčno odgovoril: »Če tudi ne bo dovolj dokazov za obsodbo, imam dovolj vzrokov, da vas držim v zaporu.«

Tone Tomšič je že takrat imel izkušnje, kako na razne načine priti v stik z drugimi jetniki, saj je imel za seboj že leto in pol robije v Sremski Mitrovici. Zvedel je, da sem začel štrajkati, zato mi je poslal listek z nasvetom, naj sprejem hrano, ki mi jo bo skrivaj posredoval, da ne bom preveč oslabil. Preskrbel mi je nekaj masla in čokolade in mi to dobro zavito poslal v kibli, ki se je praznila vsako jutro in večer. Jetniško hrano sem zavračal štiri dni. Ko pa sem skrivaj jedel čokolado in maslo, je bilo še veliko slabše, ker jo to še bolj dražilo moj glad. Z gladovno stavko sem še enkrat poizkusil in vem, da je zelo hudo biti lačen dva dni, da drugi dan strašno kruli po želodcu, tretji dan pa občutek lakote že pojema, četrty dan pa že nastopi kronična oslabeledost, ki je že brez posebnih muk in brez občutka glada.

Mene in Vinka so kasneje morali izpustiti. Zaradi Vinka mi je bilo dolgo hudo, pekla me je vest.

Moje življenje prvo leto v Trbovljah je bilo težko in razburljivo. Takoj, ko so me privedli v Trbovlje, je bil znani gladovni štrajk. Žandari so me seveda takoj prišli. Očitali so mi, da sem jaz povzročitelj štrajka, čeprav sem šele tri dni prej prišel v Trbovlje. Odgovoril sem jim, da bi bila že davno revolucija, če bi vse šlo tako enostavno. Ob tem gladovnem štrajku me niso zaprli, pač pa so zelo budno pazili na mene. Ker sem bil v konfinaciji, bi se moral vsak dan javljati na žandarmeriji. Temu sem se upiral, češ, naj me oni nadzorujejo, če sem na delovnem mestu, če pa me ne bo na delo, se bom prišel javit. Kasneje sem ravnal tako: če nisem imel nobenega sestanka, pota ali opravila, se tudi na žandarmeriji nisem javljal in sem pustil, da so žandari prišli gledat, če sem doma. Kljub temu pa sem pri vodenju tega štrajka in v okrožnem komiteju aktivno sodeloval.

Toda že to prvo leto je bilo zelo naporno. Delal sem na cesti proti Savinjski dolini. Že do delovnega mesta je bilo uro hoda, nazaj grede pa je bila pot nekoliko krajša, ker sem šel navzdol po bližnji. Politično delo pa je bilo takrat zelo intenzivno. Dobro se spominjam, da sem se to jesen srečal s Kardeljem na Sveti planini. Povedal mi je, da je poslan v tujino. Prav tako se spominjam, da sem imel istega dne dopoldan sestanek na Mrzlci s tovariši iz Savinjske doline in Zabukovce, popoldan pa že drugega na Sveti planini. To niso bile majhne razdalje. Da sem prišel iz Trboveljske doline na Mrzlico, sem rabil dobre dve uri, z Mrzlice na Sveto planino po grebenu pa je bilo tudi dobre tri ure hoda. Takega letanja je bilo vsa ta leta v revirjih vedno dovolj. Spominjam se, da je nekoč 1934. leta prišel do mene tudi Jožko Brilej z navodili Pokrajinskega komiteja. Na javko mi je prinesel neki tekst, ki ga je bilo treba razmnožiti. Napisan je bil z nevidnim črnilom na ovojnem papirju. Letak sva razmnoževala z gumastim valjarjem in sapirografskim črnilom. Stvar pa ni šla dobro od rok, ker sva razmnoževala na soncu in se je črnilo razlivalo. To so bili še časi skrajno previdnega, rekli bi diletantskega zarotništva. Toda previdnost je bila takrat potrebna, ker so mi žandari zelo budno sledili na vsakem koraku in pazili na vse moje zveze.

Da bi se laže izmikal tej kontroli, sem se dogovoril s Prislanovimi, da se preselim v kaščo blizu hiše, tako da bi lahko imel več svobode. Kašča je bila zelo star kmečki hram, v kakršnega kmetje prapljajo žito in druge prideleke. Ker je bila res zaslišeno bivališče, sem prvo zimo v njej zelo težko preživel. Pod je imel velike spranje, ki sem jih mašil s papirjem, da bi manj pihalo iz spodnjega odprtega prostora. Šele drugo zimo sem si postavil majhno pečico, gašperka. S selitvijo se je zmanjšalo policijsko nadzorstvo nad menoj in Prislanovi so se tako laže izgovarjali. Zenske so si lahko žmisljale, da sem šel po večerji spat. Tako sem imel ob večerih mnogo več prostosti. Kajzica stoj na zelo primernem kraju ob potoku, nad katerim je breg in gozd. Tako sem laže odhajal na tajne sestanke s komunisti.

Seveda je bilo mnogo hoje v breg, a zaradi previdnosti je to bilo potrebno. Čez cesto mi ni kazalo hoditi, ne le zaradi žandarijev, ki bi jih lahko srečal, ampak ker sem vedel, da imajo žandari svoje ogleduhe med sosedi.

Večkrat je prihajala v Trbovlje tudi štefka Zbašnik, ki je bila ta čas tajnica Zveze delavskih žena in deklet. Poleg legalnih poslov s trboveljsko žensko organizacijo nam je posredovala tudi stike s Pokrajinskim komitejem.

Jeseni 1934. leta je prišlo že do nekaterih bistvenih sprememb v partijski liniji. Po leipškim procesu proti Dimitrovu in tovarišem smo dobili nove sklope Izvršnega komiteja Kominterne. V njih so že govorili o akcijski potrebi splošne enotnosti delavskega razreda skupaj s socialdemokrati. Ta sprememba je sledila velikemu porazu delavskega gibanja v Nemčiji, kjer so nacisti onemogočili delovanje komunistov in socialdemokratov. Tudi Gorkičevo vodstvo je opuščalo linijo RSO in pozivalo komuniste k tvornemu delu v Ursovih sindikatih.

Se bolj določeno pa so o teh spremembah govorili na pokrajinski konferenci, ki je bila septembra 1934 v škofjskem dvorcu v Goricanah pri Medvodah. Te se nisem mogel udeležiti, ker sem bil preveč pod žandarsko kontrolo. Obvestil pa me je o njej Kardelj, ko se je prišel poslovit pred svojim odhodom v tujino. Povedal mi je več važnih stvari s te konference. Med drugimi je govoril tudi o novem predstavniku CK Rudiju, ki je na konferenci pomagal, da so se odpravili prejšnji nesporazumi med PK in Gorkičevim vodstvom, da so bila odpravljena naša stališča glede dela v sindikatih ob volitvah v Delavsko zbornico. Zlasti spodbuden pa je bil sklep o pripravi na ustanovitve KP Slovenije in Hrvaške. Povedal mi je, da po konferenci organizirali v škofskem dvorcu in da je Ivan Maček novi sekretar PK. Rudiju je zelo zaupal, ker se je z realizmom loteval vseh problemov. Ni mi pa vedel – ali ni hotel – povedati, kdo je ta nova osebnost v vodstvu KPJ. Sam ga še dolgo nisem imel prilike spoznati, pač pa sem poznal razumljive in spodbudne članke v Proleterju, ki jih je Rudi (Tito) pisal o konsolidaciji partije.

Odslej smo se morali vse bolj posvečati legalnim oblikam boja. Tudi najbolj znani komunisti naj bi se javno udeleževali, ne le v društvi Svobode in v sindikatih, marveč v primernih oblikah na odprtih političnem torišču.

Hkrati pa smo v Trbovljah imeli nove težave v lastnih vrstah. Bilo je nekaj zagreznih sektašev – oportunistov, ki niso hoteli slišati o enotnosti sindikatov in so se nam priporovali proti socialdemokratu. To jim je bil le izgovor za opravičevanje lastne pasivnosti.

Francoska nasprotja

Vroči tiri za brzec novega tisočletja

V delovnih razmerah iz prejšnjega stoletja nastaja proga za futuristični vlak

BURGUNDIJA, septembra (od našega pariškega dopisnika) – Med blago vzvalovljenimi griči naj bi naslutili fantome kompostelj-skih romarjev in črnoplašnih križarjev, mi je napovedoval Michelinov priročnik. V knjižici konkurenčnega »modrega vodnika« niso mogli prehlaviti gastronomskih postojank ob reki Yonne. Toda turistične napotke je preglasil žvižg futurističnega vlaka, v spomin se je vrezala podoba šotorov, pod katerimi že tri mesece stavkajo Arabci, polaganci tirov za najsodobnejšo progo na svetu.

Ahmed in Toleki ne vesta, da se že leto in dan po polje pomikata čez regijo, ki je kulinarčna trdnjava Francije, niti sanja se jima ne, da za židovi okoliških opatij mehihi že stoletja negujejo gregorijanski korral in, nič manj pobožno, žlahtno vinskotrt; zanju in za njune magrebske tovarise je bil eden od redkih pristnih stikov z deželno »solidarnostni mešui«, na raznju pečena ovca, s katero so jih pogostili krajevni komunisti in levičarski sindikalisti. Domačini se s traktorji vozijo mimo, po svojih opravkih, brezbržno, a mislijo na

Francoski TGV bo s povprečno hitrostjo 213 km na uro in z največjo hitrostjo 260 km na uro prihodnje leto najhitrejši redni vlak na svetu. Na novi progi Rim – Firenze bodo 1982 enake dosegle kompozicije »diresissime«. Doslej najhitrejši vlaki:

- japonski »šinkansen« (Tokio – Osaka – Hakata, 210 km na uro),
- britanski »intercity« (London – Bristol, 200 km na uro),
- francoski »l'aquitaine« (Pariz – Bordeaux, 145 km na uro),
- zahodnonemški Hamm – Bielefeld (143 km na uro),
- sovjetski »svrora« (Leningrad – Bologoj, 135,33 km na uro),
- ameriški »morning zephyr« (Aurora – Rochelle, 135 km na uro).

svoje – kmet, tudi sodoben francoski, tisti, ki mu gosi pita stroj, ne razume ljudi, ki že od maja sedijo križem rok, in se bolj postane nezaupljiv, ko na robu avallonskih gozdov zagleda žandarje. Gradbišče je zastraženo noč in dan, malo zaradi stavkocarov, zadnje dni še bolj zaradi težke bombe, ki je v nedeljski noči eksplodirala sredi tabora, s kosi litega železa preluknjala šotorska krila, ranila Hattaba v nogo...

Sest kilometrov dolga zavorna pot

TGV je eden od spomenikov, ki si jih zida 5. republika, obtožuje opozicija. TGV, super brzec na bodoči progi Pariz-Lyon, najhitrejši vlak na svetu, tako hiter, da se bo v sili mogel ustaviti šele po šestih kilometrih, med normalnim zavrlnim manevrom po desetih. Kratica pomeni »train à grande vitesse«, vlak z veliko hitrostjo. Prava revolucija na tirih, in že danes, leto pred prvim žvižgom, glavobol letalskih družb: računajo, da bodo na lyonski liniji izgubili 80 odstotkov potnikov, na grenobelski 40, marsijski 15... Zdalj traja vožnja z »mistralom« iz Pariza do Lyona tri ure in trideset, prihodnje leto, ko bo stekel promet na prvem odseku nove proge, se bo čas vožnje skrajšal že za eno uro, a oktobra 1983 bo TGV v celosti povezal natančno v dveh urah. Na »sončni avtocesti«, če je količnik prazna in če vsaj kolikor toliko upošteva omejitve hitrosti (130 km), prej kot v štirih urah in pol ne pride na cilj.

Os Pariz – Lyon pomeni letni pretok desetih milijonov ljudi v obeh smereh, bodisi po kopnem ali po zraku. Samo železnica si v letu 1985 obeta 21 milijonov potnikov. Na novi progi bo zato v nekajminutnih presledkih drvelo kar 97 kompozicij TGV. Podpisane so naročilnice za 680 vagonov in 170 vlečnih vozil, rumenih pošasti z aerodinamičnim rilcem. Ves ta vozni park bo skupaj z graditvijo nove dvotirne proge, elektrifikacijo in avtomatizacijo stal šest, sedem milijard frankov. Na kocki so posli, ki niso nič manj vrtoglavi od bodočih vožnje, in zato je razumljivo, da »patroni« nenadno zapletli s polaganci tirov v lovljenju napetih rokov podirajo kompiutersko sestavljene mrežne plane.

Vsakemu gradbenemu inženirju bi poskočilo srce, če bi videl, kako se čez Burgundi-

jo plazijo tri nove proge, po kilometer na dan, z vsega kakimi tisoč delavci, vstevši šoferje in režijske: eni polagajo betonske pragove, drugi 288 m dolge tračnice, tretji pritrjujejo, črti varijo, drug za drugim se pomikajo specializirani, avtomatsko vodeni stroji, ki vrtajo, dvigajo, zabijajo, a vse operacije potekajo z nekakšne pomične ploščadi, ki leze po provizorični progi, položeni ponoči, nakar zvečer ploščad demontirajo jo preselijo na sosednji tir in naslednjega dne se pomika v nasprotno smer... »Drouardova metoda!« mi laiku pojasnjuje neki inženir. In zvem še, da proga ne pozna viaduktov, ker se TGV ne meni za vzpetine: vsaka kompozicija bo imela dve vlečni vozili, eno spredaj, eno zadaj, s skupno 6200 kW pogonske moči, povrh pa bo za premagovanje dolgih vzponov izkoriščala kinetično energijo svoje strahovite hitrosti – kot vagončki na cirkusnem toboganu. Skratka, pri novi progi – prvi liniji, ki jo v Franciji gradijo po letu 1928! – so se projektanti igrali s 3,5-odstotnimi vzponi, medtem ko so se njihovi predhodniki pri klasičnem omrežju izogibali že enodstotnim...

Vse je gladko teklo, potolažili so se tudi razburjeni župani, ki jim je nova proga zasedala v gozdove in pašnike (le nacionalne svetinje, vinograde pri Pouillyju, se je morala ogniti v širokem loku, pa moravnega narodnega parka tudi), graditelji niso presegli proračuna ne prekoračili rokov, a tedajci so polaganci tirov izpustili traverze iz rok...

»Mi lačni, mi ne stavkati«

»A veš, koliko zaslužim? Na mesec 2700 frankov,« mi pravi neki Alžirec. Vem, da me ne tika iz tovarstva, še manj pa ne iz nesposljlivosti, temveč preprosto zato, ker se v stiku z navadnimi delavci nikoli ni mogel naučiti francoskih vikalnih oblik. Pri družbi Desquenne et Giral, kooperantu železnice, nasprotno zatirajo, da noben od polagalec tirov s premijami in družinskimi dodatki ne dobi manj kot 4000 frankov. Bodi tako ali drugače, funkcijarij prokumunistične sindikalne centrale CGT, edine, ki deluje v podjetju, so zahtevali tri tisoč čistega in boljše življenjske razmere (spet direkcija: predstavniki prefekture so si barake ogledali, pripomnili nima niti inšpektorat za delo).

Vrvež na nekaterih gradbiščih je zamrl, direkcija je, tedaj odpustila najglasnejše nezadovoljnosti, privedla iz Pariza novo delovno silo – prave azijski kulije, mlade begunce iz Tajske, Kampučije, Vietnama, Sri Lanke. Ne moreš se pogovarjati z njimi: večina ne zna niti besedice francosko, a vsi so prestrašeni, ne razumejo, kaj se dogaja okrog njih, zakaj koščeni Magrebčani z okolnih nasipov vpijejo nanje, zakaj delovodja odganja fotografirale in televizijske reporterje...

Francoska železnica preživlja močan prehod: do 1982 po 6 milijard frankov naložb na leto; zmanjšanje primanjkljaja, ki so ga doslej krili z državno podporo in povečevanjem tarif, od 6 milijard (1979) na 2 milijardi frankov (1982); postopno povečanje števila potnikov in prevoznega blaga (za 2,7 oziroma 1,4 odstotka na leto).

Po proizvodnji in izvozu železniškega voznega parka je Francija prva v Evropi in druga na svetu (za ZDA, kako leto tudi pred njimi). V tej panogi je zaposlenih 30.000 delavcev.

Na omrežju prog v skupni dolžini 34.522 km (od tega 9.710 elektrificiranih) kroži vsak dan približno 13 tisoč vlakov. Število potnikov 1978: 684 milijonov. Zaposlenih 1978: 259.000 (1938 čez pol milijona).

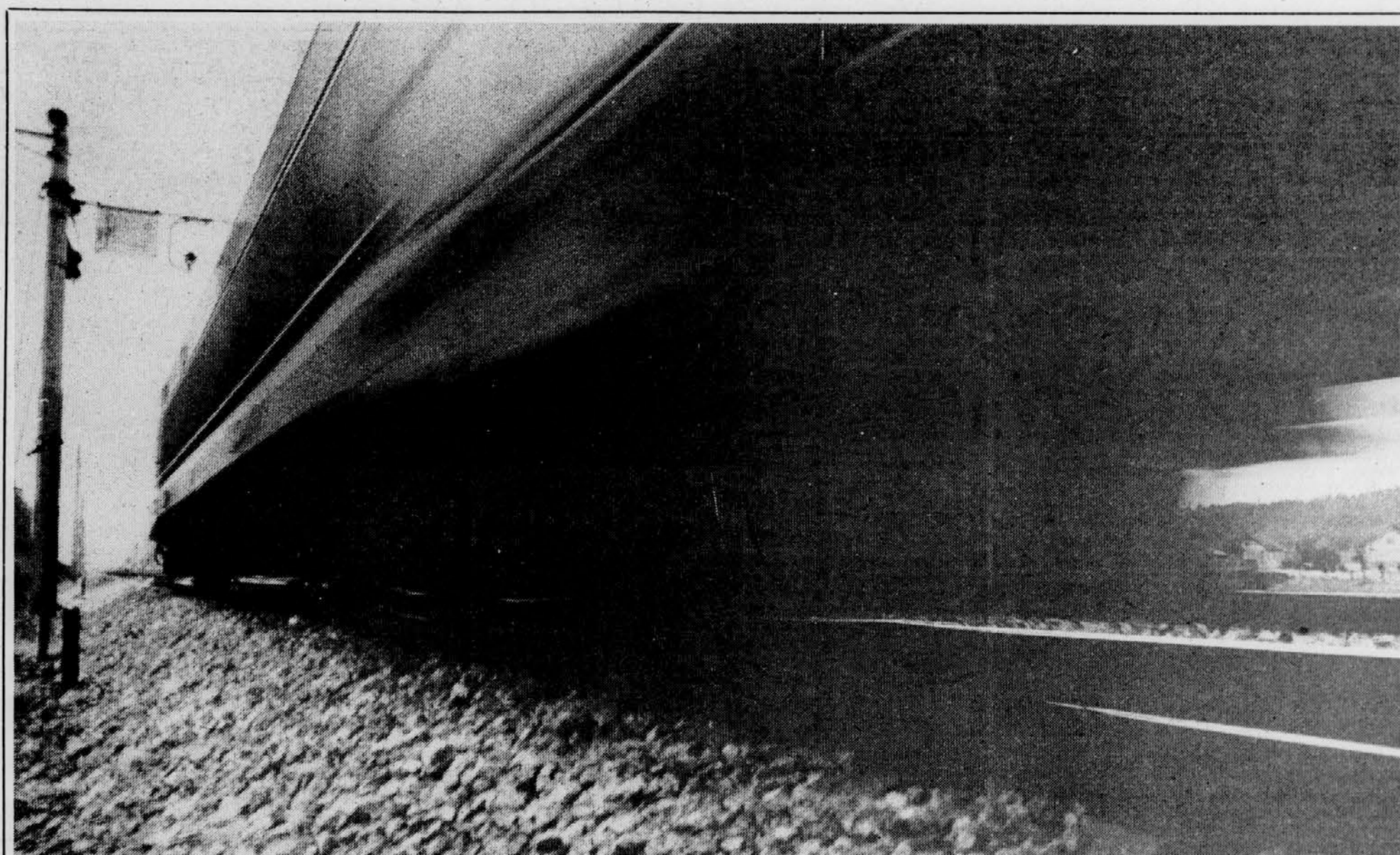

foto Miško Kranjec

»Mi lačni, mi ne stavkati,« je vso emigrantsko tragedijo z nekaj besedami izpovedal pritlikav Laozan. Razumeli so zadnje tudi Magrebčani, nič več ne strahujejo teh revežev, ki jim najemniki v Parizu niso povedali, kam se podajajo, a ko se je ob gradbiščih zaškrilo, so jim delovodje brž vsilili v podpis izjave, da se ne bodo pridružili stavki, da »jemljejo na znanje«, da bo njihova začasna delovna pogodba v tem primeru avtomatsko prekrajšana... Podpisali so, vsak s svojimi kracami, besedilo, ki ga večina sploh ni razumela. In zdaj delajo, kot vedo in znajo, nevajeno, nerodno, v nenehnem strahu, ali bodo jutri še tu, medtem ko se nad njihovimi glavami lomijo kopja sindikata in delodajalcev.

Nekaj baročnega je bilo v pogledu na drobne postavke v modrih delovnih oblačih in rumenih čeladah, na okrogle posevnoke obzrevali bujne delovne oblačke pokrajine, prečete s spomini na pridigarja Bernarda, ki je prav to deloval na drugo križarsko vojno; a če si pogled obrnil drugam, ti je obvisel na nič manj baročnih, z okoliem neskladnih arabskih potezah mož in očetov, ki se enkrat na leto s culami in z odrgnjenimi kovčki odpravijo čez Sredozemsko morje k čakajočim družinam. Stavkajoči in stavkajoči, prvi iz Afrike, drugi iz Azije, a oboji ujeti v politične in ekonomske mreže tuje dežele, ki si gradi progo za ultra moderen vlak.

Vlak, iztrgan iz človekovih rok

Pravzaprav so ti kuliji egeosovske dežele natančno tako odrezani od časa in kraja, kot bo od pokrajine in človeka oddvojen TGV. Že nove trase ponekod ni več razločiti: malo iz ekoloških, še bolj pa ekonomskih razlogov so jo neviljivo speljali po oblikih vijugah burgundskih reliefa. Pravo, da so pri izkopu in pri gradnji infrastrukturnih objektov – viaduktov, nadvozov, usekov, opornih zidov itd. – prihranili

do 30 odstotkov, kajti zaradi že omenjenih zmogljivosti dirkaškega TGV so lahko opustili klasično trasiranje proge po dnu dolin. Proga se zato skoraj povsod izogne naselijem, se harmonično zliiva s pobočji in slemen (a kljub temu je od sedanje krajša kar za 90 km!). Kot avto ceste bo seveda ograjena in ob vseh 426 km bodo nad njo beделе elektronske oči. Kompozicije bodo vodili iz računalniškega centra v Parizu, strojevodja bo le izpolnjeval navodila, ki jih bo odčitaval na zaslonu. In če se bo karkoli zapletlo – če bo žival preskočila ograjo, avto zgrmel z nadvoza, človek napravil napako – bo pariški računalnik takoj ukrepal. Sistem je navsezadnje že preskušen in zanesljiv: uporabljajo ga, denimo, za krmiljenje kompozicij na gosto razvejenem omrežju pariškega metropola.

Prvi poskusne vožnje s TGV so opravili v nižinski Alzaciji in na neskončno ravnih odsekih jugozahodne pokrajine Landes: vlak je zlahka dosegel hitrost 300 km na uro, a od Pariza do Lyona (in pozneje dalje proti jugu, še prej pa po odcepu do Dijona in naprej proti Zenevi) bo TGV drvel »samo« z 260 km na uro. Zaradi značnega strujanja in pritiskov, ki bodo nastajali ob srečanjih dveh kompozicij, so vagonom zasnovali dvojna okna, podobna letalskim linam. Vse tračnice bodo zvarjene, tako da ne bo več slišati značilnega udarjanja koles. Zaradi hermetično zaprtih in aerodinamično oblikovanih vagonov, spojenih z mehastiimi prstani, bo vožnja tiha, tišja kot polet v letalu. In nobenega zibanja več, saj so vzmeti zamenjali z obesami. Razočarani bodo samo ljubitelji razgledov: le ugibali bodo lahko, kod se vozi, saj bodo vsi bližnji plani zabrisani bežeča ploskev...

Direkcija SNCF, francoske državne železnice, je natančno izračunala tudi energetsko bilanco, se pravi, prihranke. Prvič, z novo progo bo razbremenila sedanjo, na kateri bo lahko povečala tovarni promet. In, drugič, čeprav bo TGV zaradi velikih

hitrosti porabil veliko več energije kot sedanji brzovlaki – preračunano na nafto: 18,7 grama na potnika in prevoženi kilometer namesto 15 gramov – se bo končni račun le iztekel, predvsem zaradi krajše proge. Skratka, upošteva se potnike, ki jih bo železnica »speljala« letalskim družbam – letalo, trdijo pri SNCF, je na notranjih linijah trikrat pogoltnješe od TGV – bo Francija po zaslugi TGV vsako leto dosegla energetski prihranek, izražen s 110 do 130 tisoč tonami sakrosantne nafte.

»Vrhunski material, robijaško delo«

Abdelaziz, ki danes s kakimi tridesetimi tovarši vztrajno tabori sredi Avallonskih gričev in iz dneva v dan malodušneje razvija transparente, bo nemara že pozabil na stavko, ko bo zapisal prvi TGV. Poravnala komisija je sicer dosegla, da je družba Desquenne et Giral popustila in privočila v zahtevano zvišanje plač – konkurenca podjetja so jim že speljala posel na nekaterih gradbiščih – toda »patroni« so ostali trdi glede zahteve, naj preklečijo odpovedi... Stavka se zato nadaljuje oziroma, boljše rečeno, »prhne« po starem preskušenem receptu delodajalcev: spodkopali so jo s posevnookimi kuliji, z zastraševalnimi metodami medijo najodločnejše.

Kdo je vrgel bombo med šotore? Policijska preiskava je stekla, rezultatov ni. Sindikalna centrala CGT je pozvala vse polagalec tirov na enodnevno nacionalno stavko (12 tisoč jih je, združenih v štiri velika podjetja, kajti če v Franciji novih prog ne gradijo, tedaj obnavljajo stare, hkrati pa razpredajo metroje). Simbolična podpora, a več ni pričakovati, zakaj bliža se jesen s skrbmi za ozimnico. Tuja delovna sila, a te je med polaganci tirov okrog 80 odstotkov, pa je v Franciji že tako ali tako na trnih. Osem ur na progi ob vsakem vremenu, po 400 litrov tople vode na 100 ljudi, hladne

porcije... toda Ali in Muffok bosta raje stisnila zobe in popustila, saj vesta, da nezaplenost preži po vsej deželi in da ne manjka rezervne vojske, katere edino geslo je »jaz lačen, jaz ne stavkati«.

Delodajalci so letošnje poletje trši kot običajno: čas gospodarske krize ni čas za sindikalne manevre, je izjavil eden od podpredsednikov združenja »patronov«. Čelo predsednik republike je po vrnitvi s počitnic, med kosilom, ki ga je priredil v čast svojemu premieru, pihajočemu četrto svečko na matignonski torti, uprl obtožujoč prst v »vse, kar dezorganizira in osiromaši skupnost«. Melodijo zato povzemajo tudi pri SNCF: angažirali smo toliko izredno specializiranih tehničnih sredstev, da si ne moremo privoščiti zamujanja rokov. »Vrhunski material, robijaško delo«, je o stavki polagalec tirov v naslovu zvil celotno buržoazno »Figaro«. Na ministrstvu za delo pa so volivce skušali potolažiti z eksperimentalnim načrtom za »premične bungalove«, v katerih naj bi Ahmed, Tolekij, Hattabi, Abdelaziz, Aliji in Muffoki po napornem delu počivali in živeli, kot se spodobi za civilizacijo in stoletje. Toda prvih 14 poskusnih baz bodo postavili šele prihodnje leto.

SNCF medtem kuje nove načrte. Na pomlad bo skušala s TGV podreti lasten svetovni rekord na tirih (s 331 km na uro ga je že 29. marca 1955 dosegla kompozicija, ki sta jo po progi v Landes vlekli lokomotivi bb 9-004 in cc 7-107). Za overitev rekorda morajo namreč izpolniti dva pogoja: kompozicija mora biti klasična, tj. taka kot v rednem prometu, pa tudi proga mora soditi v redno omrežje. Na pomlad, ko bo stekel promet na prvem odseku nove proge, bosta pogoja torej izpolnjena. In tedaj bo TGV naskočil tudi rekord, s kompozicijo, v kateri bo pet vagonov. Cilj, ki so si ga zastavili: 100 m na sekundo, se pravi 360 km na uro.

Vilko Novak

Milica Kacin-Wohinz: Bazovica (2)

Obtožnica

Iz obtožnice preiskovalne komisije Posebnega sodišča za zaščito države zvezno, zakaj so bili štirje Slovenci usmrčeni v Bazovici in zakaj so drugi prestajali kazen v fašističnih ječah in konfinacijah. Objavljamo ta dokument, napisan 16. avgusta 1930, ker vsebuje opis delovanja narodnorevolucionarne organizacije v celoti, kakor ga je rekonstruirala preiskovalna komisija, tudi za tisti del organizacije, ki ni bila postavljena na zatožno klop na prvem tržaškem procesu, pač pa 15 mesecev pozneje v Rimu.

Opis dogodkov ne komentiramo, popravljamo ali dopolnjujemo, čeprav so nam iz spominskih virov znani še drugi podatki. Najobsežneje so opisani v knjigi Vekoslava Špangerja: Bazoviški spomenik in v rokopisu spominov Zorka Jeliniča. Dokument je opremljen z 6 najnovejšimi stvarnimi pojasnili, izpušeni so sezname oseb in odlomki s podrobnostmi.

Preiskovalno komisijo so sestavljali: Achille Muscara, divizijski general – predsednik Giovanni Presti – sodnik poročevalec Claudio Pessani – konzul fašistične milice, Mario Griffini – konzul fašistične milice.

Obrazložitev

Slovensko govoreči državljani Julijske krajine so s številnimi sredstvi, dobljenimi

preko meje, delovali proti Italiji z ilegalnim širjenjem slovenskega tiska, vsebujočega protaške laži zoper Italijo; s požigi italijanskih šol; uboji italijanski domovini najbolj vdanih drugorodcev; terorističnimi dejanji zoper posameznike in zoper vojaške in javne zgradbe; ropi, vohunskimi in drugimi zločinskimi dejanji.

V zadnjih štirih letih je bilo v Julijski krajini storjenih 99 tovrstnih zločinov.

Zaradi njihove resnosti velja omeniti: 31 oboroženih napadov in poskusov uboja fašistov, vojakov in karabinerjev; 13 ubojev; 18 požigov šol, vojaških skladišč in delavnic; 8 terorističnih napadov; 4 primerne špijonaže.

Izkazalo se je, da to kaznivo delovanje ni le izraz delinkvence posameznikov ali jav-

nosti, marveč je protitalijanska manifestacija posameznih društev, ki imajo enak akcijski načrt in skupne cilje v smeri napada na varnost države in širjenja terorja med delovnim ljudstvom Julijske krajine.

Bili so zbrani številni dokazi zoper posameznike, vendar ni bilo mogoče tudi z gotovostjo identificirati organizacije, katere vodje so bili očitno vsi storilci in ki je poleg navodil dajala tudi denar, orožje in eksploziv.

Še enkrat se je moralo zgoditi, da je bila prekrita kri Gvida Nerija in dveh njegovih zvestih delovnih tovarišev, preden je mogla pravica individualizirati storilec in dobiti jasne dokaze o dobro opremljeni nevarni teroristični organizaciji.

Na večer 10. februarja 1930 okrog 22.50 je v prostorih fašističnega dnevnika Julijske krajine »Popolo di Trieste« eksplodirala bomba, ki je povzročila smrt novinarja Gvida Nerija, hudo ranila urednika Giuseppeja Missorija, tiskarja Danteja Apollonia in časopisnega sluga Marcella Bolla, ter poškodovala zgradbo.

Bombo z močnim eksplozivom so postavili in zamaskirali na stopnišču petnadstropne zgradbe, in to v prvem nadstropju, kjer je sedež časopisne uprave, uredništva in tiskarne. Ali natančneje: v levem vogalu za osebo, ki se vzpne do stopnišnega presledka, s katerega peljejo vrata v omenjene prostore.

Zločin je bil storjen v času, ko ponavadi pridejo v zgradbo uredniki, raznašalci, tiskarji in časopisno občinstvo, to je ob uri, ko izide časopis.

Nerija, mladega Gvida, ki ga je v nekaj urah pobrala smrt. Vsa Italija in ves civilizirani svet sta bila spričo tega globoko ogorčena.

Prebivalstvo Julijske krajine je dostojanstveno in disciplinirano zatrla svojo jezo in bolečino, čeprav je nesrečni Neri v zadnjih trenutkih življenja natančno in jasno opisal preiskovalnim organom, kdo je zakrivil zločin.

(Guido Neri ni mogel opisati storilcev, ker jih nihče ni videl, sicer bi jih že prej prijeli; to je razvidno iz drugih dokumentov. Policijska je najprej aretirala nekaj deset politično osumljenih in venomer nadzorovanih oseb, socialistov, komunistov, narodnjakov, sumila pa je tudi skupino fašistov, ki je bila v sporu z vodstvom. Šele v aprilu je prišla na sled storilec in jih aretirala v dneh od 4. do 18. aprila. Na Gorškem pa je že novembra 1929 prišla S. Bevka in C. Kosmača pri neki drugi akciji, od 15. marca dalje je aretirala voditelje in članke goriške organizacije – op. pisca.)

Pred tem dogodkom, t. j. 5. in 6. januarja istega leta je eksplodirala bomba ob izstoku svetilnika zmag (Faro della Vittoria) v Trstu, hkrati pa so zločinci v otroškem vrtcu v Lokvi podtaknili ogenj, ki je hudo poškodoval zgradbo.

Očitno je šlo torej za obnovitev teroristične aktivnosti, ki je zbudila med domoljubnim tržaškim prebivalstvom ogorčenje, zato so lokalne oblasti in funkcionarji tega sodišča pri priči začeli preiskavo.

Prve preiskave so pokazale, da je bila bomba spod svetilnika zmag narejena po taistem postopku kot ona, ki je eksplodirala v »Popolo di Trieste«, da so bili subver-

Konferenca ILA

Omajani
temelji
starega
pravaMednarodno pravo najšibkejšje pri
preprečevanju mednarodnega terorizma

Zelo velik bi moral biti koš za odpadke, da bi vanj spravili vse, kar je bilo tu izrečenega in napisanega, je na nedavno končani beograjski konferenci Svetovnega združenja za mednarodno pravo (ILA) po štiriurni razpravi o vzpostavljanju pravnega nadzora nad mednarodnim terorizmom pikro pripomnil eden od razpravljalcev.

Cinična opazka sicer ni imela drugega namena kot retoričnopodkrepi razpravljalčeve besede, vendar bi jo kljub temu lahko razumeli v dvojnem smislu. Kot dvom o prispevku ILA k razvoju mednarodnega prava in kot sum, da je njeno delo brezplodno izgubljanje časa, ali pa tudi v življenju zanikan, a vendarle med nekaterimi še priljubljen dvom o tem, da bi bilo z mednarodnim pravom in njegovim razvojem sploh mogoče prispevati k spreminjanju odnosov v mednarodni skupnosti.

Pritrditi ni moč niti prvemu niti drugemu. Svetovno združenje za mednarodno pravo kot najstarejše znanstveno združenje že več kot sto let (ustanovljeno je bilo leta 1873) v okviru svojih strokovnih komitejev povezuje in usklajuje delo najuglednejših strokovnjakov za mednarodno pravo pri obravnavi najbolj aktualnih in obremenitvenih strokovno še nedorečenih pravnih vprašanj o mednarodnih odnosih. Res je sicer, da mednarodnega prava ne ustvarjajo posamezniki, pač pa države s svojo prakso in s sklepanjem mednarodnih pogodb. Vendar pa ILA, čeprav ni vladna organizacija držav, prav prek svojih članov vpliva na prakso posameznih držav. Njeni najuglednejši člani so namreč praviloma na ključnih položajih, bodisi v mednarodnih vladnih organizacijah bodisi v zunanjih ministrstvih posameznih držav.

Pri obravnavi strokovnih vprašanj, ki jih na novo odpirajo vse bolj zapleteni mednarodni odnosi, pa imajo posamezniki lahko odločilen vpliv in zmorejo s strokovno obravnavo utreti pota novim pogledom. To je članom ILA uspelo v zvezi z načeli aktivnega miroljubnega sožitja in upati smemo, da jim bo tudi glede novih gospodarskih odnosov.

Uzakonjenje neenakosti

Kot je pred 24 leti dubrovniška konferenca ILA pomenila začetek dela pri kodifikaciji načel aktivnega miroljubnega sožitja, ki jih je pozneje leta 1970 tudi general-

na skupščina OZN izrazila v deklaraciji o načelih mednarodnega prava o prijateljskih odnosih med državami, tako tudi zdaj kljub cinični opazki pravkar zaključeno konferenco ni pretirano označiti za začetek prizadevanj za preoblikovanje sodobnega prava v skladu s potrebami nove mednarodne gospodarske ureditve. Do sedaj zapostavljena pravna razsežnost uveljavitve novih mednarodnih gospodarskih odnosov je namreč na pobudo jugoslovanskega združenja za mednarodno pravo, bila na beograjski konferenci ILA osrednja točka.

Še manj kot dvomu o strokovnosti dela ILA bi bilo moč pritrditi dvomu o vlogi mednarodnega prava. Resda ga marsikdaj kršimo in resda v sodobni mednarodni skupnosti, ki jo tvori suverene države, ni organov, ki bi dosledno z močjo prisile skrbeli za spoštovanje njegovih pravil. Toda zaradi tega ga ni moč zanikati, saj bi mednarodno življenje brez številnih pravil mednarodnega prava preprosto zastalo. Mednarodnega prometa, mednarodne trgovine in sploh vsakršnih oblik mednarodnega komuniciranja bi ne bilo brez ustreznih pravil.

Problem tiči drugje. Mednarodno pravo, kakršno je danes, je v pretežni meri nastalo v evropskem krogu industrijskih razvosti držav v preteklem obdobju kot izraz njihovih interesov. Danes je torej nujna njegova presnova v skladu z interesi tudi drugih držav in novih potreb časa, kar je prevečevalo vso konferenco in sevalo iz njene dnevnega reda in iz razprave.

Že tako razrahljane temelje nekaterih osnovnih pravnih načel, kot sta, na primer, načelo svobodne uporabe morja in načelo formalne enakosti držav, so udeleženci konference še bolj omajali, še zlasti pa so se jim zdeli vprašljivi skoraj vsa pravila, ki urejajo mednarodne gospodarske odnose. Novih odnosov namreč ni mogoče vzpostaviti na starem pravnem sistemu, kar je bilo prvič uradno priznано prav zdaj v Beogradu.

Načelo enakosti držav v mednarodnih gospodarskih odnosih, na primer, v sedanjih

razmerah v bistvu pomeni uzakonjenje obstoječe neenakosti. Zato si je ILA med nalogami za prihodnje dveletno obdobje do naslednje konference zastavila tudi pravno utemeljitev novega načela o pravnem položaju držav v razvoju in novo temeljno človekovo pravico do razvoja. V novih razsežnostih pa so se tokrat pokazala tudi nekatera druga načela, in sicer o pravični odškodnini ob nacionalizaciji ali ekspropriaciji tujega premoženja in načela listine o gospodarskih pravicah in dolžnostih držav, zlasti načelo o popolni suverenosti držav nad svojimi naravnimi bogastvi.

Kje se začne veselje?

Razvoj znanosti in tehnike na mednarodni skupnosti zastavlja tudi povsem nova vprašanja, ki neposredno zadevajo tudi odnose med državami. Tako, na primer, se je v komiteju za vesoljsko pravo zastavilo vprašanje, do katere višine v zračnem prostoru so države še suverene in kje se začne vesoljski prostor, ki naj bi bil prav tako kot oceani skupna dediščina človeštva. Večina udeležencev se je strinjala s predlogom, naj bi razmejitev med zračnim prostorom držav in vesoljskim prostorom potekala na višini 100 kilometrov, ker je na tej višini za zdaj najnižja tirnica letetiš umetnih satelitov. Vendar pa so temu nekateri nasprotovali, saj ni moč zanikati tehnične možnosti, da umetni sateliti ne bi imeli tudi nižje tirnice letenja.

Medtem ko je meja v zraku še sporna, pa o mejah na zemlji v glavnem ni dvoma. Četudi so še tako nesporne, pa umazanega zraka in vode ne morejo omejiti. Tako je ob naraščajoči industrijski proizvodnji in vse večjem onesnaževanju okolja čedalje več držav brez obrambe pred onesnaženim zrakom in vodo iz sosednjih držav. Ni nas torej presenetilo, da so bili mednarodnopravni vidiki varstva okolja pred onesnaževanjem letos prvič tudi na dnevnem redu konference ILA.

Prav v mednarodnopravnih predpisih, katerih osnutek je pripravil poseben komitej

ILA, vidijo države možnost za zaščito pred tujim onesnaževanjem. Predpisi umazanega zraka in vode resda ne bodo ustavili na državni meji, zagotovili pa naj bi, da umazanija do meje sploh ne bi prišla. Po načelu dobrega sosedstva, na katerem temeljijo predpisi o varstvu okolja, država z dejavnostjo znotraj svojih meja ne sme škodovati drugim državam. Ne sme torej preveč onesnaževati reko, ki teče v drugo državo, ali pa onesnaževati zrak tako močno, da bi veter škodljivo snovi zanesel tudi v ozračje drugih držav.

Na konferenci so se s tem načelom v glavnem strinjali, vendar pa se je v razpravi o tem, kaj je onesnaženje okolja, pokazalo, da za preprečevanje tujega onesnaževanja okolja ne primanjkuje le mednarodnopravnih predpisov, ampak tudi politične volje.

Pravice na žrtveniku države

Isto bi bilo mogoče reči tudi za zagotavljanje temeljnih človekovih pravic. Tudi tu se je pokazalo, da se marsikje pravna razsežnost podreja politični volji. Tako je, na primer, v razpravi o vprašanju, katere so tiste človekove pravice, ki jih je treba v vsakem primeru spoštovati in jih tudi v obsebnem stanju ni mogoče omejiti zaradi ohranjanja javnega reda, profesor iz Bolgarije trdil, da so človekove pravice podrejene interesu države. Zato tudi ni nikogar presenetilo, da so imeli udeleženci iz vzhodnoevropskih držav pomisleke tudi glede osnutka pravil o postopkih za imenovanje in delovanje komisij za ugotavljanje kršitev človekovih pravic, češ da se take komisije vmešavajo v notranje zadeve držav.

Ko, na primer v neki državi grobo kršijo človekove pravice, številne mednarodne organizacije ustanavljajo preiskovalne komisije, ki naj bi ugotovile, ali gre res za kršitve človekovih pravic. Prav nasprotno od trditve udeležencev iz vzhodnoevropskih držav naj bi predlagana pravila omogočala normalno delo teh komisij, pa tudi zagotavljala, da bi bilo njihovo delo objek-

tivno in korektno tudi do države, ki je obtožena kršitve človekovih pravic.

Ta pravila, ki so jih kljub spornim mnenjem sprejeli, so dokaz, kako lahko mednarodno pravo prispeva k pravičnejši ureditvi sveta in enakopravnemu položaju vseh ljudi. Zagotovilo, da take komisije ne bodo zlorabljale svoje dejavnosti zoper določeno državo in da bo njihova ustanovitev in delo potekalo po pravilih, ki so jih države sprejele, bi namreč prav gotovo tudi prispevalo k temu, da bi bile države bolj kot doslej pripravljene omogočati delo takih komisij in s tem tudi omogočiti vpogled mednarodne javnosti v njihove odnos do spoštovanja človekovih pravic.

Teroristi uhajajo paragrafom

Področje, kjer je mednarodno pravo, vsaj na konferenci je bilo tako videti, danes najšibkejšje, pa je preprečevanje mednarodnega terorizma. Kljub vrsti konvencij, ki naj bi ga zaježile, se je v zadnjih letih izredno razmahnil. Medtem ko so leta 1969 v svetu zabeležili 29 žrtev mednarodnega terorizma, se je lani število povzpelo že na 587. Komite ILA za mednarodni terorizem je zato za beograjsko konferenco pripravil osnutek nove konvencije o pravnem nadzoru nad mednarodnim terorizmom, ki naj bi izenačila obravnavanje terorizma v vseh državah. Prav tako naj bi uveljavila enoten odgovornost držav do žrtev terorističnih dejanj in njihovo obveznost, da taka dejanja preprečijo in kaznujejo.

Toda osnutka konvencije na konferenci niso sprejeli. Razmejitevne črte med dejanji mednarodnega terorizma in navadnimi kriminalnimi dejanji na eni strani in tudi med terorizmom in osvobodilnimi gibanji na drugi strani namreč na konferenci niso uspeli jasno začrtati.

Ali je mednarodni terorizem zločinsko dejanje v tuji državi? Če bi temu pritrdili, potem bi bil mednarodni terorist tudi mož,

ki bi iz ljubosumja ubil svojo ženo na ozemlju tuje države. Vendar ne. To bi bil le, če bi jo ubil iz političnega razloga. Toda kateri politični namen je opravičljiv in kateri obsodbe vreden? Kje je meja med terorizmom in političnim bojem? Na to vprašanje pravniki še niso odgovorili. Ali bodo lahko, je še vprašljivo, saj ni moč prezreti dejstva, da danes številne, če že ne vse države, na dejanja mednarodnega terorizma gledajo z vidika svojih političnih interesov.

Čeprav je ob izredno razgibani, vendar žal v določenem smislu neuspešni razpravi o pravnem nadzoru mednarodnega terorizma nekdo menil, da je vse zaman, beograjska konferenca vendarle dokazuje, da ni dileme o tem, ali ukiniti preiskbo, prepogosto kršeno in ne v vseh pogledih ustrezno »vladavino prava« ter jo nadomestiti z voluntarizmom, anarhijo in z ničemer omejeno pravico močnejšega v mednarodnih odnosih.

Nasprotno, mednarodnopravni red, načela in norme je treba prilagoditi novim potrebam, novi družbeno gospodarski stvarnosti sodobnega sveta. Da ta proces že poteka, je pričal dnevni red konference in njena razprava. Seznam letošnjih udeležencev (600 iz 48 držav) pa dokazuje, da je poleg mednarodnega prava, ki iz evropskega vse bolj postaja pravo vsega človeštva, v preobrazbi tudi samo svetovno združenje za mednarodno pravo. Čeprav sicer v njem še vedno prevladujejo evropski in severnoameriški strokovnjaki, je vendar letos v tem, doslej dokaj ekskluzivnem združenju, več strokovnjakov iz dežel v razvoju kot kdajkoli doslej.

Čeprav je videti obrobno, pa tega dejstva ne kaže zanemariti. Doslej se je namreč dogajalo, da so dežele v razvoju prav zaradi šibke strokovne utemeljenosti svojih stališč, številne, še na politični ravni dobljene bitke, kasneje na strokovni ravni izgubile. Brez strokovne konkretizacije namreč politične deklaracije, pa naj bodo še tako dobro zastavljene, obvisijo v zraku.

Silvestra Rogelj

foto Janez Pukšič

zivni in protiitalijanski letaki, najdeni na obeh krajih zločina, enaki in da je torej morala oba napada voditi ista organizacija.

Kmalu po tem dogodku so preiskovalci našli še nekaj letakov, ki so bili tiskani v ilegali (Svoboda, 15. januarja) in odkrili razlog za ponovitev tega ostrega in krvavega terorističnega napada.

Na listkih, ki so jih natrosili v velikih količinah, je bilo nesramno zapisano, da hočejo teroristi Julijske krajine, združeni v enotno fronto »praznovati poroko beda- stega ženina« (piemontskega princa) in grde princeze (belgijske Marije Jožefine) s prelitanjem krvi italijanskih svinj in drugodce, ki so postali dobri in zvesti Italijani, ter z uničenjem svetilnika zmage in tržaškega dnevnika.

Na sramotilnem lističu je pisalo dobesedno tole:

»Jako slovesno in dostojno smo imeli prilo- ko občutiti mi Slovenci poročno slavnosti: v Lokvi pri Sežani je goreči otroški vrtec pripravil potrebno slavnostno razsvetljavo. Bombe v Trstu pri svetilniku »laži-Zmaga« so mogočno oznanile nevoljo izstrada- nega prebivalstva. V Hruševju pri Postojni je pa kraški fašist Blažina padel pod svincem in rešil naš rod svoje umazane prisot- nosti.« In dalje: »... prekleta Italija, faši- zem, Savoja, bedasti ženin in grda neva- sta.«

Kasneje, ko je prišlo do prvih aretacij, so preiskovalci ugotovili, da je bil datum za razdejanje dnevnika »Il Popolo di Trieste« izbran za obletnico lateranskega pakta (11. februarja) in da naj bi 23. marca, ob obletnici ustanovitve fašizma požgali šolo na Katinari in druge šole v pokrajini.

(Lateranski pakt med italijansko državo in Vatikanom je za Slovence v Italiji pome- nil, da jih je tudi Cerkev, ki se je dotlej ograjevala od fašistične raznarodovalne politike in zastopala pravico uporabe ma- terinega jezika v cerkvi, prepustila na mi- lost in nemilost fašističnemu režimu. — Op. pisca.)

Preiskovalci so nato odkrili še tretjo bom- bo in se na podlagi različnih priznanj prvih zapornikov prepričali o naslednjem v zvezi s eksplozivno bombo pri »Popolo di Trie- ste«, s terorističnimi organizacijami Julij- ske krajine in z odgovornostjo za druga zločinska dejanja.

★

Bomba, ki je povzročila omenjene žrtve in škodo v prostorih »Popolo di Trieste«, se pravi v enem osrednjih delov mesta, je malo pred tem prinesel Valenčič, uslužbe- nec podjetja Urbančič iz obmejnega kraja Bač (Valenčič se je pogosto vozil poslovno z avtom v Trst in že pred tem, kakor tudi pozneje nosil tržaškim dinamitarjem vsa- kovrstne peklenke stroje), od njega pa jo je po dogovoru prevzel Marušič. Ta je skrivaj bombo najprej v prostorih Ameri- ške italijanske banke, kjer je bil zaposlen, potlej pa se je dogovoril z Milošem in Bidovcem za izvedbo in izročil bombo Mi- lošu, ki jo je hranil še nekaj časa pri sebi.

Pred umazanim dejanjem sta šla Bidovec in Miloš na vnaprej določeno mesto in natančno preučila podrobnosti za izvedbo dejanja. Pozno zvečer 10. februarja je vzel Miloš bombo in jo skupaj z Bidovcem odnesel na podest pred vhodom v tiskarno, uredništvo in upravo časnika. Bidovec je prižgal vžigalno vrstico, nato sta se oba oddaljila.

Da bi speljal preiskavo na krivo sled, je Miloš izpovedal, da je on sam pred pobe- gom raztrosil po stopnicah protidržavne letake (ki so jih preiskovalci našli ka- sneje).

Bidovec, Miloš in Marušič so dali vse po- trebne podatke o pripravi in izvedbi zloči- na; podatki o izvedbi se natančno ujemajo z dognanji pristojnih organov izrednega sodišča pri preiskavi na kraju samem.

Dan po dejanju je Marušič skupaj z Milo- šem in Bidovcem slavil uspeh napada.

Žal mu je bilo le, da niso postavili bombe na bolj pripravnostno mesto, kjer bi povzročila več škode, in da zločinsko dejanje ni pre- prečilo izhajanja časnika. To je obžaloval tudi Vadjnal, za katerega se je izkazalo, da je izročil bombo Valenčiču.

Miloš, Bidovec in Marušič v svojo obram- bo zatrjujejo, da niso hoteli nobenih žrtev in da je bilo dejanje mišljeno le kot de- monstracija.

Vendar pa moč uporabljenega stroja, nje- govo maskiranje in lokacija — prostor, na- menjen urednikom in delavcem dnevnika, stanovalcem treh gornjih nadstropij in ob- skovalcem — ter izbor časa za izvedbo do- kazujejo pravi namen avtorjev napada in izključujejo vsako drugo namero.

Zato so tako oni kot Valenčič in Vadjnal, ki sta pripravila in dobivala težki smrtono- sni stroj za pokol, polno in nepreklicno odgovorni.

Kakor smo že omenili, je preiskava odkrila tajno teroristično organizacijo, katere ne- varni eksponenti so bili zgoraj navedeni tržaški dinamitarji, voditelji gibanja, ki so

delali škodo Italiji, naravi samega gibanja in odnosom z zamejstvom.

Goriška organizacija

Albert Rejec, tajnik goriškega društva »Edinost«, dopisnik tržaškega časopisa »Edinost« in študent rimske univerze je bil eden najbolj vidnih protiitalijanskih in slo- vnofilskih goriških elementov. Ker je bil vpleten v postopek proti Juliju Torkaju in soobtoženci zaradi protidržavne propa- gande in vohunstva in so izdali za njim tirnico, je v marcu 1929 skrivaj pobegnil čez mejo.

(Politično društvo Edinost s sedežem v Trstu in s časopisom Edinost — je bilo osrednja slovenska narodna politična or- ganizacija s programom zaštite narodnost- ne skupnosti pred asimilacijo. Ko se je leta 1922 goriški del društva odcepil in us- tanovil posebno goriško društvo Edinost s krščanskosocialnim programom, je tržaška Edinost ustanovila v Gorici osek svojega društva s tajnikom A. Rejecem. Obe dru- štvi je fašistična oblast razpustila jeseni 1928. — Op. pisca.)

Tako kot Rejec je deloval tudi Zorko Je- linčič, študent v Padovi, ki je bil zaradi tega kaznovan z opominom.

Rejec in Jelinčič sta bila v vodstvu števil- nih študentskih društev, povezanih v de- želno zvezo, ki so pod kulturno-športno- filantropskim plaščem skrivale našim poli- tičnim interesom sovražno dejavnost in imela protiitalijanske cilje.

Ta društva so po letu 1927 naše oblasti razpustile.

Niso pa razpustile društva »Adrija«, kate- rega člani so bili samo študenti in ki je bilo usmerjeno izključno h kulturnim ciljem, čeprav je bilo po Jelinčičevih besedah na- ravnanost izrazito proti političnim ciljem na- še države vlade. Najprej ga je vodil Re- jec, potem Jelinčič; slednji je postavil za formalnega vodjo društva univerzitetnega študenta Andreja Manfreda, čeprav ga je v resnici še naprej vodil sam.

Podobno je bila organizirana menza za revne študente, ki jo je ustanovil Rejec, po Rejecemv odhodu v inozemstvo pa sta jo vodila Jelenčič in dr. Sfiligoj. Njeni huma- nitarni cilji so bili samo navidezni, v resnici je bila ustanovljena zato, da bi privabila neizkušene študente iz pokrajine in jih vpeljala v protiitalijansko gibanje.

Menzo sta prva tri leta vodila zakonca Komelj, potem pa mati Janka Lenarčiča. Študenti so dobivali hrano brezplačno ali za majhno ceno; menza je namreč večji del živčaja dobivala zastoj s podeželja. Po- trebna denarna sredstva je pošiljala »Ju- goslovanska matica« iz Ljubljane, pomoč je znašala 2.000 lir na mesec.

Člana »Adrije« in menze sta bila brata Milan in Dušan Hreščak ter Viktor Kraš- na, ki so bili obsojeni v procesu tega sodi- šča zaradi uboja Kogejja; člani so bili še naslednji obtoženci sedanjega procesa: Slavko Bevk, Ciril Kosmač, Janez Lenar- dič, Anton Rutar, Andrej Manfreda, Sre- čko Logar, Anton Majnik, Maks Gatnik, Franc Fortunat in Gašper Banko.

(Dne 28. avgusta 1928 je komunistični mladinec Alojz Bregant v Gorici ustrelil fašističnega ovaduha Viktorja Kogejja. Med begom je ustrelil še fašističnega mili- čnika in sam padel. Policija je aretirala 50

osumljencev, predvsem slovenskih vodil- nih komunistov. Posebno sodišče jih je 21. maja 1928 obsodilo na 2 in pol do 30 let ječe, med njimi člane komunistične stran- ke V. Krašno in brata Hreščak. — Op. pisca.)

Rejec je že pred letom 1927 širil protiitali- jansko propagando, Bevk je namreč že leta 1925, ko ga je Rejec predstavil Rej- čev brat Maks, ki ga je tudi najel za dopi- snika tržaškega časopisa »Edinost« za Cerkljansko, dobil od Reja v Italiji pre- povedane liste »Jutro«, »Orjunos« in »Slo- venca«. Albert mu je pripovedoval o polo- žaju Slovencev in med drugim dejal: »Ita- lijani jih izkoriščajo in zatirajo. Zato mo- rajo biti enotni, da se bodo lahko upirali poitalijanjenju Julijske krajine, da bodo obdržali slovenskega duha in dočakali ugodnejše razmere, ko bo možno iztrgati Julijsko krajino Italiji in jo priključiti Ju- goslaviji.«

Leta 1927 so Albert Rejec, Zorko Jelinčič in Avgust Sfiligoj ustanovili tajno društvo z obim imenom naša organizacija. »Orga- nizacija«. To društvo je vodil Rejec do svoje izselitve v inozemstvo, potem pa je formalno izročil vodstvo Jelinčiču, čeprav je ostal še naprej na čelu organizacije. Rejec je vzdrževal stike z Jugoslovansko matico in pošiljal čez mejo podporo.

(Po spominih Zorka Jelinčiča je bila orga- nizacija ustanovljena oktobra 1927 na se- stanku na Nanosu. Sestanka so se udeležili Albert Rejec in Zorko Jelinčič kot pred- stavnika Goriške, Jože Vadjnal za Pivško ter Jože Dekleva in Dorče Sardoč kot predstavnika tržaške mladine. Dekleva in Sardoč sta bila aretirana in konfinirana že

Nadaljevanje na 24. strani

Salzburške igre 1980

Festival tradicije in kvalitete

Opere, koncerti, večerne pesmi, serenade, dramske predstave – zmeraj pa »Slehnernik«

Od 26. julija pa do konca avgusta so se vrstile predstave in koncerti v okviru letošnjega Salzburškega festivala, ene najuglednejših prireditelj v svetu. Čeprav so slavili upoštevanja vredni jubilej – šestdesetletnico festivala (22. avgusta 1920 je bila pred katedralo prva predstava: Hofmannsthalov »Slehnernik« v režiji Maxa Reinhardta) – je obletnica stekla mimo prav neopazno, brez posebnih zunanjih poudarkov.

Prav je tako, saj festival potrjuje svoje poslanstvo, svoj ugled in priljubljenost predvsem s kvaliteto, katero mu lahko zavidajo mnoge druge »poletne igre«, starejše in mlajše. Tudi letos je pred festivalskim poslopjem, okrog katerega je zmeraj živahno, plapolala med drugimi jugoslovanska zastava, znamenje, da na tej veliki poletni kulturni manifestaciji sodelujejo umetniki iz naše države.

Najbrž ni malo Jugoslovancev, ki so se predstavljali v šestdesetih letih festivala v operah, na koncertih, na recitalih in serenadah, gotovo pa je, da je bil eden najpogostejših deležencev pred leti naš tenorist Anton Dermota, dolgoletni ljubljeneць dunajskega in salzburskega občinstva. In če danes vprašamo v Salzburgu, po kakšnih kriterijih izbirajo umetnike, je njihov odgovor jasn: preprosto: samo po kvaliteti. Resda so prisotni vsi največji avstrijski in nemški dirigenti, pevci, igralci, vendar je Salzburg bolj kot kateri drugi resnično internacionalen festival, zato ni prav nič čudno, če poje Konstanca v »Begu iz Seraja« Romunka Ileana Cotrubas, Kraljico noči v »Čarobni piščali« Poljakinja Zdzisława Donat, Grofico v »Figarovi svatbi« Bolgarka Anna Tomovska-Sintow in Amneris v »Aidi« Jugoslovanka Ruža Pospis-Baldani. Ob slednji velja omeniti vsaj še nekaj naših rojakov: dolgoletna članica Dunajske državne Opere Olivera Miljaković je bila ponovno povabljen v Salzburg, da je pod Böhmovo taktirko odpele kočljivo vlogo nimfe Echo v Straussovi »Ariadni na Naxosu«; Sena Jurinac, ena v svetu najbolj uveljavljenih jugoslovanskih sopranist, pred leti redna gostja Salzburga, se je ponovno vrnila v Mozartovo rojstno mesto, tokrat kot interpretinja ene glavnih vlog v koncertni izvedbi Krenekove opere »Karl V.«. Potem je bil tu še elegantni Peter Matić, ki je nastopal v »Ariadni« (govorna vloga) in v »Slehnerniku«. Nemogoče je tudi prezreti razstavo Zorana Mušića v Traklovi hiši, ki sicer ne sodi med festivalne prireditve, a so jo odprli v dneh med

festivalom in je zbujala veliko zanimanje s turisti prenapolnjenega Salzburga. Tudi pri kritiki je našel na ugoden odmev: posebej velja omeniti obširni članek, ki ga je v časniku Salzburger Nachrichten objavil dr. Hans Widrich, vodja tiskovnega centra na slavnostnih igrah, sicer pa ena najuglednejših osebnosti v kulturnem življenju mesta in pokrajine, dober poznavalec jugoslovanskega in slovenskega slikarstva.

Raznovrsten program

Program Salzburškega festivala je vsako leto bogat in raznolik: opere, koncerti, večeri pesmi, serenade, dramske predstave in tako naprej. Festival se je pred šestdesetimi leti začel s »Slehnernikom«, ki je ostal vse do danes ena najznačilnejših, nepogrešljivih predstav; skoraj nikoli ne manjkata Nestroy in Schnitzler in letos so ponovno uvrstili v spored Shakespeara (komedijo »Kakor vam drago« v Skalni jahalni šoli), vendar velja, da je Salzburg prav od festivalskih začetkov mesto glasbe, predvsem Mozartove, a tudi drugih skladateljev. Na festivalu so se že ustali »lied-rabende« (večeri pesmi, ki jih prepevajo znani solisti ob spremljavi pianista); letos so prevladoval solistke (Jessye Norman, Marilyn Horne, Leontyne Price, Edita Gruberova, Christa Ludwig), mnoge je prizadela odpoved koncerta Luciana Pavarottija, ki je zbolel. Težavno je naštiati vrsto orkestrskih in solističnih koncertov, ki so se vrstili iz dneva v dan v različnih dvoranih, na njih pa so sodelovali predvsem Dunajski filharmoniki, Berlinska filharmonija ter orkester avstrijske radiotelevizije pa tudi drugi, na primer newyorški filharmonični orkester; dirigirali so jim Karl Böhm, Herbert von Karajan, Maurizio Pollini, Zubin Mehta, Lorin Maazel, Claudio Abbado.

Za tako obširen in bogat program so potrebni ustrezni prostori in Salzburg jih ima. Ni dobil vseh na mah, vendar je zdaj situa-

cija tako dobra kot malokje. Predvsem je pomembna osrednja festivalska zgradba oziroma sklop zgradb, ki predstavljajo arhitektonsko celoto in vsebujejo Veliko, Malo in dvorano Skalne jahalne šole (Felsenreitschule). V teh zgradbah so bile nekoč dvorane konjušnice z jahalnimi šolami, zdaj pa so spremenile svoj namen, vendar so v glavnem ohranile prejšnjo zunanost. Velika festivalska dvorana je bila zgrajena po načrtih Clemensa Holzmeisterja, ohranila je originalno fasado in bila končana leta 1960. Ima 2371 sedežev, je največja salzburska dvorana in nudi arhitektonsko in akustično idealne pogoje za uprizorjanje velikih oper, dram, koncertov. Tudi Mala dvorana s 1343 sedeži ni majhna, vendar so jo tako poimenovali po dograditvi Velike, prej je bila Festivalna dvorana. Že leta 1924 jo je iz zimske jahalne šole spremenil v gledališče Eduard Hütter leta 1962 pa jo je Clemens Holzmeister spremenil v festivalno dvorano. Današnja podoba sta ji dala leta 1963 arhitekta Hans Hofmann in Erich Engels, v njej pa uprizarjajo največ opere z manjšo zasedbo in večere pesmi. Najoriginalnejše salzbursko prizorišče pa je Skalna jahalna šola, ki jo je leta 1926 »odkril« Max Reinhardt in v njej uprizoril Goldoni-jevo veseligojo »Sluga dveh gospodov«. Tudi to dvorano in oder so posodobili v letih 1968-70, tako da po opremi ne zaostaja za Veliko in Malo. Salzburških festivalskih prizorišč pa je še več: trg pred katedralo, na katerem še vedno uprizarjajo ob lepem vremenu »Slehnernika«, znamenita koncertna dvorana Mozarteum in ne nazadnje dvorana Deželnega gledališča, ki je bila naposled preurejena v letih 1977-78 in se lahko pohvali z moderno orodsko aparaturo in z novimi prežračevalnimi napravami.

Domingo in Ponnellov »Hoffmann«

Med vsemi prireditvami v okviru festivala pa občinstvo nemara najbolj privlači opero, kar ni prav nič čudno, saj imajo v Salzburgu resnično velike možnosti za prave tehnično-scenske »čudeže«, vse predstave spremlja odlični orkester Dunajskih filharmonikov, angažirajo pa najuglednejše svetovne soliste. Tudi režiserji so v sodobni operi zelo pomembni in v Salzburgu delujejo takšne osebnosti, kot so Jean-Pierre Ponnelle, Filippo Sanjust, Karajan, Dieter Dorn. Na festivalu imajo navadno na sporedu šest opernih predstav, od tega je polovica Mozartovih, ter ena slovesna premiera »velike« opere, ki ni nujno, da je germanska. Letos so pripravili Offenbachove »Hoffmannove pripovedke« – ob sletnici avtorjeve smrti. V Salzburg je ponovno prišel priljubljeni španski tenorist Plácido Domingo in s tem je bil del uspeha zagotovljen. Režijo je prevzel Jean-Pierre Ponnelle in pod glasbenim vodstvom Jamesa Levina je nastala predstava, ki daje pečat letošnjemu festivalu: tako po muzikalni kot po režijsko-scenografski plati je veličastna, izvirna, vznemirljiva; v londonskem Covent Gardnu, kjer načrtujejo premiero za jesen, se bodo morali posteno potruditi, če bodo hoteli konkurirati salzburski. Domingo je znova dokazal, da je trenutno na svetu tenor številka ena, da zna prilagajati svoj glas različnim stilom, da je prav v francoskih operah (poje tudi Joséja, Wertherja in Samsona) izvrsten, da pa je tudi prepričljiva ordska osebnost. Ponnelle je kot režiser in scenograf razvil svojo domišljijo v novo smer, tako da so bili prolog, prvo (izvirni pristop k obravnavi Olimpije) in drugo dejanje (živa slika vzornice matere) tudi po vizualni plati vznemirljivi, prepričljivi, medtem ko je bila Giuliettina zgodba manj inventivno izpeljana. Čeprav so bili tudi drugi pevci več kot solidni (José van Dam, Edda Moser, Ann Howell), se lahko o tej predstavi govori kot o novi Domingovi in Ponnellovi zmagi. Manj uspešna je bila druga letošnja premiera, Mozartov »Beg iz Seraja« v postavitvi Filipa Sanjusta in dirigenta Lorina Maazela. Čeprav glasbeno solidna, je vendar izraževala premalo Mozartovega duha, režijsko pa je bila dokaj konvencionalna in očitno je, da je tokrat Sanjust-scenograf prekašal sebe kot režiserja: prav ljubke so bile vse scene, ki so se okretno menjavale na vrtljivem odru. Od pevcev pa je le tenorist Peter Schreier kot

Izvrstni interpreti v Verdijevi »Aidi« na Salzburških slavnostnih igrah 1980: Mirella Freni kot Aida in naša Ruža Pospis-Baldani kot Amneris

Belmonte podal res pravi Mozartov lik, medtem ko Talvela in Cotrobasa tokrat nista prav zaživela s svojima junakoma (Osmiin in Konstanca). Občinstvo še vedno navdušuje »Čarobna piščala«, ki je na sporedu že tretje leto. Na originalno zasnovanem prizorišču Skalne jahalne šole (režiser in scenograf: Jean-Pierre Ponnelle) in z izvrstnimi protagonisti (umirjeni, svečani Sarastro-Martti Talvela; topla, nežna Pamina Ileana Cotrubas; blagovzrečni, stasiti Tamino-Eric Tappy; skoraj operetno razposajeni, a simpatično navihani Papageno-Christian Boesch) ter z oblikovalci manjših vlog je to predstava, ki bo gotovo omejena nekoč v analih festivala kot ena najboljših. Predvsem tudi zaradi ameriškega dirigenta Jamesa Levina, ki zna interpretirati Mozarta, in seveda zaradi Ponnellove duhovite režije.

Srečanje z Ružo Pospis-Baldani

Med stalno razprodane festivalske predstave sodi tudi Verdijeva »Aida« v glasbeni in režijski postavitvi Herberta von Karajana. Lanska atraktivna premiera je lansirala lirsko pevca Mirella Freni in Joséja Carrerasa v dramskih vlogah Aide in Ra-

damesa, letošnja obnovitev pa Jugoslovanko Ružo Pospis-Baldani kot izvrstno Amneris. Pospiseva se je dobro znašla v družbi Karajanovih ljubljencev in ko smo jo po eni od predstav zaprosili za kratek pogovor, je čeprav očitno utrujena, rada odgovorila na nekaj vprašanj. Pravi, da ji nastopi v Salzburgu pomenijo zelo veliko, saj je »velika čast peti s Karajanom, v delu, ki ga on režira in dirigira. Veliko doživitev pa je tudi prepevati ob spremljavi tako odličnega orkestra, kot so Dunajski filharmoniki. Treba pa je biti dobro pripravljen in discipliniran. Karajan zahteva, da daje vsak pevec od sebe vse, kar zmore. Veliko odgovornost pomeni delati z njim in veliko zadoščenje, saj je izreden dirigent in umetnik.« Na lanskih predstavah je pela Amneris (ne tako uspešno!) ugledna Američanka Marilyn Horne, letos jo je zamenjala Ruža Pospis-Baldani, čeprav so vsi drugi protagonisti ostali isti. Naša pevka se ni vznemirjala: »Karajan me je angažiral in jaz sem sprejela. Dosti sem že pela z njim in tako pozna moje zmožnosti. On je tisti, ki izbira pevce.«

Veliko poje v svetu, predvsem ste poznani v Zahodni Nemčiji. Pomeni to peti le ene vrste na primer Wagnerja? – Ne.

Pojem raznovrsten repertoar, največ italijanskega, farnoskega in seveda tudi nemškega.

Ste to poletje še kje nastopali? – »Nisem. Vmes sem občasno pohitela v Dubrovnik, a ne na festival, le na krajši počitek do naslednje predstave v Salzburgu.« Kaj pa v naslednji sezoni? – »Prav zgodaj bom začela. Najprej v Chicagu, kjer pojem Marino v Borisu Godunovu z Nikolajem Gjaurovim, nato v San Franciscu, kjer pojem v Tristanu in Izoldi.«

Boste peli tudi v Zagrebu? »Seveda bom, saj sem članica zagrebške opere, vendar bom doma lahko pela šele po 1. decembru, ko sem prosta.« Kaj pa v Sloveniji? – »Rada pojem v Sloveniji, saj sem pri vas pravzaprav začela na eni od oddaj Pokaži kaj znaš. Pred leti sem pela nekaj predstav Carmen. Rada pojem v manjših gledališčih pri nas in vesela sem, če skupaj z drugimi pevci pripravimo dobro predstavo. Špet bom prišla, ko me bodo povabili in bom prosta.«

Vladimir Frantar

Nadaljevanje s 23. strani

poleti 1928 in še ob tržaškem procesu preiskovalci niso odkrili, da sta bila soustanovitelja »organizacije«, kakor niso odkrili njenega imena. Na sestanku na Nanosu so ji dali ime TIGR, ki je sestavljeno iz začetnic mest Trst, Istra, Gorica, Reka. Tržaški del organizacije se je imenoval Borba, ko so po aretaciji 1928. njegovo vodstvo prevzeli mlajši. – Op. pisca.)

Kasneje se je Rejec, preobleden v fašističnega mileničnika, skrivaj vrnil čez mejo v Italijo in na kraškem ozemlju agitiral med prebivalstvom zoper vojaštvo, se pravi zoper Italijo. Rejec je tudi nameraval razstreliti sedež fašistične zveze v Gorici in to bi tudi izpeljal, če ne bi odšel čez mejo; po lastni izjavi je namreč imel v načrtu, da bo poslal ustrezna navodila iz Jugoslavije.

Zgoraj omenjeno tajno društvo je imelo tudi tajni izvršni odbor, ki ga je vodil Jelinčič, njegovi člani pa so bili Anton Majnik, Anton Rutar in Avgust Šfilgoj; Srečko Logar je bil član brez glasovalne pravice. Društvo je delovalo na Goriškem in je bilo, kakor bomo videli kasneje, direktno povezano z organizacijama na Tržaškem in na Krasu. Organizirano je bilo tako, da je ustrezalo političnim in vojaškim namenom. Njegova osnova je bila celica, v katero je bilo vključenih neomejeno število članov. Več celic je sestavljalo srenjo, več srenj pa odsek. Vodje vsake celice so morali sestaviti »trojke«, se pravi skupine treh članov, ki so jih izbirali med najbolj inteligentnimi in odločnimi člani organizacije. Samo vodje celic so vedeli, kateri člani so v trojkah.

Za sporazumevanje med sabo in s člani drugih društev so uporabljali šifrant, ki so

ga sestavili Bevk, Jelinčič in Rutar; sodeloval je tudi Španger, ki je vzdrževal zvezo med goriško ter tržaško in kraško organizacijo, kakor bomo videli pozneje.

Člani tajnega izvršnega odbora so imeli navadna imena. Tajni razpoznavni znak je bila številka štiri v osebni izkaznici. Uporabljali so tudi geslo »štiri«, na katero so odgovarjali s »svobodni«. Sestanki so bili večinoma ponoči na prostem, v gozdu ali pri Jelinčiči doma. Manfreda je bil na primer prisoten pri petih sestankih v zelo kratkem času.

Zelo pomembno zborovanje je bilo v Cvetrežu avgusta 1928, na katerem sta bila prisotna tudi študenta iz ljubljanske univerze Zelen in Grahor, orjunaša, ki ju je poslal vodja Orjune. Zborovanje je trajalo tri dni in se je končalo s sklepom, da bi treba okrepiti boj proti italijanski državi.

(Danilo Zelen iz Senožec je študiral v Ljubljani in je bil eden izmed voditeljev narodnih revolucionarjev do svoje smrti. Padel je v spopadu z italijanskimi vojaki maja 1941 pri Ribnici.)

Bil je levičarsko usmerjen in ni znano, če je bil kdaj tudi član jugoslovanske nacionalistične organizacije Orjuna, kateri so se pridružili nekateri primorski emigranti zaradi njene protitalijanske nacionalistične usmeritve. Ivo Grahor je pripadal komunističnemu gibanju in je na zborovanju – tečajnem kongresu – v Cvetrežu predaval o leninističnem načelu reševanja nacionalnega vprašanja, kakor se spominja Jelinčič. Ni torej verjetno, da bi ju poslal vodja Orjune. – Op. pisca.)

Na sestanku so bili prisotni študenti – člani »Adrije«, vendar so bili poglavitni sklepi

sprejeti na manjših tajnih sestankih, ki se jih je udeležilo okrog petnajst oseb, torej vsi voditelji odsekov in oba orjunaša. Predsednik osrednjega sestanka je bil Albert Rejec. Cilj društva je bil širiti panslavistično idejo in sovraštvo do vsega italijanskega z namenom priključitve Julijske krajine tuj državi. Dokaz za to je njihova prisega, katere sklepi del se takole glasi: »Na svojo čast in na čast svoje družine prisegam pred bogom, da bom storil vse za osvoboditev Julijske krajine in za njeno priključitev k Jugoslaviji.«

Ena nalog društva je bila politična in vojaška špijonaža. V ta namen so izbirali med svojimi člani najbolj zanesljive ljudi, ki bodo znali dobro opraviti poslanstvo. Treba je bilo zbrati informacije o lokaciji in učinkovitosti vojaških sil, o njihovi sestavi, o vojaških operacijah, mostovih, cestah, skladiščih orožja, municije in bencina in dobavljanju ustreznih načrtov. Posamezniki so dobili tudi fotografske aparate od tujega komisarja javne varnosti Antona Batagelja.

Za sprejemanje ukazov in za izročanje dobjenih podatkov so hodili tajni obveščevalci v inozemstvo k omenjenemu Batagelju, ki je posredoval podatke nekemu višjemu oficirju glavnega štaba. Batagelj je naročil obveščevalcu Bevku, naj takoj po mobilizaciji v italijansko vojsko pošlje vse dokumente o mobilizaciji svojega oddelka.

Včasih so pošiljali pisana poročila ob koncu vsakega meseca, nosil pa jih je lesni trgovec pok. Telban.

Društvo je sodelovalo tudi z drugimi antifašističnimi organizacijami. Rejec se je na primer dogovoril z antifašistično concen-

tracijo v Parizu, da je omogočil pobeg milanskih prevratnikov. Kasneje je Rejec naročil Manfredi, naj se preseli na rimsko univerzo in poveže z antifašističnimi elementi v prestolnici, s katerimi ima Rejec stike.

(Antifašistična koncentracija s sedežem v Parizu je združevala italijanske politične stranke, ki jih je fašistična oblast leta 1926 razpustila. Voditelji so emigrirali in v inozemstvu nadaljevali boj proti fašizmu. Koncentracija je vodila italijanska socialistična stranka, KPI pa se ji ni pridružila, marveč je delovala ločeno. – Op. pisca.)

Društvo je vrinjalo svoje člane v režimske institucije in v državne urade. Manfreda je bil vpisan v Fašistično univerzitetno skupino (Gruppo universitario fascista) in v Univerzitetno stražo (Milizia universitaria) v Padovi. Da bi bolje prikril svojo pravo funkcijo, se je ponudil, da bo predaval o fašistični kulturi drugorodcem⁸⁾ na Tolminkem. Tudi na goriški kvesturi so imeli svojega vrjnenca – Černeta. Med drugimi nalogami so bile »trojke« zadolžene za gverilske akcije v zaledju naše vojske v primeru vojne; v ta namen so zbirali orožje.

Tržaška organizacija

Preiskovalni organi so odkrili v mestu Trstu in v tržaški pokrajini še drugo organizacijo, ki je bila po svoji sestavi in delovanju prav tako kot goriška. Njeno ime je bilo »Borba«. Tudi ta organizacija je priznavala Rejca kot voditelja.

Tržaška organizacija je bila direktno povezana s tajnim izvršnim odborom goriške

organizacije (preko Špangerja, ki ga je včasih nadomestil Stoka, včasih pa zakonca Francčkin). Francčkin je bil včasih tudi kurir med goriškim odborom in tržaško organizacijo. Goriški odbor jim je dal stalna denarna nakazila, podpore ter poravnave stroške za potovanja. Dopolnili so si po šifrantu goriške organizacije. Primerke tega šifrantu so našli v Bidovečevem čevlju; Bidovec ga je dobil od Marušiča tik pred svojo aretacijo. Geslo je bilo »Snežnik«.

Glavni predstavniki tržaške organizacije so bili: Marušič, Valenčič, Vadrnjak in Zerial. Organizacija s svojimi odseki je delovala na ozemlju, ki obsega tri strani na zemljevidu Italije v velikosti 1.100.000 Vojnega geografskega inštituta (iz sodne zaplembe).

Marušič je preiskovalcem razložil, da je bilo ozemlje razdeljeno v tri odseke, te v srenje, srenje pa v celice. Na čelu srenj so bili zaupniki, na čelu celic pa vodje celic. Dolini je bil Lovrenc Čač; v Zabrčju pa Stanislav Petaros. Območje Pivke je vodil Vadrnjak. Tudi v tem društvu so delovale trojke, ki naj bi jih v primeru vojne vodili »komiteje« z onstran meje. Po Marušičevem nalogu so morali biti člani društva oboroženi, vodje celic pa so morali vedeti, koliko orožja je na voljo.

Stanko Petaros je celo razmišljal o poskusu vstaje, z bitjem plati zvona bi zbral prebivalstvo, ki naj bi v primeru vojne oboroženo napadlo Trst.

Člani društva so si preskrbeli orožje in razstrelivo. Obtoženec Širca je dostavil Bidovecu večjo količino ekrazita za izdelavo bomb z močnim učinkom. Tudi med člani društva, ki je delovalo na Tržaškem, najdemo vojaške obveščevalce.

Obveščevalci tržaške in goriške »Organizacije« so bili posebej odgovorni za akcije, vendar so morali dati politične in vojaške informacije v škodo naše varnosti tudi vsi drugi člani društva.

Preiskava je pokazala, da je pred zadnjimi političnimi volitvami 1929. prišlo čez mejo več tisoč protidržavnih letakov, ki hujskavo prebivalstvo, naj se vzdrži glasovanja. Letake naj bi razdelili v Trstu in Gorici. Pet tisoč jih je prinesel v Trst kurir tujega konzulata.

V Trstu so dobile družine slovensko govorečih političnih preganjancev pomoč v denarju, ki je prihajal s konzulata v tem mestu. (Po razpustu poslanske zbornice so bile v Italiji 6. aprila 1929 volitve po novem fašističnem zakonu. Kandidate je dolžil Veliki fašistični svet in volivci so imeli pravico fašistično listo le potrditi ali zavrniti z »da« ali »ne«. Zato so te volitve znane pod pojmom »fašistični plebiscit«. Medtem ko je komunistična stranka propagirala glasovanje proti fašistični listi, je narodnorevolucionarna organizacija naročala Slovencev in Hrvatov, naj bojkotirajo volitve in se umaknejo z domov. Na tej osnovi je skupina z Vladimirjem Gortanom poskušala s strelj razpršiti kolono istrskih volivcev, ki so jo gnali na volišče v Pazinu, in pri tem enega po nesreči smrtno zadela. – Op. pisca.)

Prihodnjic: nadaljevanje obtožnice

Špijon in fantom na oddelku za urologijo

Operacija z enim očesom in vsem telesom

Kirurški poseg skozi sečno cev, ki ga je pri nas uvedel dr. Bojan Pirkmajer

V slovenjegraški splošni bolnišnici že sedem let operirajo adenom prostate, ki se pojavi pri sedemdesetih odstotkih moških, starih nad petdeset let, skozi sečno cev ali po transuretralni metodi. Poseg je neboleč, traja deset do petnajst minut, le redkokdaj eno uro, pacient je med operacijo pri zavesti in dan pozneje že na nogah.

Tako operacijo je uvedel dr. Bojan Pirkmajer, urolog, ki je bodočim operaterjem olajšal učenje s tako imenovanim fantomom, to je napravo z jabolkom, za katerega se ve, da je podobno prostati...

Operacije se je dr. Bojan Pirkmajer prvič lotil sam pred šestnajstimi leti. Dr. Leusch, pri katerem je »zapravil« vse svoje tedanje dopuste in proste dneve, je takrat že nehal tvoriti aparature in instrumente, s katerimi se je v mariborsko bolnišnico pripeljal v petek, v nedeljo pa se z njimi spet vrnil domov v München. Mariborčani so se namreč ogreli za njegove naprave in si jih kupili tudi sami. Nepriljetno je bilo le to, da nihče ni znal ravnati z njimi. Dr. Pirkmajer je pri operaciji svojega kolege Leuscha za zdaj »sam« asistiral (v svetu velja, da mora zdravnik, preden se sme operacije lotiti sam, asistirati pri tristoletih do petstotih posegih).

In tako je prišel dan, ko je učitelj menil, da je svoje delo opravil, in da je čas, da se kolega dr. Pirkmajer postavi na lastne noge, kajti njegove roke da so že dovolj urne in spretnosti. »Zdaj pa začni,« mu je rekel, »če se kaj zgodi, ustavi krvavenje in me pokliči, v šestih urah bom pri tebi.« Mož, ki ga je dr. Pirkmajer prvega operiral po tako imenovani transuretralni metodi, je prišel naslednji dan v časopis. Že dan pozneje se je namreč sprehajal po hodniku bolnišnice, kar je bilo za pacienta, ki so mu operirali adenom prostate, zelo nenavadno, če ne čudežno. Vsi tisti pacienti, ki so bili operirani po klasični metodi, so mukoma in počasi okrevali, nemalokrat pa se jim je prisadila še pljučnica in druge bolezni, ki jih rado priključijo oslabiljeno srce.

Hipertrofija prostate, tako tudi imenujejo adenom ali benigni tumor na tem organu,

se po petdesetem letu starosti pojavi pri vsakem moškem, vendar mnogim ne povzroča nikakršnih težav. Na operacijo mora

Hipertrofija prostate, tako tudi imenujejo adenom ali benigni tumor na tem organu, se po petdesetem letu starosti pojavi pri vsakem moškem, vendar mnogim ne povzroča nikakršnih težav. Na operacijo mora 60 do 70 odstotkov moških, za katere poskrbijo na šestih uroloških in nekaterih kirurških oddelkih slovenskih bolnišnic, kjer pa se, vsaj pri večjih adenomih, še vedno raje odločajo za klasično, »odprto« operacijo. V Slovenj Gradec, kjer dela dr. Pirkmajer, ki je pred sedmimi leti zapustil mariborsko bolnišnico (»tu sem kmalu dobil svojo operacijsko sobo in svoj, to je urološki oddelek«), prihajajo pacienti iz vse Jugoslavije, predvsem tisti, katerih zdravstveno stanje je tako slabo, da se jih drugje ne upajo operirati niti po transuretralni metodi, po starem pa še manj.

60 do 70 odstotkov moških, za katere poskrbijo na šestih uroloških in nekaterih kirurških oddelkih slovenskih bolnišnic, kjer pa se, vsaj pri večjih adenomih, še vedno raje odločajo za klasično, »odprto«

operacijo. V Slovenj Gradec, kjer dela dr. Pirkmajer, ki je pred sedmimi leti zapustil mariborsko bolnišnico (»tu sem kmalu dobil svojo operacijsko sobo in svoj, to je urološki oddelek«), prihajajo pacienti iz vse Jugoslavije, predvsem tisti, katerih zdravstveno stanje je tako slabo, da se jih drugje ne upajo operirati niti po transuretralni metodi, po starem pa še manj.

Po starem pomeni, da pacientu prerežejo trebušno steno in ovojnico prostate, adenom pa izluščijo s prsti. Ali pa odprejo mehur in tumor izluščijo skozenj. Načinov te operacije je več, vsi pa, za razliko od transuretralnega posega, zahtevajo splošno narkozo, omrtvičenje vsega telesa. Pri klasični operaciji, za katero je bilo svoje dni sposobnih le 80 odstotkov pacientov (od tega jih je dvajset odstotkov moralo imeti cevko do konca življenja), jih je zaradi prevelike izgube krvi, pljučnice in drugih komplikacij, potem ko so kirurški poseg že prestali, v bolečinah umrlo pet do osem odstotkov (ta podatek je od drugod, ne naš).

Prvi so začeli iskati manj boleče in manj tvegane načine, po katerih bi lahko operirali povečano prostato, dunajski zdravniki. Njihovo delo, pri katerem tudi takrat ni manjkalo Slovenca (profesorja Rakovca), so med vso nadaljevali Američani, katerih transuretralno metodo sta potem v Evropo prinesla profesorja Mauermeyer iz Münchna in Marberger iz Innsbrucka. Pionirji, Dunajčani, so obupali zaradi aparatur, saj z njimi ni bilo mogoče odstraniti celega adenoma, ampak le žleb, kar je pomenilo, da se bo pacient čez leto dni vrnil z enakimi težavami.

Po transuretralni metodi, se pravi skozi sečno cev, in z regionalno anestezijo (injekcijo v hrbtenični kanal) danes lahko operira-

jo 95 odstotkov pacientov, smrtnost pa, po izkušnjah dr. Pirkmajerja, ne doseže niti enega odstotka. Ostalih pet odstotkov so bolniki, ki so v tako slabem psihosomatskem stanju, da ne bi prenesli operativnega posega. V Slovenj Gradcu imajo tri paciente, ki jih ne morejo operirati, veljajo za neoperabilne. Vsi so negibljivi, zelo sklerotični in jih pripeljejo v bolnišnico enkrat na teden, da jim zdravnik zamenja cevko.

Prvi znak, ki kaže na obolenje prostate, je pogostejše uriniranje, ki lahko povzroči vnetje mehurja. Tega zaradi nepravilnega odtoka urina ni mogoče ozdraviti in se rado ponovi, dokler se urin popolnoma ne ustavi, oziroma začne uhajati. Tekočina v mehurju pozneje začne pritiskati na ledvica, zaradi česar lahko pride do uremije, zastrupitve z urinom. Značilno za današnji čas je, da se obolenje prostate pojavlja tudi pri moških, ki so še sredi ustvarjalnega dela in jih bolezen zato lahko velike bolj ovira kot druge, ki jim delovna sposobnost peša zaradi starosti. Takšni ljudje trpijo predvsem zato, ker morajo ponoči nič kolikokrat vstati, to pa pomeni, da so neprespani in zato v službi utrujeni.

Operacija, skozi sečno cev seveda, traja v takih primerih deset minut. Toliko časa dr. Pirkmajer skuša operirati tudi srčne bolnike. Po šestnajstih letih prakse mu to zlahka uspeva.

Instrument, s katerim zdravnik seže skozi sečno cev, ima električno zanko in optični sistem. Z zanko, ki je segreta na šeststo stopinj Celzija, nareže prostato na majhne kose, pri čemer se operativno polje zalije s krvjo, ki jo je treba nenehno spirati, sicer operater ne vidi tkiva, ki ga »obdeluje«. S pomočjo optičnega sistema, na katerega ima priloženo eno oko, lahko izreže ves adenom, vse do ovojnice prostate. Ko je

operacija končana, zdravnik z brizgalko izsesa vse narezane dele prostate iz mehurja, v katero potem zana dan vstavi cevko. Operacija ne sme trajati dlje kot eno uro, sicer jo je treba izpeljati v dveh delih (drugi poseg šele čez nekaj dni). V eni uri se namreč rani naplavi toliko tekočine, da utegne priti do zastrupitve z izpiralno vodo.

Pacient, ki je bil operiran skozi sečno cev, izgubi neprimerno manj krvi, kot bi jo izgubil, če bi mu odprli trebuh. Cevko mu odstranijo že dan po operaciji, in kar je zanj najvažnejše, ne čuti bolečin. In še nekaj je, med operacijo je bil ves čas pri zavesti, pogovarjal se je z zdravnikom in ga sproti obveščal o svojem počutju; če bi grozila nevarnost zastrupitve z izpiralno vodo, bi jo oba zlahka zaznala, saj bi pacient povedal, da mu je slabo in da je zaspan. Anestezist bi takoj ukrepal. Če pa bi pacient spal, ne bi mogel povedati, kako se počuti.

Zastrupitev z izpiralno vodo je možna le, če ima električno zanko v rokah začetnik, neizkušen in neizurjen zdravnik, ki mu gre le počasi od rok... In je zato treba sprati toliko več krvi, ki se sproti nabira.

»Operater mora zato pravilno oceniti svoje sposobnosti in, seveda, tudi velikost adenoma,« pravi dr. Pirkmajer. »Najbolj izurjeni lahko v pol ure izrežejo tudi do sto gramov prostate. (Normalna, povprečna prostata tehta štirideset do šestdeset gramov.) Edina slaba stran transuretralne metode je, da se jo je težko naučiti...«

Dr. Pirkmajer se jo je začel učiti na... »kibli krompirja«. Izrezoval je krompir, kajti zdlo se mu je, da je na moč podoben prostati. Pozneje je dobival prostate iz

prosekture, vendar so bile zaradi formalna pretrde. Končno mu je oko zastalo na jabolku. Njegov olupek je kot ovojnica prostate, vsebina pa, vsaj optično, spominja na adenom, saj je tudi ta zrna. Zdravniki, ki se učijo pri dr. Pirkmajerju v Slovenj Gradcu, vedo: ko bodo asistrali tristoletni operaciji in izrezali pet kilogramov jabolka, bodo dovolj izurjeni, da bodo z mirno roko in večšim pogledom izvedli operacijo tudi sami. »Operirati moraš z vsem telesom, za kar je potrebno veliko vaje, pa ne na pacientu.«

Tako zdravnik, ki se uči, lahko opazuje operaterjeve gibe skozi posebni, dodatni instrument, ki ga imenujejo špijon. Toda izpazovati ni dovolj. Operacijo je treba izvesti hitro, tako da pacient izgubi čim manj krvi, se pravi, da je potrebno čim manj izpiralne tekočine. Pri tem pa samo roke in oko še zdaleč niso dovolj. Operater namreč dela tudi z obema nogama. Takole je vse skupaj videti: z eno roko premika električno zanko, s katero reže, z drugo drži instrument, s katerim uravnava dotok izpiralne tekočine, eno nogo ima na pedal za koagulacijo, z drugo pa dviga in niža mizo, oziroma spreminja pacientov položaj.

Zato je dr. Pirkmajer uvedel v operacijsko sobo jabolko, natančneje, napravo z jabolkom, ki se imenuje fantom. Na njem se lahko zdravnik, ki se hoče naučiti transuretralne metode, uči in uri, kolikor ga je volja. Fantom uporabljajo po vsej Evropi, izdeluje pa ga nemška tovarna optičnih instrumentov. Pri nas ga imajo poleg Slovenjegraščanov še Celjani in Ljubljanci. »Učence dela na fantomu v istih okoliščinah kot pri operaciji, le da se mu ni treba bojevati s krvjo.«

Vesna Marinič

R. G. Schwartzenberg: Zvezde politike (2)

Družina pride vedno prav

Kdor v Ameriki za kaj kandidira, mora biti predvsem atlet, zlasti še, če hoče priti v Belo hišo. Britanski laburistični voditelj Gait-skell je leta 1960 dejal ameriškim novinarjem: »Grozna se mi zdi misel, da je to mogoče telesno zdržati. Odkrito vam povem, da so zame trije tedni kampanje več kot dovolj... V vašem sistemu imate takšne preizkušnje, da ste pravzaprav na počitnicah, ko ste enkrat izvoljeni za predsednika ZDA.«

Prav leta 1960 je Kennedyjevo zdravje prišlo v središče pogovorov in spopadov. Med demokratsko konvencijo je taksaski guverner Connally – privrženec svojega rojaka Johnsona – priredil tiskovno konferenco, na kateri je trdil, da je J.F.K. dobil Addisonovo bolezen in da potemtakem ne bo mogel prenesti predsedniških naporov. Kandidatovi zdravniki so nemudoma dali v javnost sporočilo, ki naj bi pregledalo takšne trditve. (Ironija usode je hotela, da je bil

Connally v istem avtu s Kennedyjem, ko je bil predsednik ubit v Dallasu.)

V resnici je Kennedyja dajala hrbenica, in sicer zaradi rane iz druge svetovne vojne, tako da je moral nositi steznik. Zato je bila kampanja zanj še težja: »Ko je kandidat s prijaznim nasmeškom prišel v hotelsko sobo, si je snel steznik, se potopil v kad s toplo vodo in glasno vzdihoval od olajšanja. To je bilo tudi edino, s čimer je dal vedeti, kako trpi.«

Med primarnimi volitvami v Oregonu in Indiani je izčrpani Kennedy izgubil glas. Zato pa ni imel nič manj tiskovnih konferenc, kot je bilo predvideno. Toda namesto, da bi odgovarjal na vprašanja, je na velike rumene liste pisal odgovore, ki jih je njegov tiskovni predstavnik prebiral. Tako se je rodila nema tiskovna konferenca.

Tudi Nixon na republikanski strani je težko prenašal pekel kampanje. Dne 7. novembra 1960 so njegovi tiskovni predstavniki dali v javnost zgovorne številke: kandidat je preletel z letalom 65.000 milj, vsaj enkrat se je prikazal v 188 krajih, imel je 150 govorov in pokazal se je najmanj 10 milijonom ljudi.

Marsikateri atlet se opoteče pri takšnem maratonu. Konec avgusta 1960 si je Nixon poškodoval pogacico, ko je zadel ob avtomobila vrata. Rana je bila huda, kajti nakopal si je infekcijo. Od 29. do 9. septembra je moral ležati v bolnišnici Walterja Reeda, na nogo je imel obesočno petfuntsko utež. Tako je sredi kampanje izgubil dva tedna.

Predsedniško koleno je bilo znova v središču pozornosti leta 1976. Februarja je Bela hiša dala v javnost nenavadno popolno poročilo o predsednikovem zdravju: »Mr. Ford ima težave s koleni, kajti na obeh je bil v preteklosti operiran. Vendar to kompenzira z zahtevno telovadbo, ko vstane ob 5.30 uri zjutraj, ter s 400 metri plavanja v bazenu na prostem, ki si ga je dal zgraditi poleg Bele hiše. Ponoči vstane samo enkrat, da si izprazni mehur, spi dobro, ni imel živčnih reakcij po dveh poskusih atentata. Zobe ima rahlo porumenele od nikotina. Njegova moda so normalna in simetrična. Predsednik nima depresivnih nagnjenj. Njegova stola je rjava in lepo oblikovana.«

Torej je jasno, da je živčna odpornost prav tako pomembna kot telesna moč. Dne 13. julija 1972 je demokratska konvencija na predlog MacGoverna, ki ga je imenovala za kandidata za Belo hišo, izbrala za podpredsedniškega kandidata senatorja Eagletona. Toda kmalu se je zvedelo, da je bil Eagleton od leta 1960 do 1966 trikrat v bolnišnici zaradi »živčne preutrujenosti« in da so ga dvakrat zdravili v elektrošokom. In MacGovern si je moral izbrati drugega sotekmeca.

Šport

Voditelj mora biti športnik, če hoče imeti kondicijo in če mu je kaj do tega, da bi veljal za dinamičnega in močnega. V takšnih primerih ja najboljši skupinski šport, v katerem se kaže smisel za družbeno sodelovanje.

Na športnem področju je Chaban-Delmas (bordojski župan, minister, predsednik vlade, kandidat za šefa države, danes predsednik poslanske zbornice) prekosil vse tekmece. Kot francoski državni reprezentant v rugbyju je leta 1945 igral proti britanskemu moštvu, sicer pa zna vse: kot predsednik poslanske zbornice je z Barcelayem zmagal v polfinalu »starejših gospodov« nad Barthéomom in Jauffretom. Obenem je z Michéom Jazyjem treniral footing in vneto igral golf.

Giscard d'Estaing je tudi rad vsestranski športnik. S sinovoma je bil na finalu mednarodnega teniškega prvenstva na štadionu Rolanda Garrosa v Parizu, poleti 1974 se je vneto smučal na vodi, decembra 1974 se je na Martiniku kopal s Fordom, Kissingerjem in Sauvagnarguesom, februarja 1975, 1976 in 1977 se je smučal v Courchevelu. Tudi pilotira rad: 13. junija 1975 je sam vozil helikopter, ko je dobesedno

padel z neba med prebivalce ljudskih stanovanjskih blokov v Fontenayju.

Helikopter in letalo sta simbola. Pomenita telesni pogum, veselje do hitrosti, »modernost« voditelja, ki uporablja najhitrejša prometna sredstva svojega časa. Leta 1932 je Roosevelt hotel še poudariti, kako drzen in novatorski je, pa se je v Chicago pripeljal z letalom – na demokratsko konvencijo. Štirideset let kasneje se je Kissinger naredil za letedečega Metternicha, ko je skakal z jeta v jet in ga je bilo dovolj po vsem svetu. Kot povsod pričujoči minister je postal superstar diplomacije.

Cezarjeva žena

Takšnim osebnim vrlinam morajo voditelji dodati še »družbene«, ki so povezane z njihovim okoljem predvsem z družino. V francoski porevolucijski ustavi je pisalo: »Ni dober državljani, kdo ni dober sin, dober oče, dober brat, dober prijatelj in dober soprog.«

»Dobro soproge: voditelj mora biti poročen, če naj ustreza stereotipom tradicionalne morale. Samski politik je neprijeten, spravlja v zadrego, videli smo, kako je bilo s Heathom. Tik pred volitvami 10. oktobra 1974 so nekdanjega britanskega premiera intervjuvali na televiziji. Govorili so tudi o »odsotnosti ženske« v njegovem življenju. Heath se je rahlo namrdnil, nato pa osorno priznal, da gre morda res za »pomanjkljivost,« potem pa je dal jasno vedeti, naj gredo »k vragu« tisti, ki ga bodo še spraševali o takšnih rečeh.

Prav tako neprijetna je ločitev: videli smo, kako je bilo s Stevensonom, nesrečnim tekmečem moža Mamie Eisenhower v letu 1952 in 1956. Po tistem se marsikateri politik noče ločiti, da si ne bi pokvaril

možnosti za uspeh. Leta 1974 sta zakonca Chaban-Delmas, ki sta bila poprej ločena, morala prestati dobro organizirano kampanjo obrekovanja.

Vendar se morala spreminja – vsaj na drugi strani Atlantika. Ljudje se na splošno bolj ločujejo, zato tudi ločeni politik ni več takšna črna ovca kot nekoč. Tako ni bilo ogorčenja, ko si je Ford leta 1974 izbral za podpredsednika Rockefellerja, leta 1976 pa Dola za sotekmeca. Oba sta bila ločena in znova oženjena.

V ZDA se kandidatova soproga zelo dejavno udeležuje kampanje, predsednikova soproga pa sodeluje pri vodenju države. V zadnjih petindvajsetih letih so to vlogo odlično opravljale Mamie Eisenhower, Jackie Kennedy, »Lady Bird« Johnson, Pat Nixon, Beety Ford in Rosalynn Carter.

Leta 1960 je bila Jackie Kennedy v odlično podporo možu. »Ta kampanja je bila tako njena kot senatorjeva,« je dejal Pierre Salinger. Dave Powers je rad družil Kennedyja: »Polovica ljudi ni prišla gledat vas, marveč Jackie!« Novinarjem so dobro ostale v spominu besede, s katerimi je Kennedy začel tiskovno konferenco med uradnim obiskom v Parizu: »Jaz sem tisti tip, ki spremlja Jackie Kennedy v Parizu.«

Teden dni pred atentaom v Dallasu je Jackie Kennedy govorila s svojo tiskovno predstavnico o kampanji leta 1964. »Mislil, da bom morala ubogati, če me bo Pierre Salinger skušal spraviti na platnice, Looka« v kopalnici kadi s otroki.«

Julija 1976 je »Time« pisal, da je Rosalynn Carter v štirinajstih mesecih kampanje prepotovala 34 zveznih držav in imela skoraj prav toliko govorov kot njen mož.

Nadaljevanje na 26. strani

Trda roka v Seulu

Čonov resnični nasprotnik je upanje v demokracijo

Dvanajsto napredovanje generala Čon Tu Hvana – V dveh tednih 30.000 aretiranih

Južnokorejski general Čon Tu Hvan je v petek 22. avgusta po 29 letih vojaške kariere slekel uniformo, da bi lahko dopolnil svoj hitri vzpon: v sredo, 27. avgusta, je postal predsednik Južne Koreje. Toda kako? To je v dvorani seuleskega sodišča povedal Kim Dae Jung. Sodnikom je zabrusil, da bi bil on izvoljen za predsednika, če bi bile v zdušju svobode splošne predsedniške volitve.

Primerjava med tema človekoma je lahko kaj preprosta, ker pač pripada zgodovini. Tragični zgodovini, ki je enega postavila na najvišji položaj, drugega pa pod Damoklejev meč smrtnih obsodb.

Kimovo zmaganost 1971

Vrtno se k petku, 22. avgusta. Iz lokalne kronike izvem, da je general Čon tistega dne odšel v Kvangtan, v štab prve divizije, ki je samo štiri kilometre od demilitarizirane pasu, ki loči obe Koreji. Spremljali so ga »veliki volivci«: ministri, novopečeni višji oficirji, trije ameriški generali, pa tisti poslanci, ki so podprli majski puč ter tako ohranili poslanske nazive, čeprav je bil parlament praktično razpuščen. Čon je bil rojen na tribunu, pred njim pa sta v mimohodu korakala dva bataljona divizije, ki ji je poveljeval 1978. Kronisti so poročali, da so bila pred tribuno na bližnjem griču izpisana ogromna gesla: »Nova zgodovina«, »Nova generacija«, »Nova odločnost«. Pod gričem so stali tanki, s topovi obrnjenimi proti nebu. V tem, na pol religioznem, na pol vojaškem dekloru se je general Čon poslovil od uniforme z besedami: »Izbral sem pot težavnosti pravičnosti, ne pa poti lahke nepravčnosti«. To so kratka, udarna gesla, ki spominjajo na napuhnjene govorniške slog njegovega duhovnega mentorja Park Čung Hija, še enega generala, ki si je v uniformi prilastil oblast, jo potem slekel in se dal izvoliti za predsednika. To je ostal skoraj dvajset let, vse do lanskega oktobra, ko ga je v Seulu ustrelil še njegove obveščevalne službe. Tudi Park je rad govoril o »obnovitvi«. Še več: vse je bilo »obnovljivo«. Podpisal je dekret, po katerem je bilo mogoče izreči smrtno kazen že za javno izrečeno kritiko. In pošiljal je tanke, da so zasedli univerze. Vse to je bilo okrašeno s porogljivim pristankom »obnovitev«.

Kim Dae Jung je bil že Parkov nasprotnik. Leta 1971 ga je javno izzval in takrat je postalo njegovo ime znano zunaj meja Koreje. Tiran se je počutil varnega. Potreboval je zakonito potrdilo za svoj položaj, razpisal je svobodne predsedniške volitve in poklical tuje opazovalce. Kim ni zamudil priložnosti. Prijavil se je za predsedniškega kandidata. In bil je sprejet kot osvoboditelj. Pravi, da je na tistih volitvah zmagal, čeprav jih je celo po uradnih podatkih izgubil samo za las. V Seulu je dobil več kot 60 odstotkov glasov. Podobno je bilo tudi v drugih mestih. Skratka, vodil je Kim. Tuji opazovalci so v volilnih centrih seštevati glasove. Potem je pridrl hudournik podatkov s podeželja in Park je izjavil: »Zmagal sem«.

Takrat Čon še ni bil general. Toda imel je srečo, da je bil rojen v provinci Kjongsang, kjer je bil rojen tudi Park. Ta provinca je na svoj poseben način izkazovala zaupanje mladim oficirjem, ki so izšli iz njenega okolja. Korejske vojne se ni udeležil, zakaj šele leta 1955 je prišel iz vojaške akademije in je bil potem dve leti na specializaciji v Združenih državah. V čem je bila ta specializacija? Njemu naklonjeni življenjski nejpisci so preskočili eno obdobje iz njegove vojaške kariere: vojno v Vietnamu, kjer južnokorejski ekspedicijski korpus ni sodeloval v odprtih bojih, marveč so mu zaupali »čiščenje v zaledju«. Čon si torej generalskih zvezdic ni prislužil vzdolž 38. vzporednika, marveč pod 17. vzporednikom. V njegovi karieri je bilo enajst napredovanj. V sredo, 27. avgusta, je dodal dvanajstega: postal je predsednik.

Kim Dae Jung je delal kariero po zaporih. Po volitvah leta 1971 so ga prisilili v izgnanstvo. Pred kratkim je bleščel in prodorni francoski novinar Robert Guillaing, ki se je s Kimom seznanil v Tokiu, o njem zapisal: »Za južnokorejskega diktatorja je bil Kim neupogljiv nasprotnik, še liberal-

ne opozicije. V predvolilni kampanji za predsedniške volitve 1971 se je izkazalo, da je karizmatični voditelj, ki privlači navdušene množice.«

In kakšna so njegova naziranja, njegova politična misel? Guillaing jih prezentira v nekaj besedah: »Je demokrat, človek svobodnega duha, strastno privržen želji, da bi svoji deželi vrnil demokracijo in svobodo«. Skratka, osebnost, ki je anomalija v

Med obema, med Kimom in Čonom, je čudna vez: oba sta tragično moderna. Čon predstavlja nasilje v novi obliki vladavine na območju, ki ni obrobna sfera kapitalističnega sveta. Kim pa pooseblja upanje v deželi, kjer je razvoj zagotovljen z najbolj surovim izkoriščanjem; upanje, ki ga pooseblja njegov državljanski pogum, njegovo zaupanje v demokracijo, njegovo iskanje poti v svobodo. Kot tak vzbuja zavest, da lahko izpodbi vladavino svojega nasprotnika prav v imenu družbenega napredka. Drama je v tem, da postajajo njegovi nasprotniki čedalje bolj neizprosni.

vzhodni Aziji, kjer so politični spopadi take narave, da v kali zatro vsako misel na politično ravnovesje.

Zaradi takih lastnosti Kim ni mogel mirno ostati v izgnanstvu v Tokiu: potoval je v

Združene države in v zahodno Evropo, išče prijatelje. In iz Seula so poslal v Tokio komandos, ki ga je ugrabil in na silo privedel v domovino. Takrat ga je samo ultimatum, ki so ga Američani poslali Parku, rešil smrtnih obsodb.

V tistem času je Čon napredoval po bolj gotovi poti. Leta 1973 je postal poveljnik predsedniške garde. To je ključni položaj v političnem svetu, v katerem prevladujejo spletke v predsedniški palači ter korupcija, ki se je razvezala ob hitrem, a kaotičnem razvoju, podprtem z ogromnimi tujimi investicijami: tak razvoj je radikalno spremenil socialno podobo Južne Koreje, izrgal je kmete z zemlje ter ustvaril sloj mestnega polproletariata in delavski razred z izredno nizkimi dohodki. Čon je vestno izpolnil svojo nalogo: znotraj vojaške, birokratske in finančne oligarhije, ki jo je pretresla svetovna kriza in je zato postala nemirna, je uvedel učinkovito kontrolo. Svojo nalogo je opravil tako vestno, da ga ja Park za nagrado poslal kot poveljnika v prvo divizijo, ki je nadzorovala za osebni ugled in položaj pomembni sektor vzdolž fronte, ki ni nikoli čisto ugasnila in kjer je bil položaj nenehno napet. Pozneje mu je zaupal mesto šefa vojaške obveščevalne službe. Tu pa ni vestno opravljal svoje dolžnosti. Ni odkril, ali pa se je delal, kot da ni odkril zarote, ki je dozorala z likvidacijo predsednika Parka.

Čonova »oblikovita vojna«

V tem času je Kim Dae Jung živel med ječo in prostostjo. Guillaing se spominja: »Pozneje sem ga srečal v Seulu, na stopnišču katoliške katedrale. Opiral se je na palico. Na moje vprašanje je odgovoril, da je zaradi dolgega zaporu in mučenja na koncu z zdravjem.« Zapustil je Novo de-

leč od Women's Lib. Takšna je bila Mamie Eisenhower, takšna je bila Germaine Coty, ki so jo fotoreporterji zalotili za štedilnikom v kuhinji Elizejske palače. Celozredno aktivna Rosalynn Carter je takšna. Čez teden se ukvarja s politiko, za konec tedna pa gre domov pomivat posodo in likat možne srajce.

Kadar je **common man** le preveč navaden človek, kadar njegova povprečnost ni hilenjena, tedaj ga žena lahko prekosí v popularnosti. Tako je bilo z Betty Ford. »Betty's Husband for President in 76« (»Betty's Husband for President in 76«) je pisalo na lepkih v zadnji kampanji. Sveža in neposredna Betty Ford je dala izredno sproščen intervju v televizijski oddaji CBS »60 Minutes« v avgustu 1975.

Povedala je, da je naklonjena enakopravnosti žensk, da je sklep vrhovnega sodišča o legalizaciji splava »zelo zelo velika odločitev«, da so njeni štirje otroci bržkone kdaj kadili marihuano in da je kaj takšnega bržkone storila tudi sama, ko je bila mlada: »Takšne reči morate poskusiti, to je tako kot s prvim pivom ali prvo cigareto.« O možu je mirno rekla: »Še vedno so mu všeč lepa dekleta, toda res nima časa za takšne zabave, ker mu dajem veliko dela.«

Potem je nanesla beseda na spolne odnose pred poroko. Kaj bi storila, če bi ji osebnostna letna hči Susan zaupala, da je imela »avanturo« (affair)? »Ne bi bila presenečena. Mislim, da je čisto normalna, kot druga dekleta. Če bi hotela nadaljevati, bi ji gotovo kaj svetovala.«

Tolikšna sproščenost je prizadela milijone tradicionalistov. Toda Betty Ford si je pridobila tudi podporo. Od tod velika popularnost te prave in pogumne ženske, ki je septembra 1974 imela operacijo na prsih

mokratsko stranko, katere najuglednejši voditelj je bil. Ni se namreč strinjal s kompromisarsko politiko stranke, ker je popuščala transkemu režimu, ki je poskušal diskreditirati vsako obliko opozicije.

Ali je ostal osamljen? V resnici ni bil osamljen! Njegov lik je bil še naprej zgled za družbo, v kateri so študenti, intelektualci in verska hierarhija predstavljali politično silo pritiska. Lani pa je prišlo do popolnoma novega pojava: temu svetu opozicije so se pridružila prva sindikalna jedra.

Simbol sta poslala Kim Dae Jung in Kim Či Ha, veliki poet, pol marksist, pol kristjan, ki ga je Park nekajkrat obsedel na smrt in potem nekajkrat kaznen spremenil v dosmrtno ječo.

Tako smo prišli do zadnjih mesecev. Park je bil ubit 26. oktobra. Kazalo je, da je Čon zunaj igre. Niti oblasti je dobil v roke general Čung Seung Hva, poveljnik izrednega stanja. Govoril je, da želi zagotoviti demokratičen prehod oblasti. Na političnem vrhu so ostali ljudje iz oligarhije, zagotavljajo pa, da se »bodo odprli«. Mar ni bil prav to cilj, ko je bil likvidiran Park? Sestali so se s Kimom in razpravljali z njim. Skoraj, da so mu priznali, da mu gre predsedniški položaj, ko bodo enkrat razpisane svobodne predsedniške volitve. Toda to obdobje je bilo zelo kratko. V noči od 12. na 13. decembra pošlje Čon na ulice tanke, aretirata generala Čunga in da ubiti tri oficirje, ki so se mu upirali. Za seboj ima elitne oddelke vojske. Bela hiša v Washingtonu se mriči, toda Čon se šopiri, da ima za seboj ameriškega poveljnika v Seulu. Je res? Ni res? Morda homo nekake dne zvedeli. Že danes pa vemo, da je bila igra hitro končana. Čon gre po Parkovi poti. Star je 49 let. Obdaja se z oficirji, ki so tako kot on delali kariero v aparatu; v svojih rokah kopirajo funkcije; odloči se, da se bo znebil vseh možnih nasprotnikov in

rivalov. Začasni šef države Čoi, ki je bil pred njegov trenutek, velika priložnost. Proti študentom pošlje tanke, aretirati da Kim Dae Junga in njegove prijatelje, iz predalov izvleče dosjeje o korupčnosti, ki jih je s tolikim trdom in iznajdljivostjo zbral. Vse možne nasprotnike ali rivala obtoži korupcije. Obtožuje prav tisto oligarhijo, ki je bila temelj Parkove diktature. Pred obtožbo rešuje samo tiste, na katere se lahko zanese. V dveh tednih da aretirati 30.000 ljudi: študente, ljudi iz opozicije, državne uradnike, tudi policiji in vojski ni prizaneseno. Čistki se ni izognil niti Kim Jong Pil, ki je bil dolga leta najmočnejši in najbogatejši človek v Južni Koreji. Sedaj je Čonova »oblikovita vojna« končana. Pred sodišče je postavil Kim Dae Junga in ga hoče ubiti, ker mu ni dovolil, da njegov nasprotnik počasi ugaša po naravnem zakonu. Ve namreč, da je njegov edini resnični nasprotnik prav Kim.

Med obema, med Kimom in Čonom, je čudna vez: oba sta tragično moderna. Čon predstavlja nasilje v novi obliki vladavine na območju, ki ni obrobna sfera kapitalističnega sveta. Kim pa pooseblja upanje v deželi, kjer je razvoj zagotovljen z najbolj surovim izkoriščanjem; upanje, ki ga pooseblja njegov državljanski pogum, njegovo zaupanje v demokracijo, njegovo iskanje poti v svobodo. Kot tak vzbuja zavest, da lahko izpodbi vladavino svojega nasprotnika prav v imenu družbenega napredka. Drama je v tem, da postajajo njegovi nasprotniki vedno bolj neizprosni.

Renzo Foa,
»L'Unita«, Rim

Nadaljevanje s 25. strani

V avgustu 1976 sta Betty Ford in Nancy Reagan nastopili na republikanski konvenciji in se kosali z aparatom za merjenje aplavza. Betty Ford je potolkla tekmo, ker je na častni tribuni zaplesala bumb s pevcem Tonyjem Orlandom.

V Franciji so bile žene kandidatov bolj skrite. Zlasti je bilo tako leta 1965 in 1969, ko je Poherjeva žena zelo malo sodelovala v kampanji, Claude Pompidou pa sploh ne.

Toda leta 1974 so bile žene treh predsedniških kandidatov zelo aktivne. Micheline Chaban-Delmas je spremljala moža na turnejah in shodih, Danielle Mitterrand je skupaj z možem nastopila na televiziji, Anne-Aymone Giscard d'Estaing pa je zastopala moža na Antilih. Radijska postaja Luxemburg je pripravila Micheline in Anne-Aymone od tega, da sta naredili svoj zvočni avportret.

Nežni spol

Žene torej pomagajo politikom, ko je treba ljudem vcepiti predstavo o dobrem zakonskem paru in srečni družini, predvsem pa, ko je treba pridobivati glasove volivk.

Dolžnost predsednikov žene je jasno določena: ob strani mora biti soproga, bit mora njegova vdana in pozorna pomočnica, vedno mora biti pri roki in koristna, predvsem pa ga mora neznansko občudovati. Torej je nekakšna Odisejeva Penelopa.

Mati Giscarda d'Estainga je povedala: »Ko sem nekake dne z Valjem pil čaj, me je vprašal: 'Maman, ali mislite, da je

pred menoj lepa prihodnost?' Odgovorila sem mu: 'Povedala ti bom, ko mi boš predstavil ženo.' No, Anne-Aymone je po moje ženska, ki lahko pomaga možemu v 'prihodnosti'. Vedno je skrbela, da je prevzela nase materialne skrbi... in tako diskretna je lahko.«

Ta pomoč gre še naprej. Kajti – razen žene heroja, ki mora tčati v senci kot Yvonne de Gaulle – soproga se ravna po moževem urniku. To je lahko, kajti »gluha skup šriha« in voditelj si pogostoma izbere ženo po svoji podobi.

Takojljuje v politiki ustreza soproga, ki tako kot mož in dva registra: enakost in superiornost, bližino in oddaljenost, domačnosti in oddaljenost. V tej dvojini vloži Jackie Kennedy ni imela para. Bila je soproga in družinska mati, pa tudi briljantna, sofisticirana, elegantna. Bila je figura iz Jet Society, kultivirana in elegantna ženska, ki je z možem sestavljala zvezdniški par, katerega je občudovala ameriška javnost.

Jackie je vnesla sijaj v Belo hišo. Opremila jo je s stilnim pohištvom, novimi slikami, prirejala je sijajne večerje.

Dne 13. novembra 1961 je imel Pablo Casals koncert v čast portoriškega guvernerja. Povabljeni so bili skladatelji Leonard Bernstein, Aaron Copland, Norman Della Joia, Ray Green in Roy Harris. Leta 1962 so na **soirée** za Malrauxa igrali v triu violinist Isaac Stern, čelist Leonard Rose in pianist Eugene Istomin. Znano je, da se je Jackie Kennedy osebno dogovorila s francoskim kulturnim ministrom za obisk »Mone Lise« v ZDA.

Bela hiša je postala shajališče umetnikov in intelektualcev. Med večerjo za Nobelo-

ve nagrajence je predsednik dejal: »V Beli hiši še nikdar ni bilo toliko talentov... razen tedaj, ko je Thomas Jefferson tukaj sam večerjal.«

Imelda Romualdez Marcos, žena predsednika republike, »filipinskega Kennedyja«, tudi velja za prijateljico umetnosti (zgraditi je dala razkošen kulturni center v Manili itd.) in družabnico Jet Society. V ozadju so letala, jahte, polo, slavni prijatelji (dr. Barnard, Gina Lollobrigida).

Vprašanje »Newsweeka«: »Ali ste kot prva dama razmeroma revne države v zadregi, ker je vaše ime na seznamu najbogatejših žensk sveta?«

Odgovor: »Seveda sem v zadregi. Videti je, da sem materialistka. V resnici sploh nisem materialistka – ne bi verjeli. Kaj vse govorijo o Jet Set! Ljubi bog, kako pa naj bi hodila po svetu in opravljala poslanstvo za svoje ljudstvo? Naj bi veslala v kanuju? In kako naj bi prijatelj iz Jet Set prišli sem? S kanujem?«

Toda če žena zapeljivega voditelja igra na drug register – domačnost – je njena podoba lahko manj sofisticirana. Tako je Margaret Trudeau februarja 1976 spremljala moža na uradni poti po Latinski Ameriki. Na Kubi je stopila na kopno v kavbojkah in majici (z napisom »Margaret« na hrstu), kubanskemu voditelju Castru je kmalu rekla Fidel. V Caracasu je na uradni večerji silila, naj ji pustijo zapeti pesem, ki jo je zložila v čast žene venezuelskega predsednika Carlosa Andresa Pereza. Margaret Trudeau je nič kolikokrat povedala, da »že ne bo odpirala vrtec«.

Takšne so namreč soproge politikov, ki se gredo »očete« ali ki so »navadni ljudje«: dobre gospodinjice, varčne, oblačene po predzadnji modi, preproste, domačne, da-

zaradi raka, pa je vendarle vedro gledala na življenje. Avgusta 1976 je bila **First Lady** – nekoč baletka in učenka Marthe Graham – na premieri modernega baleta Alvina Aileyja v Lincolnovem centru: šla je na oder in zaplesala z baletko Judith Jamison.

Toda vse žene politikov ne dajejo takšne podobe ravnosti in sreče. Daleč od tega. Novinarica »Washington Post« Myra MacPherson je intervjuvala trideset slavnih zakonskih parov in o tem napisala knjigo: v politiki je uspešno zakonsko in družinsko življenje skoraj nemogoče.

Če hočejo biti politiki znova izvoljeni, morajo biti v kampanji noč in dan, tako med tednom kot za konec tedna. Torej jih ni doma. Žene se morajo prebiti skozi pregrado parlamentarnih pomočnikov, navijačev, vseh mogočih ljudi, če hočejo priti do moža. Kajti najpomembnejši so volivci. »Človek, ki se odloči za politično kariero, sodi med tiste, ki se nelagodno počutijo v pogovoru na štiri oči. Raje ima tuljenje množice.«

Joy Baker, hči senatorja Dirksena in žena senatorja Bakerja, pravi: »Politika je uničila mojo osebnost.« Lady Bird Johnson meni: »Politik bi moral biti najdenček, ostati bi moral samski.« Joan Kennedy pravi, da je »ranljiva«.

Kandidatova žena mora aktivno sodelovati v kampanji, imeti govore, biti morda zgled kreposti in spodobnosti. Rosalynn Carter se spominja dni, ko je bil njen mož izvoljen za guvernerja Georgije: »Ko sem se zbudila, sem bila vsa iz sebe. Zavedala sem se, da bom vedno morala biti popolna.«

Politikova žena je venomer izpostavljena očem javnosti in kritike, kakor tudi objek-

tivom fotoaparatom, filmskih in televizijskih kamer. Živi v strahu, da ne bi rekla ali storila česa, kar bi utegnilo škoditi možu. Postane, skratka, javna lastnina in podaljšanje politika, s katerim se je poročila. Čisti dodatek. »Kakšna bo vloga vaše žene Rosalynn v administraciji?« so vprašali predsednika Carterja. Odgovor: »Uporabil bi bom kot svoj podaljšek.«

Ellen Proxmire, žena nekdanjega senatorja Wisconsin, pravi: »Politikova žena je predvsem in najprej mati, kuharica, soferka, šivilja, gospodinja, pa tudi svetovalka, socialna delavka, agentka volilne kampanje in celo televizijska osebnost.« Zavedajo se mora tudi moževega egocentrizma, saj ta misli samo nase in ne dopušča, da bi mu kdo sodil. Leta 1960 se je Hubert Humphrey pognal v boj za predsedniško kandidacijo, ne da bi to povedal ženi. Muriel mu je poslala brzojavko: »Sporočni mi, če ti lahko kaj koristim.« Še huje je s političnim zapeljivcem, za katerim letajo zatrekane občudovalke tako, da nazadnje pade v lastno past zapeljivosti in misli, da je tudi spolno privlačen.

Tedaj nekatere žene ne zdržijo. Nekateri – kot Abigail MacCarthy, Mieke Tunney ali Phyllis Dole – se odločijo za ločitev. Nekateri se zatečejo v pijačo in mamila. Nekateri dobijo živčne zlove.

Joan Kennedy je bila tako razmajana zaradi afere Chappaquiddick (tajnica Teda Kennedyja Mary Jo Kopechne je umrla v skrivnostnih okoliščinah leta 1969) in zaradi raka, ki ga je imel sin, da je zapadla v alkoholizem (aretirali so jo zaradi vožnje v pijanosti) in depresijo. Leta 1974 je preživela nekaj mesecev v psihiatrični kliniki.

Septembra 1974 je urad kanadskega premiera sporočil, da bo Margaret Trudeau

Neredi in aretacije v Južni Koreji (foto dokumentacija Dela)

poštni predal 29

Nadaljevanje s 16. strani

splošno izobraževati. Tako hvalevreden namen imajo vsekakor tudi Književni listi. S skrbno izbiranim gradivom svojo nalogo dovolj uspešno opravljajo in menim, da bi bralci, če bi jih anketirali, temu najbrž brez pomišljanja pritrdili, vendar s pridržkom, da bodi gradivo lahko umljivo pretežno večini bralcev. Rusov članek pa temu interesu zagotovo ne ustreza.

Ne trdim, da je V. Rus v svojem članku nedostopen od prve pa do zadnje besede. Toda preden se bralec, ki se je odločil, da se bo za vsako ceno prežrl skozi besedilo, dokoplje do konkretnih misli, se mora krepko namučiti z mnogimi visoko teoretskimi abstrakcijami, ki mu predstavljajo nekakšno meglo, v kateri se zavoljo njene gostote preprosto izgubi. Zapletena pojmovna nasprotja in težke logične izpeljave, prikazujejo npr. duhovno nasilje filozofije nad ustvarjalnostjo, nagibljejo nešolanega bralca k vprašanju, ali bi jih ne bilo mogoče podati in razviti v razumljivejši, poljudni obliki, kajti le v tem primeru bi dobil članek v množičnem tisku svoj pravi smisel in učinek.

Oddahneš si, ko prideš do stavka, ki te postavi v živo stvarnost: »Zato se ni mogoče izogniti filozofski zahtevi, da ustvarjalnost in umetnost postavimo v človekovo celoto in v njeno žarišče – delo.« In da »ustvarjalnost, ki razdira humano celoto človeka, gotovo ni več prava človeška ustvarjalnost«.

Razumljivo je, da znanstvenemu načinu misljenja filozofa najbolje ustreza strokovno izrazoslovje z množico tujih besed, češar pa bi ne smeli dopustiti v članku, ko je namenjen širokemu krogu bralcev.

Janez Lampič,
Ljubljana

Delo, 29. avgusta

Pogoji so res težavni, a delo je zastavljeno

Tak je bil naslov kratkih razmišljanj o problemih in kadrovskih težavah SNG Maribor, ki so jih v Delu (29. avgusta 1980) razodeli nekateri vodilni ljudje te ugledne, uspešne in delovne kulturne ustanove.

Ob branju njihovih izjav se mi je porodilo nekaj povsem osebnih in neobveznih misli ter dvomov. Prav gotovo mora AGRFT prislusniti kadrovskemu problemu mariborskega gledališča, po svojih močeh mora usmeriti diplomante tudi v Maribor (še bolj uspešen bi bil med gledališki dogovor o angažmajih). Nikakor pa ne bo držal očitek, da vzgaja akademija kadre samo za Ljubljano. Študentje so doma iz različnih krajev Slovenije (in tudi Jugoslavije), izbira delovnega mesta pa je stvar njihove svobode, a tudi študentskega in drugega zanimanja določenega gledališča za določenega študenta že med njegovim študijem! Ni zakona, ki bi diplomantu določil delovno mesto, akademija je tu brez moči. Je ena možnost, a je zelo problematična, umetniško in socialno: omogočiti šolanje vsem prijavljenim kandidatom in tako s pomočjo hiperprodukcije in brezposelnosti preprečiti izbiranje. Navdse lepo pa bi bilo skupno dogovarjanje in načrtovanje akademije in gledališč, ki pa ne bi smelo opustiti kriterija kvalitete (kajti nismo vsi ustvarjalci, gledalci že ne). Poskrbeti bi bilo treba tudi za normalne delovne pogoje bodočega diplomanta, sam pa gotovo sodijo primerni osebni dohodki in stanovanje. Vodstvo SNG Maribor že samo in zelo jasno ugotavlja, da je vzrok za kadrovske stiske predvsem »v višini osebnih dohodkov in predvsem v pomanjkanju stanovanj, ki jih ne morejo ponuditi«. Kot

preživela deset dni v Royal Victoria Hospital, kjer naj bi si odpočivali in kjer naj bi jih naredili checkup. Toda Margaret je v bolnišnico poklicala novinarja in odpravila uradno verzijo: »Zdaj me zdravijo psihiatri zaradi močnega čustvenega stresa, vendar upam, da si bom kmalu opomogla«. Mož se je razjezil: »Tisk nima pravice biti tukaj!« je dejal, čeprav je volk na reportaže o sebi.

Ko so jo leta 1976 kritizirali zaradi domaćnega vedenja na Kubi, je Margaret poklicala neko radijsko postajo v Ottavi in jokaje rekla: »Mislim, da nisem storila nič slabega. Če se popolnoma podredim protokolu, postanete robot. Nič več nečem biti na močevem reverju«.

Celo Betty Ford je imela težave, ko je njen mož leta 1965 postal vodja manjšine v predstavnikiškem domu. Celo ta ženska, ki je danes zgled uravnovešnosti, je morala k psihiatru: »Popolnoma sem izgubila občutek za koristnost«.

Družinski krog

Otroci ali vnuki političnega voditelja imajo pomemben delež v humanizaciji njegove osebnosti.

V teh stvareh je postavil nekakšen rekord novi newyorški guverner Hugh Carey, oče dvanajstih otrok. Januarja 1975 je 51. guverner najel avtobus in prepeljal vso svojo otročad iz New Yorka v uradno rezidenco v Albanyju.

Navzočnost otrok ali vnukov je pomembna, če se naj politika oprime predstava, da

dober primer so navedli občino Novo Gorico, ki zagotavlja stanovanja za igralce. Problem je torej širše, tudi družbene narave, ne da se ga rešiti s pritegovanjem amaterjev v gledališče. Ali bodo zanje zagotovljena stanovanja in primerni osebni dohodki?! Najbrž ne, amaterski idealizem, poznam ga in spoštujem, pa seže do svojih meja. Je dragocen, a zanesljivo ne more zdržati visokih konceptualnih in umetniških zahtev sodobnega gledališča.

Mirko Zupančič,
Ljubljana

Delo, 27. avgust

Kazalci za uro nazaj?

Z jezo in nemočjo prebiram članke o utemeljitvah, kako moramo imeti Jugoslavlani drugačen čas kot po Evropi.

Predvideni jesenski premik kazalcev za eno uro nazaj bi bil utemeljen, če bi naša država bila nekje zahodno od Pirenejev, ne pa na vzhodnem delu osrednje Evrope. Ko bo pri večini sosedov ura dvanajst, bo na Portugalskem in v Jugoslaviji enajst, pri Bolgarih pa že trinajst. Z geografskega gledišča je torej premikanje kazalcev po jugoslovansko sila nespametno.

Utemeljitelji in zagovorniki »jugoslovanskega« časa se govorjajo na bioritem. Vseposvods se najdejo zgodneži in zaspanci. Jugoslavlani nimamo kaj dosti drugega bioritma od Avstrijcev ali Madžarov, da bi morali biti zaradi tega eno uro za njimi.

Res je, da v Jugoslaviji začnemo delati v tovarnah razmeroma zgodaj, ob šesti uri. Toda na tak pričetek smo se navadili, in če bi ljudje ne bili z njim zadovoljni, bi že zahtevali, da se prične delati kasneje. Takih želja pa iz ogromne večine delavcev še ni bilo opaziti.

Edini argument, ki govori v prid kasnejšemu pričetku dela pozimi, je prihranek energije zaradi razsvetljave, ker so čez zimo noči precej daljše. Predlagam naslednje: začnimo jeseni delati eno uro kasneje, toda pustimo kazalec na miru, da bomo imeli tako naravnane ure kot vsa normalna Evropa. Sprehod na letni čas v mesecu aprilu bi bil pričetek dela takšen, kot je sedaj, le da bi ure kazale že 7. uro.

Če bi pričeli delati ob sedmih, bi dosegli enak učinek, kot če bi premaknili kazalec za eno uro nazaj. Prihranili pa bi si dosti zmešnjave pri vozniških, telefonskih zvezah in drugih mednarodnih stikih, za kar bi bili hvalježi predvsem železničarji, poštarji in poslovneži, ki imajo dosti stikov s sosednjimi državami.

Ne osmešimo se pred svetom s prehitrimi in z nepremišljenimi ukrepi, kot smo zaradi varčevanja uvedli sode in libe postne dneve za motorna vozila. Pa vidimo, da se kmetje-delavci vozijo v službo običajno z mopedi, ob torkih in četrtnih pa s traktorji.

Jože Marolt,
Maribor

Delo, 22. avgusta

Premalo planinskih koč ali preveč planincev?

Anton Rupnik je napisal članek o oskrbniku Pogačnikovega doma na Krških podih, o tej planinski postojanki in o neverjetni gneči v poletnih mesecih v Pogačnikovem domu, pa tudi o nekaterih drugih planinskih kočah, ki so izhodišča za priljubljene ture po naših vrhovih. Pred kratkim sem bila tudi jaz na Krških podih. Glede na neverjeten promet v domu ga zgledno in čisto vzdržujejo. Nedeljo pred tem sem prespala v neprimerno manj obiskani koči.

Je oče naroda, če naj si vsi mislijo, da je navaden človek, pozoren oče kot katerikoli sodržavljan. Otroci so potrebni tudi političnemu zapeljivcu, ki hoče pokazati, da se lahko spusti z vrhov inteligence in zapeljivosti ter se domačo posveti družini. Edino politično heroj drži ženo in otroke v senci, uvede embargo na zasebno življenje in vse, kar bi ga utegnile vrči s posvečenega podstavka in vsakdanjo raven vseh in vsakogar. Žena in vnuki generala de Gaulle so vedno tičali zunaj aktualnosti.

Mlajši ko je otrok, bolj »prodaja« proizvod, ki ga spremlja. To se vidi že po tem, kako televizija uporablja in zlorablja otroke za reklame. Majhni otroci raznežijo kupca – ali volivca. Razen tega kopica otročevanj simbolizira spolno moč političnega zapeljivca, pa čeprav ima štirideset ali petdeset let.

Leta 1960 je imela Caroline Kennedy dve leti, Jackie pa je rodila Johna-Johna v novembru, nekaj dni po predsedniških volitvah. V septembru je kandidat namignil na otroka, ki ga je pričakovala njegova žena. V Oregonu je opravil Jackie, ki je ni bilo zraven, češ da »ima druge obveznosti«. Občinstvo se je prijateljsko zasmejala. Drugo jutro je v Severni Karolini ponovil: »Moja žena ima drugačne odgovornosti«. Topel smeh. Že popoldne je bil jasnejši: »Moja žena pričakuje otroka«. Drugačje dne je v dolini San Joaquin dejal: »Moja žena bo novembra rodila dečka«. Popoldne je v Los Angelesu to že postalo vprašanje na tiskovni konferenci: »Kako pa veste, da bo fant?« Odgovor: »Tako mi je rekla žena«. Konferenca se je nehala v kroboto.

Ko je bil očka izvoljen, sta se Caroline in John-John podila po Beli hiši in se prikazovala na najbolj nepričakovanih krajih.

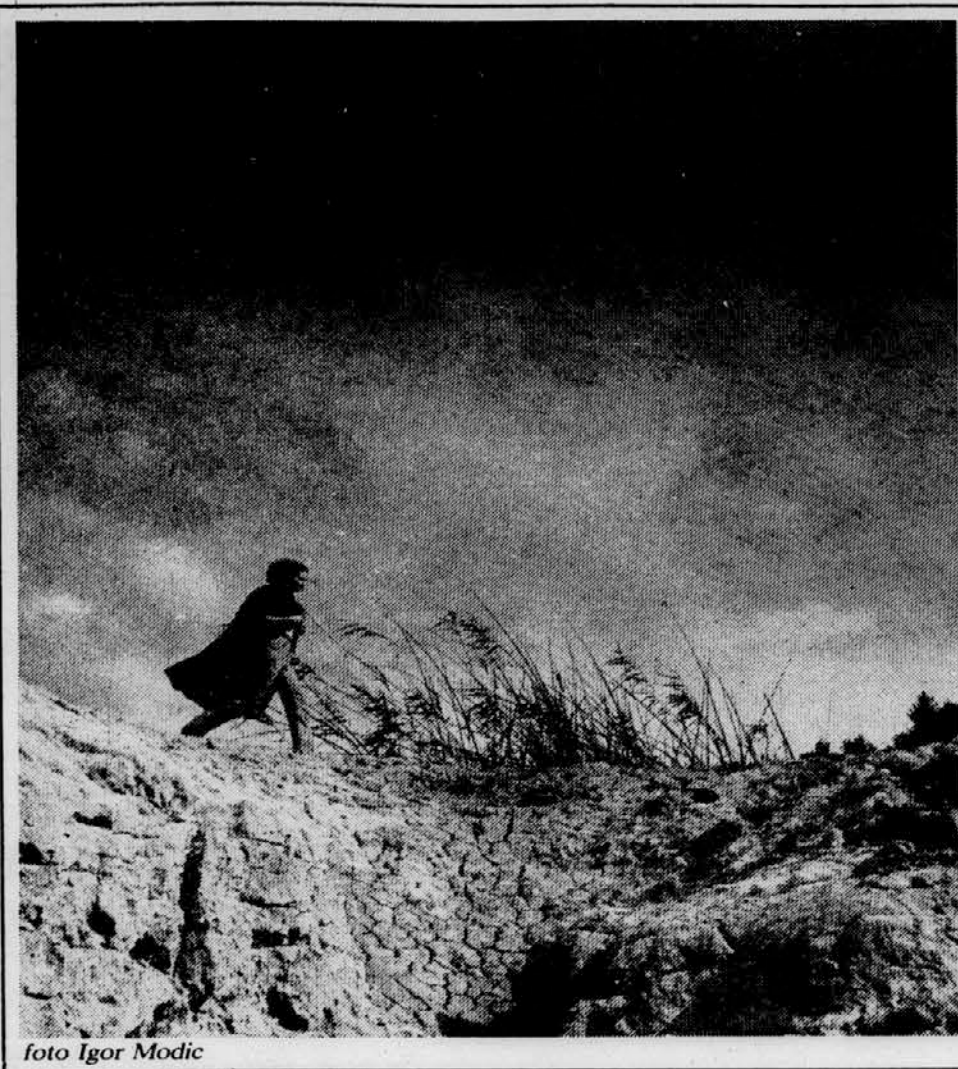

foto Igor Modic

Tudi točajka je prijazna in hitra. Kuharica je prava junakinja. Lačni planinci prihajajo ob vsaki uri in kuhati je treba od jutra do zvečera. Zmeraj znova in znova, brž ko je ogromni lonec enolončnice ali makaronov prazen. Brez godrnjanja in brez »nimamo«.

Huje pa je zvečer in ponoči. Ljudje ležijo povsod: po hodniku, v jedilnici po tleh. In še prihajajo novi in novi z dolgih tur, utrujeni, ležišča potrebni. V takih razmerah se zdi prav neverjetno, da v domu sprejemajo penzijske goste. Skupina dvanajstih Avstrijcev je bila tam že teden dni na počitnicah. Zjutraj je oskrbnik priganjal tiste planince, ki so spali po tleh v jedilnici, naj brž pospravijo, ker mora jedilnico čim prej urejati zaradi penzijskih gostov. Treba jim bo postreči za zajtrkom. Pristavil je še, da lahko rezervira penzijske storitve v koči vsakdo, ki to sporoči vnaprej, vendar le skupine po najmanj trije ljudje. »To je denar«, je pristavil, kot da spijo in jedo planinci zastonj.

Če je v planinskih kočah tolikšna gneča, je nerazumljivo, da sprejemajo še penzijske goste in postajajo s tem nekakšni hoteli. Tudi v koči Zlatorog v Trenti nisem dobila prenočišča, Trentarji pa so mi povedali, da ima koča, odkar so zaprli tamkajšnji hotel, vso sezono penzijske goste. Čeprav je koča Zlatorog na seznamu slovenske planinske transverzale, si morajo iskati planinci prenočišče drugje. V Trenti ga še nekako najdejo, nikakor pa ne na Krških podih.

Planinski zvezi Slovenije in planinskemu društvu Radovljica v premislek, ali je dopustno sprejemati penzijske goste v najbolj obiskovane planinske domove, posebej še konec tedna in v sezoni?

Alenka Gerlovič,
Ljubljana

Delo, 16. avgust

Ob množici koncertov in slikarskih delovih na prostem le malo ali nič gledaliških in književniških nastopov

V sobotni prilogi Dela sem z zanimanjem prebral vaš članek »Ob množici koncertov in slikarskih delovih na prostem...« Za-

Nekega dne je Carolino zaneslo v zahodni hodnik, kjer so novinarji čakali na predsednika. Eden jo je vprašal, kaj neki počne očka. »Zgoraj je. Sezul je čevlje in nogavice in nič ne dela«. Nekega dne je imel Kennedy tiskovno konferenco v Palm Beachu. Nenadoma se je pridrsala Carolina v spalni srajci in z maminimi čevlji na nogah.

Leta 1974 je Trudeau med kampanjo pred skupščinskimi volitvami prav rad razkazoval dvainpolletnega Justina in šestmesečnega Sacho, oba rojena za božič. »Lucky Pierre!« se je tedaj govorilo. »Še celo bog je imel same enega sina za božič!« V decembru 1974 se je Justin prikazal v pižami na uradni večerji in segel v roko iranskemu premieru Hoveidi. Kmalu nato sta Trudeauva dobila tretjega otroka: fantka Michela, ki je že pri starih mesecih spremljal starše na uradno potovanje na Kubo.

Enako igro se gre Carter. V središču njegove kampanje je bila njegova navihana Amy, nekakšna mlajša sestra Huckleberryja Finna, pa z neogibnim karterskim smehljajem na ustnicah. V domačem Plainsu je Amy za konec tedna imela stojnico, kjer je obiskovalcem prodajala limonado in sendviče, dobilek pa je šel v blagajno demokratske stranke.

Poleg plavalase in pegaste Amy so še trije bratje: devetnajstletni John, šestindvajsetletni Jams Earl III. in triindvajsetletni Jeff. Takšni fantje sicer ne raznežijo javnosti, zato pa lahko aktivno sodelujejo v kampanji za očeta.

Seveda ne gre prezreti zveste soproge Rosalynn, tedaj pri devetindvajsetih letih. Nekateri so celo trdili: »Rosalynn je v kampanji boljša od Jimmyja«. Toda čeprav se Rosalynn Carter pogosto pogovar-

nimiv in poučen tudi zame, ki živim sicer v Milanu in preživljam svoje poletne počitnice v rodnem Trstu. Kot Slovenec in ljubitelj kulturnih dobrin vobče, a tistih, ki so cvet in sad našega, mojega naroda še posebej, me včasih spravljajo v pravo omamo.

Redno prihajam v Ljubljano že vrsto let in sem stalen gost poletnih kulturnih prireditelj v Kržankah in pozimi vseh ljubljarskih gledališč. V operi sem, na primer, predlanskim gledalci opero »Werther«. Samo nekaj mesecev kasneje sem jo gledal v milanski »Scali« in nato v Trstu. Primerjava je bila neogibna in odkrito in brez pretiravanja vam povem, da je bil ljubljanski »Werther« muzikalno in v interpretaciji na enak raven kot tisti v Scali in boljši od tržaškega. Wertherja znam na pamet, saj sem ga poslušal več kot dvajsetkrat, od Rima, Milana, Trsta do Ljubljane. V Trstu in Milanu je bil nosilec glavne vloge isti: Alfred Kraus, ki je menda najboljši Werther na vsem svetu. Ko se spomnim ljubljanske predstave, seveda ne mislim na ljubljanskega interpreta, ki je bil glasovno kar v redu; mislim na predstavo v celoti, in še prav posebej na izredno kreacijo Božene Glavakove v vlogi Sarlote: boljša od milanske in tržaške. Ljubljanska opera in balet sta kolektiv, kateremu gre vsa čast in priznanje! Toda – vse to samo mimogrede in ni namen mojega pisma, da vam pišem o nečem, kar vsi dobro veste in da nam ste lahko vsi (in mi z vami) upravičeno ponosni. Povedati vam moram nekaj, kar moram ne veste.

Program operne in koncertne sezone v Scali (in v tržaškem »Verdiu«) je sporoceno na ogromnem lepaku z imeni vseh nastopajočih pevcov, dirigentov, režiserjev, plesalcev itd. In to na oglasni deski na pročelju gledališča in po vsem mestu. Kako pa v Ljubljani? O kakem lepaku po mestu ne duha ne sluha!

Samo v Operi (in Drami) v vitrinici boren oglas, da igrajo to ali ono opero, ta ali oni balet; in to tako borno, omalovažujoče in neveljavno. Kot dobro veste, so v ljubljanskih hotelih čez vse leto trume inozemskih gostov, ki se dolgočasijo v hotelskih foyerjih, čakajoč in posedajoč na lepih zofah z inozemskimi časopisi v rokah. Kam, v Ljubljani, zvečer?

Lojze Udovič,
Trst

ja z možem o politiki, se opravičuje zaradi tega: »Vedeti mora, kaj mislijo ljudje, ki niso tako inteligentni kot on«.

Čudovita je žena, ki ustreza vsem starim klišejem. Čudovita je tudi mati. »Miss Lillian«, tedaj stara sedemdesetletna let, je rekla: »Cesar se lotim, to tudi končam. Jimmy ima to po meni. Seveda je še brat Bill Carter, ki je kot dober redneck ostal v Plainsu, pa je do julija 1976 že tristo intervjujev. Potem pa sta še sestra Gloria in Ruth.

Gerald Ford je pritegnil v boj ženo Betty, hčer Susan, sinove Steva, Jacka in Mika ter ženo slednjega Gayle.

Prejšnji predsedniki niso bili nič drugačni. LBJ je delal z »Lady Bird« in hčerama Lyndo in Luci. Nixon si je pomagal s ženo Pat imenovano Plastic Pat – in hčerama Tricio (izredno zavzeto aktivistko, ki jo je tisk postavil »nekoliko na desno od Ivana Groznega) in Julio (primerno poročeno – z Eisenhowerjevim vnukom).

Tudi v Franciji so na predsedniških kampanjah polagoma prevzemali ameriški vzorec: dokaj zdržano leta 1965 in 1969 in sijajno leta 1974. Tedaj je kandidatova družina odločno stopila na prizorišče. Giscard si je pomagal z vsemi; z ženo Anne-Aymone, s sinovima Henrijem in Louisom, s hčerama Valérie-Anne in Jacinte. Ta je bila celo naslikana poleg očeta na enem najpomembnejših volilnih plakatov.

Ko je oče prišel v Elizejsko palačo, sta dekletki doživeli še večje časti v tisku. V nekaj tednih sta bili ena za drugo na platnicah revije »Jours de France«, ena zaradi sodelovanja na mednarodni cvetlični razstavi, druga zaradi svojih jahalnih sposobnosti.

Iz počitniškega dnevnika Jake Sulca

Pišmevritstvo

»Veste česa se pri vas ne morem znebiti?« se je gospod Anderson sklonil bliže in me zaupno prijel za laket.

Kako naj bi vedel.

»Ne morem se znebiti občutka, da sem samo nekakšno sredstvo za pridobivanje deviz, nekakšno nujno zlo – ne vem, če me razumete.«

Zdelo se mi je, da je najbolje, če ga ne razumem.

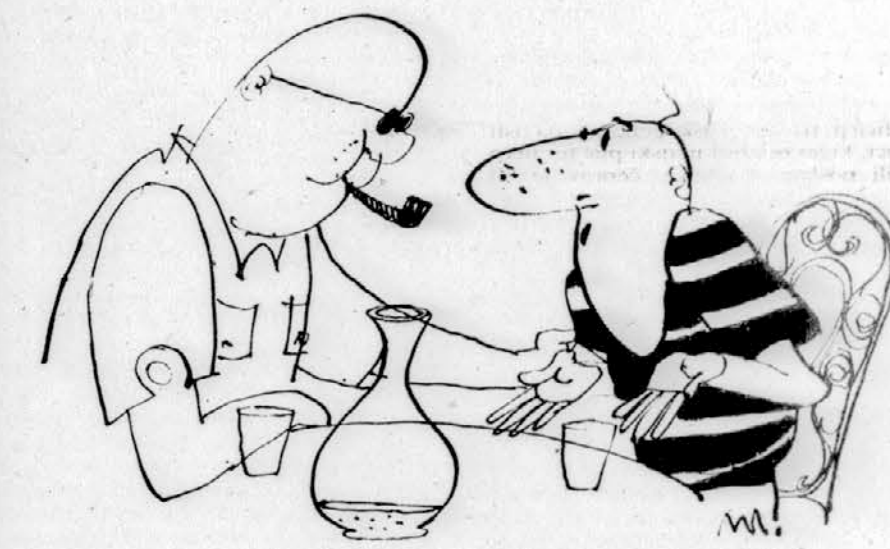
»No, reciva drugače: za uspešno turistično sezono, ki si jo vsi želite, je potreben turist. Brez turista ne more biti turističnega cvenka, v tem je vsa nesreča. Če bi se dalo zagotoviti devizni priliv, kaj vem, da bi sprejemali samo devize, turiste pa že na meji obračali nazaj na izstopno rampo, bi bili zanesljivo med prvimi, ki bi to poskusili.«

Užaljen sem ga spomnil na našo prislovno znano slovansko gostoljubnost. Pa me je prekinil:

»Kar pozabite! Samo dve vrsti gostoljubnosti sta: tista zastonj in ona za denar. Tista zastonj je doma tam, kjer ljudje nič nimajo – to pa za vas ne velja več. Ona druga cvete tam, kjer si ljudje s turizmom pomagajo do še malo boljšega življenja – to pa spet ne velja za vas, ker ima pri vas že tako vsakdo pravico do boljšega življenja, če dela ali ne dela.«

Oho, oho! sem si rekel: Tale gospod iz Danske pa se zdalec ni tako nedolžen kapun, kot se dela!

»Mene zanima vaš turizem samo kot fenomen.« je predel dalje in pihal okrog sebe oblake uvoženega danskega dima: »Zanima me, zakaj je toliko ljudi pri delu venomer nataknenih. Vse jim

je odveč. Ali vi veste, zakaj? Z obraza jim bereš, kako so te siti.«

»Mogoče preveč berete,« sem se poskušal izogniti.

»Ne, ne: včasih bi najraje pokleknil sredi tega prelepega kraja in zaklical: Oprostite, ker morate zaradi mene kuhati in pomivati, pospravljati, pometati, prodajati, sofitirati, odpirati steklenice in delati še veliko drugih reči, ki vam grede očito na živce. Ampak bojim se, da bi jim šlo tudi to na živce.«

»Najbrž bi jim res šlo,« sem pokimal, »so pač takšne narave.«

»Toda zakaj? Saj je še toliko drugih poklicev, kjer je človek lahko sam in namrgoten in jezovit, ne da bi to koga motilo. Ali pri vas ljudi silite, da delajo v turizmu?«

Zagotovil sem mu, da pri nas nikogar ne silimo, najmanj k delu; nasprotno, mi ljudi osvobajamo od dela – in to celo tedaj, ko naj bi delali.

Spet ni razumel.

Gospod Anderson ima sicer visokošolsko diplomu, a drugače nobene omembe vredne teoretske podlage. Poskusil sem z najbolj preprosto primerjavo za otroški vrtec:

»Pri nas ima vsaka delovna organizacija dve duši: z eno se rodi, se pravi, ta ji je obljubljena še na papirju, v elaboratih. Njena naloga je poskrbeti, da bo na tekočem računu veliko denarja, da bo rasel izvoz, da bomo razvili in da bodo pokrite zahteve trga ter pravica ljudi do zagotovljenega dela. Ali mi lahko sledite?«

Pokimal je.

»No, brž ko so načrtovane investicije srečno zabetonirane in razpisana delovna mesta zasedena, se načelna pravica do dela spremeni v konkretno delovno razmerje, kar je velikanski kakovostni premik. Zdaj delovna organizacija dobi svoj izvoz dušo. Za obe pa največkrat ni dovolj prostora in tako se zgodi, da poskušata druga drugo izriniti, kar seveda ni lepo, se pa, kot rečeno, zgodi. No, tako pride do neljubega pojava, da navznoter obrnjena energija povsem preprije tisto, kar so obljubljale rojenice na papirju. Ali mi še lahko sledite?«

Rekel je, da je sicer zelo zapleteno, da pa se trudi, da bi čim manj zaostajal.

»Vidite, tako hodijo ljudje predvsem v službo, ne pa na delo. Pri tem je značilno, da hodijo v službo predvsem zaradi sebe, se pravi, zaradi svojih pravic do dela – ne pa zato, ker je njihovo delo potrebno drugim. Tisto, ker je potrebno drugim, se njih ne tiče. Za tisto naj poskrbijo lepo oni drugi sami.«

Zdelo se mi je, da je za silo pripravljen, da preidem na sklep:

»Iz takega neplaniranega odnosa nastane tisto, čemur pravim pišmevritstvo. Bistvo pišmevritstva je samozadostnost: ljudem je povsem dovolj, da se, kolesaje obrača ravno toliko, kolikor je potrebno, da ostanejo na njem. Vse drugo jim je odveč. Tudi turist je odveč.«

Gospod Anderson je strmel vame vse bolj zmeden. Bilo mi ga je žal, a moral sem povedati do konca:

»Če zdaj upoštevate, da je turist prav tako prepičan, da je vse na svetu zaradi njega, se mora zgoditi, kar se zgodi, ko trčita dva tako navznoter zavetovana svetova drug ob drugega: neprijetno zarenčita, ker sta bila zmotena v svoji samozadostnosti.«

»Čakajte,« je zastokal, »da ponovim... ker sta bila zmotena v svoji samozadostnosti. Aha. Mislim, da razumem.«

Potem je molče vlek el pipo, kimal in premišljeval.

»Hja,« je naposled spregovoril: »In kaj mi svetujete?«

Kaj naj bi mu svetoval. Skomignil sem z rameni.

»Ali mislite, da bi se jim kaj prikupil, če bi jih obsul z bogato napitnico?«

»Mislim, da bi vas povsem upravičeno imeli za bedaka.«

Pokimal je. Potem je spet vlek el pipo in tuhtal.

»Kaj pa, če bi jih vi z boljšim zaslužkom bolj spodbujali?«

»To bi seveda šlo. Ker pa bi ga morali zaradi ljubelega miru in socialne pravice povečati vsem, tudi tistim, ki tega ne zaslužijo, bi se onim, ki to zaslužijo, zdelo še bolj neumno. Tako bi bili na istem, samo stalo bi več.«

»Ha,« je rekel gospod Anderson, kar je pomenilo, da je stvar resnično bolj zapletena, kot si je mislil.

Naposled se je oprijel resilnega prebilskega: »Pri nas na Danskem je pravzaprav kar precej vaših ljudi; zakaj znajo pa tam biti prijazni in uestrežljivi in marljivi, da jih vsi samo hvalijo?«

Rekel sem, da to ni več naš problem; če je na Danskem res tako, potem naj si s tem razbija glavo na Danskem.

Spila sva še pol litra črnega. Da bi ga nekoliko odobrovoljil in spravil zadevo v bolj optimistično luč, sem vprašal, ali ni bolje tako, kot je: da ima z našo delovno vneto in ljubeznivostjo težave samo tukaj, samo en mesec na dopustu, kot pa da bi bilo ravno narobe, da bi pošiljali v tujino take delavce, s katerimi bi imeli potem doma težave vseh preostalih enajst mesecev. Naposled je to dokaz, da s svojimi najboljšimi močmi nesebično pomagamo tudi razvitim, če je treba.

Ob slovesu mu žilica ni dala miru, da me ne bi še enkrat zaupno prijel za laket:

»Še nečesa se ne morem znebiti.«

»?«

»Ne morem se znebiti občutka, da poznam izhod iz težav za ves svet, samo zase ne.«

Milan Maver

Anketa Dela: Povpraševanje prehiteva ponudbo

Avto, zrezek in izlet namesto kruha, mleka in žgancev

Struktura potrošnje se spreminja, spreminja se tudi miselnost kupcev in prodajalcev

Kako se v zadnjem času spreminja struktura potrošnje, je bilo vprašanje, ki smo ga zastavili našim sobesednikom. To je bila tudi rdeča nit naše ankete ob ugotovitvi namreč, da je povpraševanje še zmerom precej večje od ponudbe. Podatki o spremembi nakupov v prodaji na drobno pa vendarle pačijo podoben pravih razmer, saj mnogih izdelkov na trgu ni dovolj. Vendar smo to skušali zanemariti. Zanimalo nas je, kaj naši ljudje delajo z denarjem. Kaj, torej? Kaže, da jih veliko gradi hiše, s črno belimi televizorji niso več zadovoljni, ampak kupujejo barvne. Posojila ob večjem kreditnem pologu tudi niso več tako zanimiva kot nekdanj, zato vse več ljudi kupuje z gotovino. Ljudje »tipijo« denar v trajne vrednosti. Na račun gradnje hiše, na primer, so se pripravljali odreči luksuznim izdelkom, čeprav je ta »dandanašnji luksuz« še lani povprečni kupec večkrat kupil.

Čeravno nas ni zanimalo, kaj naši anketiranci menijo o dražji elektriki, višjih cenah mesa, energije ali o nesorazmerni pri oblikovanju nekaterih cen, ki so tudi s trdo roko zagrabile krmilo nakupov, je vendar le zanimiva primerjava njihovih odgovorov: medtem ko nekateri trdijo, da je kupna moč našega prebivalstva še (pre)velika, pa trgovci že skrbijo – sicer ne vse – kako se bo nadaljnje upadanje kupne moči poznalo v njihovih blagajnah.

Kako troši denar naš potrošnik, je bilo prvo vprašanje, ki smo ga postavili vodstvu blagovnice v ljubljanski Metalki. Denar pretaplja v denarne vrednosti, je na kratko odgovoril pomočnik direktorja blagovnice **FRANCE OKORN** in nadaljeval:

»Na to vprašanje ne bi odgovorili, če bi poskušali spremembe po nakupih ponazoriti samo s številkami. Te bolj malo povedo, če vemo, da mnogih izdelkov primanjkuje – za dolg seznam jih je – in so jih zato ljudje tudi manj kupili kot prejšnja leta. Lahko pa rečem, da so se letos kupci začeli vesti »stabilizacijsko«. Zakaj? Kupujejo predvsem izdelke, ki jih najbolj nujno potrebujejo, da bi obdržali življenjsko raven.

Po naših podatkih sodim, da danes kupec – v primerjavi s prejšnjimi leti – skuša spremeniti denar v trajnejše vrednosti: gradi hišo in pri nas kupuje notranjo opremo, saj cementsa, apna in opeke ne prodajamo. Vrednost prodaje gradbenih izdelkov letos narašča, zlasti velja to za vodovodno napeljavno, keramične ploščice, kuhinjsko opremo in podobne izdelke. Kaže, da ljudje največkrat kupujejo te izdelke, z gotovino, saj je kreditni polog visok.

Po naših podatkih lahko trdimo, da je kupna moč tudi v letošnjem polletju ohranila lansko raven, vendar je resnica nekoliko drugačna. Prav zato, ker je posojil manj, vplivajo na kupno moč le tisti kupci, ki imajo visoke osebne dohodeke in kupujejo z gotovino, prikrasjani pa je kupec s tanjšo denarnico. Vrednost letošnje prodaje seveda tega ne razkriva, govorijo pa o tem nakupljeni izdelki: ljudje ne kupujejo toliko izdelkov iz usnja kot nekdanj, prodali smo tudi manj kozmetičnih izdelkov in daril. Ljudje očitno varčujejo na račun izdelkov, ki niso potrebni, da bi si obdržali življenjsko raven. Strukturo nakupov so »obrnile« tudi nesorazmerne cene in administrativni ukrepi, saj so nekateri oddelki skoraj prazni, na primer, kjer prodajamo kolesa, potem ni zmrzavalnih skrinj, hladilnikov, od številnih lahko ponudimo le električne, kombiniranih in samo plinskih ni, čeprav imamo z vsemi dobavitelji dobre odnose.

Po drugi stran pa smo letos prodali že več kot 100 odstotkov več keramičnih ploščic kot lani v enakem času. Zakaj? Odgovor je preprost, lani jih ni bilo na trgu. Letos gredo dobro v prodajo tudi vse vrste ogrevalnih naprav, predvsem termoakumulacijske peči in peči na trda goriva. Slednje zaradi dražje elektrike. Povečala se je tudi prodaja izdelkov iz zlata, in sicer v marcu, ko so ga ljudje kupovali celo tedaj, ko je bilo na svetovni borzi precej drago, tako da imajo zdaj izgubo. Na koncu naj še dodam, da smo v Metalki zaskrbljeni ob takšnem realnem upadanju kupne moči. Nične, na primer, tudi ne kupuje dodatne opreme za kopalnice, ljudje kupujejo cenejše kuhinje in le tiste izdelke, ki jih nujno potrebujejo.

Kakor pravi direktor Emoninega Supermarketa v Ljubljani **IVAN ZUNKO**, počasi, toda vztrajno upada povpraševanje po trajnejših industrijskih izdelkih, kot so črna beli televizijski sprejemniki, medtem ko barvnih primanjkuje. Podobno je s pralnimi stroji in hladilno tehniko (hladilnih skrinj ni), ker ima izvoz prednost. Tekstilni in konfekcijski izdelki se prodajajo kot običajno v tem času s popusti do 40 odstotkov. Zanimanje za nakup

športnih izdelkov in izdelkov za rekreacijo upada, čeprav tudi sredi poletja ni bilo pretirano. Ljudje tudi skoraj ne povprašujejo po čolnih. Kolesa sicer so, vendar je izbira glede na povpraševanje precej skromna. To velja tudi za kolesa s pomožnim motorjem. Povpraševanje je veliko večje od ponudbe. Kar zadeva živila in industrijske izdelke, je ponudba nasploh zadovoljiva, če izvememo nekatera, na primer, meso in pralne praške. Tudi povpraševanje po pečeh na trdo gorivo in termoakumulacijskih pečeh je precejšnje, izbire pa je manj.

Življenjski ritem vpliva na nakup

Direktor Mesne industrije Zalog in predsednik komisije za meso pri SIS za preskrbo Ljubljane **ing. JANEZ ŠKRABA** pravi, da se je letos v prvem polletju v Ljubljani potrošnja mesa kljub občasnemu pomankanju povečala za 18 odstotkov

Pomočnik predsednika slovenskega komiteja za trg in splošno gospodarske zadeve **August Metlika**: »Ob zadnji nakupovalni mrzlici so ljudje pokupili vse zaloge jedilnega olja in pred tem tudi sladkorja. Po kletah so se kopile zasebne zaloge. Dosele se je precej teh živil pokvarilo. Najznačilnejši primer je prav olje, ki so ga lani jesen kupili toliko – hkrati smo ga sicer tudi izvažali – da so bile prodajne police prazne, predelovalcem pa se zmerom primanjkuje praznih steklenic. Kje so? Polne so olja, nakopičene po kletah, saj vseh zalog ljudje niso uspeli porabiti. Kupec mora biti danes previden, da ne bi kupil steklenice olja, na kateri je vtisnjen, denimo, januarski datum. Nekateri ljudje namreč za menjujejo stare zaloge olja za nove, seveda če poznajo trgovca. To vedo tudi tržni inšpektorji.«

v primerjavi z enakim obdobjem lani, kar naj bi v veliki meri bila posledica pomanjkanja teletine. Mlado belo svinjsko meso je zamenjal teletino pri zrezkih, po katerih je, vsaj v gostinlah in hotelih, največ povpraševanja. Svežega mesa je Ljubljana v celoti pojedla za 11 odstotkov več kot lani. Mesnih izdelkov je na trgu za 1 odstotek izdelkov manj kot lani in za 5 odstotkov več kot predlanskim, trajnih pa je za 43 odstotkov več v primerjavi z lani in kar za 70 odstotkov več v primerjavi z letom 1978.

Potrošnja suhih klobas, salaminov, kmečke salame in pločevin je na enaki ravni kot lani, vendar se zatika pri uvozu pločevine, za katero je treba odšteti devize. Zadnji čas veliko kupujejo pripravljene konzervirane vampe, izdelovalce pa ima pri njih okoli 3,5 din čiste izgube. Pločevina za konzerve se je namreč podražila za 100 odstotkov, zato je nevarnost, da bodo nekatere pločevinke izginile s prodajnih polic. Čimveč embalaže bi morali torej izdelati iz domačega aluminija in pločevine. Prodajo tudi vse več vrst perutnine: v Ljubljani jo je za 9 odstotkov več kot lani, povpraševanje pa je 13 odstotkov višje, zato tudi piščanec včasih zmanjka. Ljubljana kot celota s širšo okolico poje na mesec povprečno 746 ton svežega mesa – največ svinjine in govedine – ter 344 ton perutnine, kar je približno enkrat več kot, na primer pred desetimi leti.

Kar zadeva prehrano, se struktura potrošnje in povpraševanja močno spreminja, pravi direktor delovne organizacije Emona-Merkur **MARKO SOK** in pomočnik direktorja Emoninega tozda maloprodaje **FRANC RUTAR**. Ljudje vse pogosteje segajo po tako imenovanih »umetnih« juhah, ki se jih da hitro pripraviti, konzerviranih in napl pripravljenih jedeh, oziroma industrijsko pripravljanih obrokih, kot so rižota, džuveč, pasulj z mesom, razni zrezki s prikumami ipd. Tudi meso iz leta v leto postaja nenadomestljiv dnevni obrok, kar še pred slabim desetletjem sploh ni bila naša navada. Prav zaradi tega se sestava živil stalno spreminja. Gre tako za novo tehnologijo priprave hrane in spremenjeno prodajo in ponudbo. Počasi se spreminja tudi kultura prehranjevanja. Vse bolj se uveljavljajo zmrznjene jedi, sadje in zelenjava. Življenjski ritem nas sili, da si pripravljamo kalorično manj izdatne in hitro pripravljive dnevne obroke. Rekli smo že, da narašča predvsem prodaja svežega mesa, rib, perutnine, svinjskih in mesnatih izdelkov in sira. Do nedavna smo imeli dve do tri vrste sirov, zdaj jih imamo osem do deset. Ogledajo si samo pahljajočo mlečnih izdelkov: sladolei, jogurti, različne vrste mleka, siri, sirni namazi, kar je komaj nekaj let stara novost na naših jedilnikih. Prav tako je vse več povpraševanja po svežih piškotih, saj jih le redko katera gospodinja peče doma. Veliko manj se uporablja svinjske masti in drugih živalskih maščob, testenin itn. V zadnjih desetih letih se je poraba mineralnih vod povečala v Sloveniji za tristostran, podobno pa narašča tudi dnevna prodaja raznih napitkov, narejenih iz mineralne vode, sadnih sokov in rastlinskih brezalkoholnih koncentratov.

Otrobi, ječmen, koruza, rž, ki smo jih še pred desetletjem kupovali na kilogram, danes v celotni potrošnji predstavljajo klorage 0,09 odstotkov, v na-

slednjih letih pa bodo bržkone povsem izginili tudi s polic klasičnih trgovin. Povpraševanje po moki, pralnem milu, pecilnih praških nenehno upada, izredno pa narašča prodaja najrazličnejših čistilnih sredstev, toaletnega papirja in brisač. Struktura ponudbe in potrošnje se stalno, čeprav skoraj neopazno, spreminja. Tako ali drugače na povpraševanje vplivajo letni časi – sezonsko povpraševanje in ponudba – in občasne nakupovalne mrzlice, na katere vplivajo gospodarska nihanja in podražitev.

Zanimivo je tudi, da črno beli televizijski sprejemniki ostajajo na policah, barvnih pa je premalo. Podobna ugotovitev velja tudi za moderno radijsko in gramofonsko tehniko.

Prodajo vse, kar izdelajo

»Prodajo vse, kar izdelamo,« so bile prve besede pomočnika generalnega direktorja zoda Gorenje za ekonomiko **HAROLDA KARNERJA**. Vendar se tokrat nismo pogovarjali o njihovih težavah z uvozom reprodukcijekega materiala, saj je to vzrok, da se ustavlja izdelava hladilnikov, zmrzovalnih skrinj, televizorjev, pač pa nas je zanimalo po čem povprašuje potrošnik.

»Kaže, da ima naš potrošnik,« je dejal Harold Karner, »še velike rezerve. Čeprav vemo, da se je njegova kupna moč zmanjšala, se, kot kaže, ne odrekta nekaterim trajnejšim dobrinam. Še več: bolj kot po črnobelih televizorjih povprašuje po barvnih, tako da bi jih na domačem trgu lahko prodali veliko več, kot jih v zdajšnjih razmerah izdelamo. To velja tudi za druge naše izdelke, hladilnike, pralne stroje, štedilnike, kuhinje, kmetijsko mehanizacijo itd. Resnici na ljubi je sicer treba povedati, da bomo letos domačemu trgu ponudili manjše količine, saj bomo celotno proizvodnjo povečali za manj kot 10 odstotkov, izvoz pa kar za 40 odstotkov. Kljub temu ocenjujemo, da v povpraševanju po izdelkih Gorenja ni sprememb, skratka, da je še naprej izredno veliko. V prvem polletju smo imeli nekaj težav le pri prodaji kuhinji, ki so bile nekaj časa dražje od drugih jugoslovanskih proizvajalcev, zdaj pa se je tudi to uredilo. Zdi se tudi, da ljudje čedalje več kupujejo z gotovino, saj kreditiramo le nakup kuhinj in barvnih televizorjev, kljub temu pa gre vse sproti s polic. Skratka, kar zadeva belo tehniko, je povpraševanje večje od ponudbe, enako pa velja tudi za druge naše proizvodne programe, kmetijsko mehanizacijo, gradbeni program itd.«

Po podatkih trgovin je naš občan pričel skozi žep razmišljati tudi, kaj in kako bo jedel. Kot pravi podpredsednik kolegijskega poslovnodnega organa za trgovsko dejavnost zoda ABC Pomurka **ALEKSEJ STIŠKOVSKI**, se kupec otepa nekdanjih vsakdanjih izdelkov, ki so zdaj postali »luksusni«:

»V povpraševanju prebivalstva po živilih je v zadnjem času prišlo do občutnih sprememb. Ni dvoma, da je kupna moč precej manjša; ljudje čedalje manj kupujejo zlasti tista živila, ki bi jih lahko imenovali »luksuzna«. Gre za različne suhomesne izdelke, dražje konzerve, žgane pijače itd. Uvoženih pijač praktično nihče več ne kupuje, čemur poleg izredno visokih cen botruje tudi omejevanje reprezentančnih stroškov v delovnih organizacijah. Vsako poletje, na primer, smo imeli težave z zagotavljanjem zadostnih količin suhomesnih izdelkov, saj se v sezoni povpraševanje po teh živilih zelo poveča, letos pa jih je bilo na policah več kot dovolj. Sicer pa o zdajšnjem položaju najbolj govori podatek, da je imela v prvem polletju naša delovna organizacija Delikatesa Ljubljana, ki seveda predvsem prodaja delikatese, za 50 milijonov dinarjev manj prometa kot v enakem času lani. V Pomurki ocenjujemo, da bo to trajalo najmanj še nekaj let. Zato se trudimo, da bi v sodelovanju z drugimi delovnimi organizacijami dolgoročno zagotovili kakovostno oskrbo trga z osnovnimi živili.«

Zmanjšana vrednost posojil

Pri večjih nakupih v maloprodaji igrajo pomembno vlogo tudi posojila. So na tem področju znatne spremembe? Občutne spremembe so, pravi direktor sektorja za poslovanje z občani pri Mestni hranilnici v Ljubljani **ČIRO LENDOVŠEK**. Po njegovih besedah gre precej na račun večjega pologa pri posojilih, vendar ne v tolikšni meri, da podatki o lanskim in letošnjim junijem posojilih ne bi pričali o tem, da letos kupujejo ljudje drugačne izdelke kot lani. »V zadnjem času se vrednost odobrenih posojil zmanjšuje, kar govori o manjših realnih osebnih dohodkih občanov in padanju kupne moči. V okviru ljubljanske Gospodarske banke spremljamo v Mestni hranilnici posojila občanov po homogenih skupinah. Teh skupin je osem in za primerjavo lahko vzamemo letošnje in lanske junjske podatke. Polletne letošnje analize namreč še nismo naredili. Tako je bilo za nakup avtomobilov odobrenih v letošnjem juniju 145 prošelj za posojilo, lani junija pa kar 686 prošelj v vrednosti 30,3 milijona dinarjev. Ta vsota je v letošnjem juniju

trikrat manjša kot v enakem obdobju lani. Zakaj? Pri tem gre tudi za ostrejšo kreditne pogoje. Ostrejši pa niso le pri nakupu avtomobila, saj sem prepričan, da se mnogi ljudje odločijo za neposreden nakup tudi z gotovino. Seveda, če izdelek, kot je, na primer, avto ali gospodinjska oprema sploh lahko kupijo, saj jih na trgu največkrat zmanjka. Zato ne preseneča tudi podatek, da smo lani junija izdali 229 posojil za gradbeni material, in sicer za 8,5 milijona dinarjev, v enakem času letos pa malone polovico manj posojil v višini 5,09 milijona dinarjev. Več kot v lanskem juniju (1,479 milijona) smo odobrili posojil za stavbno pohištvo – letos junija: 1,678 milijona dinarjev in za pohištvo, za katerega smo odobrili 7,2 milijona, lani v enakem obdobju pa skoraj polovico manj. Več posojila je naša banka dala ljudem junija letos tudi pri industrijskem blagu, in sicer 8,7 milijona dinarjev, lani junija pa polovico manj. Podobno je s posojili za avtomobilske priklole in barvne televizorje: (letos junija 87 posojil, vrednih 4,3 milijona; lani junija pa je bilo posojil po številu sicer več (100), vendar v višini 3,7 milijona dinarjev). Lani in letos junija je bilo zgolj naključno enako število posojil za knjige in premog; 211 jih je bilo obakrat. Vendar smo lani junija za to odobrili posojila v vrednosti 249 tisoč dinarjev, letos junija pa malone za štiri-krat manj. Znižala se je tudi vrednost posojil za izjemne potrebe. V ta razred uvrščamo vsa posojila za izdelke, ki niso v navedenih kategorijah. Število teh posojil je letos sicer več (junija za 90 tisoč dinarjev), vendar je vsota več kot petkrat nižja kot v enakem času lani. Ti podatki veljajo za vso Slovenijo, a jih žal za druga obdobja še nimamo.«

Ko smo se z enakim vprašanjem obrnili na republiški komite za trg in splošne gospodarske zadeve, nam je pomočnik predsednika **AVGUST METLIKA** povedal, da takšnih analiz nimajo. Po njegovem mnenju nista bili kupna moč ali drugačna miselnost potrošnikov tisti, ki bi krmarili drugačne nakupe, saj je strukturo potrošnje letos spremenilo predvsem to, da mnogih izdelkov na trgu ni bilo. Sicer pa je dejal takole:

»Tudi trg, ne le občan, je letos občutil spremembe. Realni osebni dohodki bodo še nižji, zlasti zavoljo dražjega goriva, praškov, kave, elektrike, mesa in tako naprej. Cene teh izdelkov rastejo hitreje kot osebni dohodki. Hkrati smo načrtovali v gospodarstvu, da se bo kupna moč prebivalstva zmanjšala. Tudi zdaj ne bi mogli trditi, da kupna moč ni velika. Zgovoren primer so, denimo, dolge vrste

Franc Šetinc: »V naših razmerah pomeni teorija o potrošništvu napad na delovnega človeka in njegove pravice, da samoupravno razpolaga z dohodkom. To je pravi pravi pritisk na centralizacijo sredstev. Tudi propagandno sporočilo ne sme spodbujati potrošniške miselnosti pod geslom »sosed ima, tudi jaz moram imeti«, ki ga je danes pogosto čutili v podtekstu reklame. Zlasti ne smejo sporočila navajati k preseganju življenjskega okvira standarda, kakršnega je mogoče doseči z rezultati lastnega dela. Luksusne predmete naj prikazuje propaganda le kot proizvod, ki ga naš trg sicer ponuja, ne sme pa biti predstavljen kot nujnost, brez katere je življenje manj vredno. Reklame, ki ustvarjajo občutek, da je do nekaterih stvari mogoče priti brez dela, je treba izločiti. Reklame naj ne bodo dvoumne, prikazujejo naj resnično vrednost in uporabnost izdelkov ali storitev.«

(predavanje na seminarju za ekonomske propagandiste v Radenci)

pred prodajalnami avtomobilov, čeprav morajo kupci odšteti precej gotovine. Na drugi strani pa primanjkuje bele tehnike za gospodinjstva, žarnic, pomelke. Denarja je še vedno več kot blaga.«

Tudi v slovenski gospodarski zbornici niso podatkov o spremembah v strukturi potrošnje stesli iz rokava, saj takih analiz nimajo. Rekli pa so, da so dejstva v grobem znana in da so spremembe prinesli zlasti zadnji ekonomski ukrepi. Tako je dejal strokovni delavec na poslovnem združenju trgovine pri GZ Slovenije **SLAVKO ŠIMNOVEC**: »Struktura nakupov se je spreminjala zlasti po devalvaciji dinarja. Pred tem so ljudje precej nakupovali v Trstu, Gorici, Trbižu, Gradcu, Celovcu. Zdaj so spoznali, da je domače blago le vredno kupiti, saj je cenejše. Našemu kupcu vzame v Trstu denimo precej devalvacija, nekaj pa strožja carina. Bolj zanimivo je spremljati strukturo nakupov pri živilih. Statistika je tu premalo dosledna, zato se ne kaže povsem opirati na njene podatke. Statistični podatki sicer kažejo na povečan nakup vil, kar pa gre tudi na račun nakupov v obmejni območjih, kjer police z živili privabljajo predvsem tuje. Kljub temu sem prepričan, da gre v zadnjem času več kot tretjina družinskih denarja za nakup živil, hrane. Na drugi strani se je povečal tudi nakup industrijskega blaga. Pravih podatkov o živilih ni. Težko bi jih dobili, saj je malo trgovin, ki se ukvarjajo le s prodajo živil. Zato ni čudno, če se med podatke o prodaji živil mimogrede vsili še

nakup televizorja, česar podatki ne prikažejo. Svoj del k stroškom prispevajo tudi cene. Tako so se življenjske potrebe podražile v letošnjem juliju za 30,3 odstotka, če jih primerjamo z lanskim julijem. Bolj zanimiv je bržkone podatek o vrednosti prometa trgovine na drobno. Leta 1965 je bil delež trgovine na drobno v okviru vse vrednosti prometa trgovine 34,3 odstotka, leta 1970 je ta delež manjši (32,9%), leta 1975 se je znižal na 30,3%, nato pa se je spet povečal in znaša za leto 1978 več kot 34,5%. Menim, da je ta odstotek danes precej višji; nemara imajo kar prav tisti, ki trdijo, da se približuje že 40 odstotkom.«

Množična proizvodnja zahteva množično potrošnjo

Bržkone niso le »zunanj dejavniki«, torej gospodarski ukrepi, ki naj bi praviloma odražali tudi svetovne gospodarske razmere, tisti in edini, ki krmarijo nakupe. Ali dandanašnji potrošnik mora le ne razmišlja drugače kot nekdanj? Z drugimi besedami: kako vpliva miselnost na spremembe v strukturi potrošnje? Na to vprašanje je odgovoril sociolog in psiholog dr. **MIŠO JEZERNIK**: »Menim, da bi bilo bolj pametno postaviti vprašanje na glavo, torej, kako vplivajo spremembe v strukturi potrošnje na našo miselnost in vedenje. Na kratko, in zavoljo tega tudi na moč poenostavitve, bi na to vprašanje odgovorili s primerom: s strukturo predindustrijske družbe sta se ujemale tudi miselnost in vedenje, nanju se je opirala njena proizvodnja. Podobno velja za industrijsko in poindustrijsko družbo.

Predindustrijska družba, ki ji je uspelo proizvajati le toliko, da je zmogla zadovoljiti zgolj »potrošne apetite« statistično manj pomembne manjšine, in ki je bila zategadelj prisiljena držati večino na robu eksistenčnega minimuma, si preprosto ni mogla privoščiti proizvajalca, ki bi ne živel samo za kruh in se temu ustrezno tudi vedel in mislil. Vedenje in miselnost, ki sta bila usklajena z vrednostnim sistemom družbe z nizko produktivnostjo in ostrimi socialnimi razlikami, pa sta v nenehnem nasprotju z logiko oziroma proizvodnimi zahtevami in njim prilagojenim potrebam industrijske in še zlasti poindustrijske družbe.

Za industrijsko družbo je značilna množična proizvodnja, ki kategorično zahteva – to je očitno v prirodi stvari same – množično potrošnjo. Proizvodnja, ki je sposobna večerjati luksus spremeniti čez noč v današnjo nujnost, potrebuje proizvajalca, ki bo tako visoko produktiven, da bo zmogel to, kar proizvajal, tudi kupiti. Krog med proizvodnjo, produktivnostjo in strukturo potrošnje je torej sklenjen.

Dejstvo je, da živimo – zlasti Slovenci – vsa tri obdobja razvoja hkrati, kar pomeni, da se medsebojno prepletajo potrebe in hotenja, stališča in vrednote, navade in vedenje predindustrijske, industrijske in poindustrijske družbe. Skratka, vzajemno se prekrivajo trije različni slogi življenja, ki so na eni strani plod protislovij našega lastnega proizvodnega položaja, na drugi pa posledica posameznika potrebe in zahtev pripadnikov industrijsko visoko razvitih držav. Smo odprta družba in zato še toliko bolj izpostavljeni spremembam, ki nastajajo v miselnosti in strukturi potrošnje sodobnega sveta.

Struktura potrošnje se spreminja. Podatki banke in trgovin kažejo, da se je začela spreminjati tudi miselnost ljudi: ne razmetavajo več denarja za nakup luksuznih izdelkov, ampak pred vsakim nakupom temeljito preudarjajo, kaj bodo kupili. O tehničnem napredku priča tudi nakup barvnih namesto črno-belih televizijskih sprejemnikov.

Kljub temu moramo priznati, da so kazalci relativni, saj so zajeli tudi obdobje tako imenovane potrošniške mrzlice. Ta se zdaj umirja, kar je zasluha odločnejšega ukrepanja pristojnih.

Na drugi strani tudi trgovci, saj so trgovci zainteresirani, da so njihove police in skladišča polno založeni. Očitno so doumeli, da lahko založenost dosežejo le povezani z dobavitelji.

Nekaterih izdelkov bo nedvomno še primanjkovalo. S tem se bomo morali pač sprijazniti. Ne bo pa primanjkovalo najosnovnejših življenjskih izdelkov, tako pravijo odgovorni. Še naprej pa ostaja to med družbenopolitičnimi nalogami, kako še bolj obdržati potrošniško miselnost. K temu bodo pripispevale tudi sedanje zaostrene gospodarske razmere, saj bo večina temeljito pretehtala, kako najbolj gospodarno porabiti zaslužen denar.

Seveda se je treba zavedati, in to nenehno poudarjamo, da lahko porabimo le tisto, kar ustvarimo. Vsakega izdelka, ki bi si ga kdaj želel, ne bo. To moramo vedeti, če hočemo popraviti devizno plačilno bilanco in preusmeriti gospodarstvo v bolj ustajalne vode.

Anketo so pripravili Boris Jež, Niko Lapajne in Peter Mirčević